

**„Zostać Przedsiębiorczym – program edukacyjny
z multimedialnym pakietem dydaktycznym
dla gimnazjum”**

**Ewaluacja zewnętrzna projektu w roku szkolnym
2012/2013**

RAPORT Z BADAŃ

Zamawiający:

FUNDACJA MŁODZIEŻOWEJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

Wykonawca:

**BIURO BADAŃ SPOŁECZNYCH
„QUESTION MARK”**

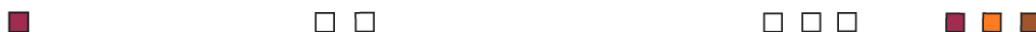
Spis treści

Koncepcja badawcza	4
Metodologia badania oraz opis badań	6
Produkt finalny projektu „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” w ocenie nauczycieli – wyniki badań ankietowych	9
Charakterystyka badanych.....	9
Ogólna ocena produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym- program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum”	11
Poziom umiejętności nauczycieli a uczestnictwo w projekcie „Zostać Przedsiębiorczym”.....	13
Motywacje nauczycieli do korzystania z e-learningu oraz podejmowania projektów uczniowskich	21
Ocena elementów produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym-- program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum”	23
Ocena programu nauczania.....	24
Ocena e- notesu.....	24
Ocena interaktywnego pakietu programów komputerowych dla uczniów/uczennic „Jestem – mogę być”	25
Ocena interaktywnego programu dla uczniów/uczennic gimnazjów „Działamy razem”	25
Ocena warsztatu szkoleniowego dla nauczycieli.....	26
Opinie nauczycieli o efektach uzyskanych dzięki zastosowaniu produktu finalnego – programu nauczania „Zostać Przedsiębiorczym” z multimedialnym pakietem dydaktycznym.....	27
„Zostać Przedsiębiorczym” a konkurencyjne programy edukacyjne dla uczniów gimnazjum.....	30
Projekt „Zostać Przedsiębiorczym-- program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” w ocenie nauczycieli - wyniki indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI).....	31
Charakterystyka badania	31
Ogólna ocena produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum”	32
Poziom umiejętności nauczycieli i uczniów a uczestnictwo w projekcie „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum”.....	32
Ocena trwałości efektów uzyskanych dzięki realizacji projektu	34
Ocena programu nauczania i multimedialnego pakietu dydaktycznego.....	35
Główne wnioski – podsumowanie wyników badania ilościowego i jakościowego nauczycieli.....	38
Projekt „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” w ocenie uczniów – wyniki badań ankietowych.....	43
Charakterystyka badanych.....	43
Ocena programu nauczania „Zostać Przedsiębiorczym” oraz elementów multimedialnego pakietu dydaktycznego	44
Efekty realizacji projektu „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” z wykorzystaniem multimedialnego pakietu dydaktycznego.....	46
Problemy w realizacji projektu zauważone przez uczniów.....	57

Propozycje modyfikacji sposobu realizacji projektu.....	58
Projekt „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” w ocenie uczniów – wyniki zogniskowanych wywiadów grupowych (FGI)	61
Charakterystyka badania	61
Znaczenie przedsiębiorczości w ocenie uczniów	61
Ogólna ocena produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym- program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum”	62
Poziom umiejętności uczniów a uczestnictwo w projekcie „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum”	64
Ocena elementów multimedialnego pakietu dydaktycznego.....	65
Wpływ projektu na aktywność edukacyjno-rozwojową uczniów	67
Główne wnioski – podsumowanie badania ilościowego i jakościowego uczniów	68
Program edukacyjny „Zostać Przedsiębiorczym” wraz z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum w ocenie Regionalnych Ekspertów Projektów Uczniowskich – wyniki indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI) 71	
Motywacja do wzięcia udziału w projekcie.....	72
Ogólna ocena produktu finalnego „Zostać Przedsiębiorczym”	73
Ocena elementów multimedialnego pakietu dydaktycznego.....	74
Ocena umiejętności a udział w projekcie	75
Ocena efektów projektu	77
Główne wnioski – podsumowanie wyników badań REPU	80
Program „Zostać Przedsiębiorczym” wraz z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum w ocenie Szkolnych Liderów Wychowania Dla Przedsiębiorczości - wyniki zogniskowanych wywiadów grupowych (FGI).....	81
Charakterystyka badania	81
Znaczenie przedsiębiorczości.....	81
Ogólna ocena produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym”	83
Ocena elementów multimedialnego pakietu dydaktycznego.....	87
Ocena efektów projektu	87
Główne wnioski – podsumowanie wyników badania SLWDP.....	88
Ocena atrakcyjności produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym” na tle innych projektów tego typu, które funkcjonują na rynku edukacyjnym – desk research.....	89
Wnioski i rekomendacje.....	98

Koncepcja badawcza

Cel, przedmiot badania oraz problematyka badawcza

Głównym celem badania ewaluacyjnego była ocena wpływu projektu „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” (w szczególności produktu finalnego wypracowanego w ramach projektu) na podwyższenie jakości kształcenia w zakresie przedsiębiorczości w gimnazjum oraz rozbudzenie zainteresowania uczniów/uczennic gimnazjów kontynuowaniem nauki na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy.

Posłużyły temu takie kryteria ewaluacyjne jak: ocena funkcjonalności produktu finalnego, ocena trafności produktu finalnego oraz działań podejmowanych w ramach realizacji projektu, ocena skuteczności, efektywności podejmowanych działań oraz ocena trwałości uzyskanych efektów.

Ewaluacja obejmowała zatem ocenę zawartości merytorycznej wstępnej wersji produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” z punktu widzenia jej adekwatności i skuteczności, analizę tempa i jakości realizacji projektu, ocenę satysfakcji użytkowników wstępnej wersji produktu finalnego (a zatem uczniów/uczennic oraz nauczycieli/nauczycielek), ocenę jego atrakcyjności na tle innych programów tego typu funkcjonujących na rynku edukacyjnym oraz ocenę potencjalnej trwałości uzyskanych efektów.

Cele szczegółowe:

- Ocena tego, czy i w jakim stopniu u nauczycieli/nauczycielek nastąpił wzrost poziomu i zakresu umiejętności wdrażania do praktyki szkolnej zajęć ukierunkowanych na kształtowanie postaw przedsiębiorczych oraz czy nastąpiła zmiana charakteru ich motywacji do podejmowania tego typu działań (z zewnętrznej na wewnętrzną oraz pogłębienie motywacji).
- Ocena tego, czy i w jakim stopniu nastąpił wzrost częstotliwości i czy poszerzył się zakres wykorzystywania przez nauczycieli/nauczycielki zasobów platformy internetowej (jak warsztaty e-learningowe, konsultacje na forum internetowym), a także czy wzrosła umiejętność kształcenia na odległość.
- Ocena tego, czy i w jakim stopniu u nauczycieli/nauczycielek nastąpił wzrost poziomu oraz czy poszerzył się zakres umiejętności związanych z planowaniem, wdrażaniem, badaniem i doskonaleniem działań wychowawczych z wykorzystaniem elektronicznego systemu e-notesu.
- Ocena tego, czy i w jakim stopniu u uczniów/uczennic nastąpił wzrost poziomu i zakresu umiejętności związanych z realizacją projektów uczniowskich oraz czy i w jakim stopniu nastąpił wzrost poziomu

motywacji do podejmowania tego typu działań oraz czy zmienił się charakter takiej motywacji (nastąpiło pogłębienie, zmiana motywacji z zewnętrznej na wewnętrzną).

- Ocena tego, czy i w jakim stopniu u uczniów/uczennic nastąpił wzrost poziomu i zakresu umiejętności analizowania predyspozycji i planowania dalszej pracy nad ich rozwijaniem oraz kształtowania postawy przedsiębiorczej ukierunkowanej na wzrost zainteresowań uczniów/uczennic kontynuacją kształcenia na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy z wykorzystaniem programu komputerowego „Jestem – mogę być” (JMB).
- Ocena tego, czy i w jakim stopniu u uczniów/uczennic nastąpił wzrost poziomu i zakresu umiejętności związanych z planowaniem, sprawdzaniem i dokumentowaniem podejmowanych działań z wykorzystaniem programu komputerowego „Działamy razem” (DR).
- Ocena atrakcyjności produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” na tle innych rozwiązań tego typu, które funkcjonują na rynku edukacyjnym (ze względu na kompleksowość pakietu dydaktycznego, możliwość autoanalizy mocnych i słabych stron uczniów, oferowane narzędzia dla nauczyciela w zakresie analizy odnotowanych zachowań uczniów oraz kontroli nad prowadzeniem dokumentacji projektu edukacyjnego, możliwość przechowywania informacji w formie elektronicznej i upubliczniania przykładów dobrych praktyk, przygotowanie nauczycieli do korzystania z pakietu w formie e-learningowej).

Aby zrealizować główny cel badania oraz cele szczegółowe, biorąc pod uwagę przyjęte kryteria ewaluacyjne (funkcjonalności, trafności, skuteczności, efektywności oraz trwałości) postawiono szereg pytań badawczych zmierzających do sformułowania merytorycznej oceny projektu „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum”. Wykaz szczegółowych pytań badawczych zawiera **Załącznik nr 1**.

Metodologia badania oraz opis badań

Raport obejmuje wyniki ewaluacji zewnętrznej projektu „Zostać Przedsiębiorczym- program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” przeprowadzonej przez Biuro Badań Społecznych „Question Mark” na zlecenie Fundacji Młodzieżowej Przedsiębiorczości. Z punktu widzenia założonych celów badanie ewaluacyjne zostało przeprowadzone z wykorzystaniem zarówno metod jakościowych, jak i ilościowych i objęło następujące elementy:

- 1. Panelowa ankieta audytoryjna z uczniami biorącymi udział w programie „Zostać Przedsiębiorczym” (badanie o charakterze wyczerpującym na próbie 2101 uczniów – zrealizowano 2009 ankiet panelowych – 96% założonej próby),**
- 2. Panelowa ankieta pocztowa z nauczycielami biorącymi udział w programie „Zostać Przedsiębiorczym” (badanie o charakterze wyczerpującym na próbie 87 nauczycieli),**

Badanie panelowe wykonywane za pomocą techniki ankiety audytoryjnej (uczniowie) oraz ankiety pocztowej (nauczyciele) pozwoliło na zebranie dużej ilości materiału w stosunkowo niedługim czasie. Ankieta audytoryjna zaliczana jest do tzw. ankiet prowadzonych pod kontrolą, gdyż daje badaczowi (czy też pomocnikowi badacza) możliwość nadzoru nad momentem wypełniania ankiet przez respondentów, a zatem nad procesem powstawania materiałów, które później analizuje. Pozwala na to naoczny kontakt badacza z respondentami (z reguły dzięki instytucjonalnym powiązaniom, gdyż ankieta audytoryjna jest najczęściej stosowana w różnego rodzaju instytucjach, np. szkołach, w miejscu pracy, na uczelni), który daje możliwość wyjaśniania badanym celów badawczych, czy odpowiadania na ich pytania oraz reagowania w przypadku jakichkolwiek wątpliwości. Dodatkowym elementem kontroli jest fakt odbierania ankiet od badanych bezpośrednio po wypełnieniu (najczęściej odbywa się to przez zwrot do wcześniej przygotowanej urny, aby zapewnić badanym poczucie poufności przekazywanych informacji). Taki nadzór nad badaniem pozwolił na uzyskanie bardziej rzetelnego i pełnego materiału do wykonywania późniejszych analiz.

Ankieta pocztowa to rodzaj ankiety indywidualnej. Ze względu na rozproszenie geograficzne respondentów-nauczycieli nie było możliwości przeprowadzenia ankiety audytoryjnej z grupą nauczycieli, zatem ankieta indywidualna była jedynym możliwym rozwiązaniem. Technika ta zapewnia respondentom większe poczucie anonimowości i jest także wygodniejsza dla badanych, mogą oni wypełnić ją w najbardziej dogodnych dla nich miejscu i czasie (ograniczeni są jedynie terminem zwrotu kwestionariusza ankiety).

Kwestionariusz ankiety (audytoryjnej czy pocztowej) jest narzędziem wystandaryzowanym, które pozwala na porównywalność otrzymanych wyników. Badani mają ustosunkować się do konkretnych pytań wybierając spośród zaproponowanych im kategorii odpowiedzi. W zależności od potrzeb, istnieje możliwość zastosowania w tym narzędziu również pytań otwartych. Niedomknięcie pytania umożliwia badanym trochę większą swobodę wypowiedzi. Uzyskane w ten sposób wypowiedzi są ostatecznie analizowane ilościowo.

Badanie metodą ilościową, zgodnie z oczekiwaniami Zlecającego, miało charakter panelowy. Ci sami respondenci zostali poddani kolejnym etapom przy wykorzystaniu narzędzia badawczego odpowiednio dostosowanego do fazy badania. Pierwsza tura badania miała miejsce na początku roku szkolnego (październik/listopad 2012), druga pod koniec II semestru nauki (kwiecień/maj 2013). Pozwoliło to na porównanie zmian wywołanych projektem „Zostać Przedsiębiorczym” oraz ich dynamiki.

3. 11 indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI z nauczycielami biorącymi udział w projekcie oraz z regionalnymi ekspertami projektów uczniowskich - REPU),

Badanie realizowane przy wykorzystaniu techniki **wywiadów pogłębionych (IDI)** jest badaniem prowadzonym przez ankietera wyposażonego we wcześniej przygotowane dyspozycje do wywiadu. W zależności od potrzeb badania może on być mniej lub bardziej szczegółową listą zagadnień, które powinny zostać poruszone podczas jego trwania (może też zawierać przykładowe pytania do danego zagadnienia, aby ułatwić pracę ankieterowi, jednak ankieter powinien dostosowywać sposób i kolejność zadawania pytań do respondenta oraz do konkretnej sytuacji wywiadu). Jest to technika zapewniająca badanym dość dużą swobodę wypowiedzi. Nie muszą oni ograniczać się do sformułowanych przez badaczy kategorii. Wręcz przeciwnie, mają możliwość przedstawienia indywidualnych opinii i ocen na temat przedmiotu badania.

Dzięki zastosowaniu IDI możliwe jest pogłębianie poszczególnych wątków badania i poznanie rzeczywistych odczuć badanych w stosunku do jakości elementów składowych produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym- program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum”. Ponadto wyniki uzyskane w badaniu jakościowym będą stanowić element pomocniczy przy budowaniu narzędzia wywiadu kwestionariuszowego. Dzięki temu narzędzie to będzie bardziej trafne.

W przypadku badania sfery edukacyjnej bardzo ważne jest dokładne zgłębienie tematyki, indywidualne zbadanie opinii kadry nauczycielskiej oraz regionalnych ekspertów projektów uczniowskiego (REPU). Dzięki zastosowaniu IDI jest to możliwe.

W przypadku tej części (indywidualne wywiady pogłębione, IDI) badanie objęło tylko niektórych uczestników projektu (nauczycieli oraz REPU). Ze względu na jakościowy charakter badania nie ma konieczności poddawania mu wszystkich beneficjentów programu. Zostali oni dobrani do badania w sposób celowy. Szczegółowa lista dyspozycji do pogłębionych wywiadów swobodnych (IDI) z REPU oraz z nauczycielami przedstawiona jest w **Załącznikach nr 4 oraz 5**.

4. 2 zogniskowane wywiady grupowe (FGI) z uczniami biorącymi udział w programie oraz 1 zogniskowany wywiad grupowy (FGI) ze szkolnymi liderami wychowania dla przedsiębiorczości (SLWDP)

Zogniskowane wywiady grupowe, (FGI; fokusy) to jedna z jakościowych technik pozyskiwania materiału badawczego. Jest to rodzaj dyskusji prowadzonej przez specjalnie przeszkolonego moderatora na podstawie

przygotowanego wcześniej scenariusza. Zadaje on pytania zamieszczone w scenariuszu wywiadu, następnie prosi poszczególne osoby o przedstawienie swoich opinii, stymuluje przebieg dyskusji, aktywizuje i zachęca do wypowiedzi. Zogniskowany wywiad grupowy dostarcza informacji odnośnie subiektywnych ocen badanych klientów, percepcji konsumenta, jego postaw i preferencji. FGI dają możliwość poznania i określenia jego wymagań i potrzeb. Wywiad FGI realizowany jest w specjalnym studiu badawczym. W wywiadzie bierze udział od 8 do 12 osób. Przeciętny czas jego trwania to półtorej godziny. Jest on rejestrowany (dźwięk plus obraz). Daje możliwość skonfrontowania różnych stanowisk i swobodę wypowiedzi. Respondenci nie są ograniczeni kafeletami odpowiedzi, mogą przedstawić własne odczucia względem przedmiotu badania. Dzięki FGI, podobnie jak dzięki IDI, mamy możliwość pogłębienia danych dostarczonych na przykład w badaniu ilościowym, dopytać o problemowe kwestie bądź też stanowić mocny punkt wyjścia do budowania narzędzia ilościowego.

5. Desk research mający na celu porównanie projektu „Zostać Przedsiębiorczym- program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” z innymi konkurencyjnymi projektami.

Desk research, czyli analiza źródeł wtórnych to poszukiwanie informacji, które już istnieją i nie zostały wytworzone przez badacza. Często polega na analizie materiałów zgromadzonych przez inne podmioty. Zaletą takiej analizy jest możliwość stosunkowo szybkiego otrzymania rezultatów. Analiza stron internetowych programów, które zawierają konkurencyjną ofertę do oferty projektu „Zostać Przedsiębiorczym- program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” pozwoliła na porównanie i ocenę atrakcyjności projektu.

Materiały do analizy danych zastanych zostały dobrane celowo – w zakres materiałów weszły strony internetowe projektów, które zawierają podobną ofertę do projektu „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” oraz materiały zawarte na tych stronach, które pozwoliły uzyskać odpowiedź na postawione pytania badawcze.

Wszystkie kroki badawcze trwały od października 2012 roku do końca maja 2013 roku. Raport został sporządzony w czerwcu 2013 roku.

Produkt finalny projektu „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” w ocenie nauczycieli – wyniki badań ankietowych

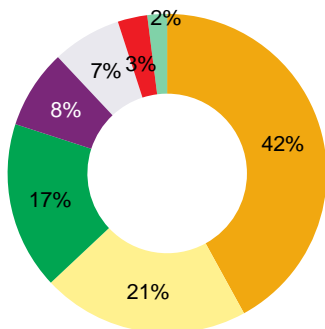
Ankieta dla nauczycieli (**Załącznik nr 2**) została przeprowadzona w dwóch falach: I fala – październik/listopad 2012; II fala – kwiecień/maj 2013. Ankieta składała się z 19 pytań (część pytań miała charakter panelowy) oraz metryczki (zawierającej 5 pytań). Większość pytań miała charakter zamknięty. Badacze zdecydowali się na zamieszczenie jednego pytania otwartego, poprzez które chcieli dowiedzieć się, jakie efekty uboczne – niezakładane przez autorów i realizatorów projektu „Zostać Przedsiębiorczym- program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” – dostrzegają nauczyciele/nauczycielki. W badaniu wzięło udział 87 z 88 nauczycieli/nauczycielek biorących udział w projekcie „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” (99% ogółu).

Komentarz [F1]: Nie zamieszczamy ankiet

Charakterystyka badanych

Większość badanych stanowiły kobiety 84% (73 nauczycielki), a jedynie 16% badanej grupy to mężczyźni (14 nauczycieli). Uczyli oni przede wszystkim przedmiotów humanistycznych (42%), ścisłych (21%) oraz przyrodniczych (17%). Słabiej reprezentowani byli nauczyciele języków obcych (8%), wychowania fizycznego (7%), przedmiotów artystycznych (3%) czy przedmiotów informatycznych (2%).

Wykres nr 1 **Przedmioty nauczane przez badanych**

przedmioty humanistyczne	przedmioty ścisłe	przedmioty przyrodnicze
języki obce	W-F	przedmioty artystyczne
przedmioty informatyczne		

Zauważono, że nauczyciele i nauczycielki, którzy wzięli udział w projekcie „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” to w dużej części osoby z dużym stażem pracy. Aż 30% z nich pracuje w zawodzie już powyżej 25 lat, 28% niewiele krócej, bo od 21 do 25 lat. Badani pracujący w zawodzie od 16 do 20 lat stanowili 14% grupy, a ci, którzy zadeklarowali staż pracy od 11 do 15 lat – niewiele mniej, bo 12%. Najmniejszą część badanych stanowili nauczyciele i nauczycielki ze stażem pracy od 6 do 10 lat oraz do 5 lat (obie grupy po 8%).

Tabela nr 1 **Staż pracy nauczycieli/nauczycielek**

Staż pracy	% respondentów
Powyżej 25 lat	<u>30%</u>
Od 21 do 25 lat	<u>28%</u>
Od 16 do 20 lat	14%
Od 11 do 15 lat	12%
Od 6 do 10 lat	8%
Do 5 lat	8%

Ponadto, 69% badanych to nauczyciele dyplomowani (a zatem posiadający najwyższy stopień awansu zawodowego), 1/5 respondentów stanowili nauczyciele mianowani, a tylko 11% - nauczyciele kontraktowi. W projekcie nie brali udziału nauczyciele-stażysci.

Respondenci pracują w szkołach, mających siedziby w różnorodnych miejscowościach. Przeważają jednak, zgodnie z przyjętymi założeniami, badani, którzy pracują w miejscowościach do 10 tysięcy mieszkańców (54%). 20% badanych to nauczyciele z miejscowości powyżej 10 tysięcy do 50 tysięcy mieszkańców, natomiast 7% pracuje w miejscowościach średniej wielkości (powyżej 50 tysięcy mieszkańców do 150 tysięcy mieszkańców), Pozostałe 19% badanych posiada zatrudnienie w dużych miastach (150-300 tysięcy mieszkańców – 8% oraz powyżej 300 tysięcy mieszkańców – 11%).

Tabela nr 2 **Wielkość miejscowości, w której szkoła ma siedzibę**

Wielkość miejscowości	% respondentów
Do 10 tysięcy	<u>54%</u>
Pow. 10 tysięcy do 50 tysięcy	20%
Pow. 50 tysięcy do 150 tysięcy	7%
Pow. 150 tysięcy do 300 tysięcy	8%
Pow. 300 tysięcy	11%

Ogólna ocena produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym-program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum”

Jednym z najwyższej ocenianych aspektów produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym” był fakt, iż **stanowi on adekwatną odpowiedź na problemy związane z kształtowaniem postaw przedsiębiorczych młodzieży**. Aż 89% badanych oceniło ten aspekt pozytywnie (zdecydowanie poparło to stwierdzenie 62% badanych, raczej się z nim zgodziło kolejne 27% spośród nich). Większość nauczycieli (92% ogółu) zgodziła się również z tym, iż dzięki uczestnictwu w projekcie i testowaniu wstępnej wersji produktu finalnego pogłębili swoją wiedzę i zdobyli umiejętności przydatne w pracy zawodowej (60% badanych zdecydowanie zaakceptowało stwierdzenie dotyczące tego aspektu, a 32% raczej zgodziło się z nim). Badani (91% ogółu) potwierdzili też, że tematyka projektu była zgodna z ich oczekiwaniami (59% zdecydowanie się zgadzam oraz 33% raczej się zgadzam).

Tabela nr 3 Ocena różnych wymiarów produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym”

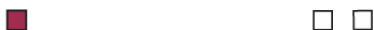
Stwierdzenia	Zdecydowanie się zgadzam (5)	(4)	(3)	(2)	Zdecydowanie się nie zgadzam (1)
Tematyka projektu była zgodna z Pana/Pani oczekiwaniami.	59%	33%	8%	0	0
Właściwie zaplanowano projekt od strony organizacyjnej.	49%	35%	8%	3%	5%
Produkt finalny projektu stanowi adekwatną odpowiedź na problemy związane z kształtowaniem postaw przedsiębiorczych młodzieży.	62%	27%	9%	2%	0
Uczestnictwo w projekcie pozwoliło osiągnąć zauważalne i potrzebne zmiany na lepsze w procesie edukacji w zakresie przedsiębiorczości.	47%	39%	10%	3%	1%
Istnieje potrzeba wdrażania rozwiązań zastosowanych w ramach projektu we wszystkich szkołach w Polsce.	43%	39%	16%	1%	1%
Dzięki uczestnictwu w projekcie pogłębił/a Pan/i swoją wiedzę i zdobył/a umiejętności przydatne w pracy zawodowej.	60%	32%	7%	0	1%

Stwierdzenia	Zdecydowanie się zgadzam (5)	(4)	(3)	(2)	Zdecydowanie się nie zgadzam (1)
Produkt finalny charakteryzował się wysokim stopniem przystępności (nie miał/a Pan/i problemu z jego wykorzystywaniem w ramach żadnego z etapów projektu).	51%	34%	12%	2%	1%
Produkt finalny był oryginalny, (zawierał innowacyjne rozwiązania w zakresie kształtowania postaw przedsiębiorczych uczniów).	51%	35%	11%	2%	1%
Projekt zakończył się sukcesem, osiągnięty został cel w postaci wzrostu poziomu przedsiębiorczości wśród młodzieży w nim uczestniczącej.	47%	34%	16%	1%	2%
Narzędzia zaproponowane w projekcie (e-notes, programy interaktywne) były przyjazne dla użytkowników, łatwe w stosowaniu.	46%	32%	14%	5%	3%

Wysoki poziom akceptacji uzyskały również stwierdzenia podkreślające przystępność wstępnej wersji produktu finalnego wypracowanego w ramach projektu (85% ogółu, w tym 51% zdecydowanie), jego oryginalność (86%) oraz właściwe zaplanowanie projektu od strony organizacyjnej (84%). O tym, że projekt zakończył się sukcesem oraz, że uczestnictwo w projekcie pozwoliło osiągnąć zauważalne i potrzebne zmiany na lepsze w procesie edukacji w zakresie przedsiębiorczości przekonanych jest po odpowiednio 81% i 86% badanych. 78% respondentów wystawia pozytywną ocenę narzędziom zaproponowanym w projekcie (jak e-notes, programy interaktywne), doceniając ich przyjazność dla użytkowników oraz łatwość stosowania. Większość badanych - 82% ogółu, widzi również potrzebę wdrażania rozwiązań zastosowanych w projekcie we wszystkich szkołach w Polsce (43% zdecydowanie się zgadza oraz 39% raczej się zgadza).

Poziom umiejętności nauczycieli a uczestnictwo w projekcie „Zostać Przedsiębiorczym”

Cele projektu „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum ” zakładały:

1. Wzrost u nauczycieli/nauczycielek poziomu i zakresu umiejętności wdrażania do praktyki szkolnej zajęć ukierunkowanych na kształtowanie postaw przedsiębiorczych, wzrost poziomu i zmiana charakteru ich motywacji do podejmowania tego typu działań (pogłębienie, zmiana charakteru motywacji z zewnętrznej na wewnętrzną).
2. Wzrost u nauczycieli/nauczycielek poziomu i zakresu umiejętności związanych z planowaniem, wdrażaniem, badaniem i doskonaleniem działań wychowawczych z wykorzystaniem elektronicznego systemu e-notesu.
3. Wzrost częstotliwości i poszerzenie zakresu wykorzystywania przez nauczycieli/nauczycielki zasobów platformy internetowej (warsztaty e-learningowe i konsultacje na forum internetowym), wzrost umiejętności kształcenia na odległość.

W związku z tymi założeniami nauczyciele mieli za zadanie - po uczestnictwie w projekcie „Zostać Przedsiębiorczym- program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” - ocenę poziomu swoich umiejętności w zakresie:

1. Wykorzystywania narzędzi i sposobów odnotowywania zmian zachodzących w zachowaniach i umiejętnościach uczniów, w celu zwiększenia indywidualizacji procesu nauczania.
2. Planowania i realizowania zajęć szkolnych ukierunkowanych na kształtowanie postaw przedsiębiorczych.
3. Korzystania z platformy e-learningowej podczas edukacji młodzieży.
4. Poszukiwania pomocnych informacji w Internecie (zdolność wykorzystywania Internetu w celu poszerzania swojej wiedzy na rzecz kształcenia przedsiębiorczości w uczniach).
5. Podejmowania działań aktywizujących wychowanków.
6. Planowania pracy wychowawczej uwzględniającej indywidualne postępy uczniów.

Respondenci w przeważającej części ocenili wpływ projektu bardzo pozytywnie, gdyż oszacowali swoje umiejętności w poszczególnych obszarach głównie na poziomie bardzo dobrym oraz celującym. Najwięcej wskazań celujących i bardzo dobrych znalazło się przy umiejętności poszukiwania pomocnych informacji w Internecie (86%). Jako celujące i bardzo dobre swoje umiejętności w zakresie wykorzystywania narzędzi i sposobów odnotowywania zmian zachodzących w zachowaniach i umiejętnościach uczniów, w celu zwiększenia indywidualizacji procesu nauczania oceniło 72% badanych, zaś umiejętność podejmowania działań aktywizujących wychowanków oceniło analogicznie aż 83% badanych. Szczegółowe dane z pozostałymi ocenami poszczególnych wymiarów zawiera tabela nr 4.

Tabela nr 4 Ocena umiejętności po uczestnictwie w projekcie

Ocena umiejętności po projekcie w zakresie:	6 Bardzo duże umiejętności	5	4	3	2	1 Brak umiejętności
wykorzystywania narzędzi i sposobów odnotowywania zmian zachodzących w zachowaniach i umiejętnościach uczniów, w celu zwiększenia indywidualizacji procesu nauczania	15%	57%	21%	6%	1%	0
planowania i realizowania zajęć szkolnych ukierunkowanych na kształtowanie postaw przedsiębiorczych	24%	49%	21%	6%	0	0
korzystania z platformy e-learningowej podczas edukacji młodzieży	32%	45%	16%	6%	1%	0
poszukiwania pomocnych informacji w Internecie (zdolność wykorzystywania Internetu w celu poszerzenia swojej wiedzy na rzecz kształcenia przedsiębiorczości w uczniach)	48%	38%	9%	3%	1%	1%
podejmowania działań aktywizujących wychowanków	29%	54%	15%	2%	0	0
planowania pracy wychowawczej uwzględniającej indywidualne postępy uczniów	26%	50%	20%	3%	1%	0

Ze względu na ocenę skuteczności produktu finalnego w kształtowaniu założonych umiejętności nauczycieli interesowała nas także perspektywa dynamiczna w zakresie oceny poziomu umiejętności własnych przez nauczycieli. Badani w obu fazach badania zostali poproszeni o oszacowanie poziomu swoich umiejętności (na skali od 0 do 10, gdzie 0 oznacza najniższą ocenę, a 10 najwyższą) w zakresie: (a) prowadzenia zajęć ukierunkowanych na kształtowanie postaw przedsiębiorczych u uczniów/uczennic; (b) przygotowania uczniów/uczennic do realizacji projektów uczniowskich; (c) prowadzenia działań wychowawczych (ich planowania, wdrażania, doskonalenia) z wykorzystaniem e-notesu; oraz (d) korzystania z edukacji e-learningowej.

Dodatkowo analizie poddano zmiany w zakresie możliwości zaplanowania przez nauczycieli pracy wychowawczej z uczniem/uczennicą przy uwzględnieniu jego/jej indywidualnych postępów. Można przypuszczać, iż pod wpływem narzędzia, jakim jest e-notes częstość takich działań wzrosła (co zakładał projekt „Zostać Przedsiębiorczym- program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum”).

Tabele panelowe nr 5, 6, 7 oraz 9 przedstawiają analizę zmian poziomu różnych umiejętności przez nauczycieli, natomiast tabela nr 8 odnosi się do kwestii częstotliwości planowania pracy wychowawczej.

1

4

4

1

Tabela nr 5 pokazuje bardzo duży wzrost poziomu umiejętności nauczycieli w zakresie prowadzenia zajęć ukierunkowanych na kształtowanie postaw przedsiębiorczych u uczniów/uczennic. W drugiej fali badania nie odnotowano już nauczycieli, którzy oceniali swoje umiejętności na poziomach od 1-3. Znacznie zmniejszyła się też liczba osób, które oceniały je na średnim poziomie (4-5). **Zwiększyły się natomiast oceny od 6 do 10, przy największej liczbie nauczycieli oceniających swoje umiejętności na wysokim 9 poziomie (26 osób).**

Tabela nr 5 **Poziom umiejętności nauczycieli w zakresie prowadzenia zajęć ukierunkowanych na kształtowanie postaw przedsiębiorczych u uczniów/uczennic**

		T2										Ogółem (T1)
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
T1	1	0	0	0	0	1	0	1	2	0	0	4
	2	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0	3
	3	0	0	0	0	0	1	1	2	5	1	10
	4	0	0	0	0	2	7	6	1	2	1	19
	5	0	0	0	2	3	2	2	5	8	1	23
	6	0	0	0	0	0	0	3	2	0	0	5
	7	0	0	0	0	0	2	2	3	7	0	14
	8	0	0	0	0	0	0	0	1	1	4	6
	9	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	3
	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ogółem (T2)		0	0	0	2	6	12	17	17	26	7	N=87

Zmiana netto = 79%; Zmiana brutto = 91%

Tabela nr 6 odnosi się do oceny poziomu umiejętności badanych w zakresie przygotowania uczniów/uczennic do realizacji projektów uczniowskich. Zauważyć można, że również w tym obszarze w ocenie badanych nastąpił **wzrost poziomu ich umiejętności**. W drugiej fali badania żaden z badanych nie ocenił swoich umiejętności jako niskich (oceny od 1 do 3). Spadła też liczba ocen średnich (od 4 do 7), **natomiast wzrosła liczba badanych, którzy ocenili swoje umiejętności na najwyższym poziomie (od 8 do 10).**

Tabela nr 6 Poziom umiejętności nauczycieli w zakresie przygotowania uczniów/uczennic do realizacji projektów uczniowskich

		T2										Ogółem
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	(T1)
T1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
	2	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	3
	3	0	0	0	0	0	1	0	2	2	2	7
	4	0	0	0	0	0	0	1	3	1	0	5
	5	0	0	0	0	3	4	1	1	3	3	15
	6	0	0	0	1	0	0	2	4	1	2	10
	7	0	0	0	0	1	1	4	3	6	3	18
	8	0	0	0	0	0	1	3	5	5	0	<u>14</u>
	9	0	0	0	0	1	1	1	2	4	1	<u>10</u>
	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	<u>0</u>
Ogółem (T2)		0	0	0	2	6	8	12	<u>21</u>	<u>23</u>	<u>11</u>	N=83

Zmiana netto = 52%; Zmiana brutto = 81%

Kolejne zestawienie (tabela nr 7) dotyczy poziomu umiejętności nauczycieli w zakresie prowadzenia działań wychowawczych z wykorzystaniem e-notesu. W tym przypadku także dostrzegamy pozytywne efekty uczestnictwa w projekcie. W tabeli widać wyraźnie, iż badani znacznie częściej wybierali wyższe wartości na skali oceny umiejętności w drugim badaniu (wartości od 7 do 10), a najczęściej oceniali swoje umiejętności na „8” (23 osoby).

Tabela nr 7 Poziom umiejętności nauczycieli w zakresie prowadzenia działań wychowawczych (ich planowania, wdrażania, doskonalenia) z wykorzystaniem e-notesu

		T2											Ogółem
		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	(T1)
T1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
	1	0	0	0	0	1	2	3	3	5	1	0	15
	2	0	0	1	0	0	0	0	3	1	2	0	7
	3	0	0	1	0	0	1	2	0	4	3	0	11
	4	0	0	0	0	0	2	0	1	1	1	2	7
	5	0	0	0	1	1	3	1	0	0	2	2	10
	6	0	0	0	0	0	1	0	1	2	1	0	5
	7	0	0	0	0	0	0	2	3	4	0	2	11
	8	0	0	0	0	0	0	0	1	3	4	0	8
	9	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3	1	5
10	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0	3	
Ogółem (T2)		0	0	2	1	3	9	9	12	<u>23</u>	<u>17</u>	<u>7</u>	N=83

Zmiana netto = 58%; Zmiana brutto = 84%

Wzrost umiejętności posługiwania się narzędziem wspierającym działania wychowawcze (e-notesem) powinien skutkować wzrostem częstotliwości planowania pracy wychowawczej z uczniem/uczennicą z uwzględnieniem jego/jej indywidualnych postępów. Dane zamieszczone w tabeli nr 8 potwierdzają tę hipotezę. Możemy zaobserwować **wzrost częstotliwości takich działań u 42 nauczycieli (51%). Większa liczba nauczycieli przyznaje, iż podejmują takie działania zawsze lub często (48 osób w badaniu drugim, przy 28 osobach w badaniu pierwszym)**

Tabela nr 8 Jak często ma Pan/i możliwość zaplanowania pracy wychowawczej z uczniem/uczennicą uwzględniając jego/jej indywidualne postępy?

		T2					Ogółem (T1)
		Zawsze	Często	Czasami	Rzadko	Nigdy	
T1	Zawsze	1	2	1	0	0	4
	Często	5	14	5	0	0	24
	Czasami	2	15	10	4	0	31
	Rzadko	0	9	11	3	0	23
	Nigdy	0	0	0	0	0	0
Ogółem (T2)		8	40	27	7	0	N=82

Zmiana netto = 37%; Zmiana brutto = 66%

Ważnym elementem tej edycji programu „Zostać Przedsiębiorczym” były warsztaty i szkolenia dla nauczycieli w formie e-learningowej. Jednym z celów projektu było zachęcenie nauczycieli do korzystania z tego typu edukacji i zwiększenie ich umiejętności w tym zakresie. W tabeli nr 9 przedstawione są dane, które obrazują, na ile w ocenie nauczycieli udało się osiągnąć ten cel.

Okazało się, że w ocenie znacznej większości badanych nastąpił u nich **wzrost umiejętności korzystania z edukacji e-learningowej – u 63 badanych (74%)**. Po doświadczeniach zdobytych w projekcie nauczyciele oceniali swoje umiejętności w zakresie korzystania z edukacji e-learningowej najczęściej na wysokim poziomie (od 8 do 10).

Tabela nr 9 Poziom umiejętności nauczycieli w zakresie korzystania z edukacji e-learningowej

		T2										Ogółem (T1)
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
T1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	2
	2	0	0	2	0	0	2	2	2	2	0	10
	3	0	1	0	1	2	0	1	4	3	0	12
	4	0	0	0	0	0	1	1	2	1	0	5
	5	0	0	1	0	0	0	3	2	2	3	11
	6	0	0	0	0	1	1	1	2	5	2	12
	7	0	0	0	0	0	0	1	2	5	2	10
	8	0	0	0	0	0	1	2	8	2	1	14
	9	0	0	0	0	0	1	0	0	1	3	5
	10	0	0	0	0	0	1	0	0	0	3	4
Ogółem (T2)		0	1	3	1	3	7	12	22	22	14	N=85

Zmiana netto = 65%; Zmiana brutto = 84%

Dodatkowo badani nauczyciele mieli za zadanie deklaracyjną ocenę tego, na ile nabyli bądź pogłębili umiejętności związane z działaniami podejmowanymi w projekcie „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum”. Tabela nr 4 przedstawia wyniki tej oceny.

Krótką analizą tabeli nr 10 pozwala zauważyć, iż nauczyciele byli przekonani o nabyciu bądź pogłębieniu umiejętności w każdym z przedstawionych im obszarów. Największa część badanych (95%) potwierdziła, że pogłębiła swoje umiejętności w zakresie planowania i realizowania zajęć szkolnych ukierunkowanych na kształtowanie postaw przedsiębiorczych. Niewielu mniej respondentów (92%) zauważyło, że lepiej radzi sobie z podejmowaniem działań aktywizujących wychowanków.

Tabela nr 10 **Uczestnictwo w projekcie a nabycie/pogłębienie konkretnych umiejętności**

Czy uważa Pan/i, że dzięki uczestnictwu w projekcie pozyskał(a)/pogłębił (a) Pan/i umiejętności:	Zdecydowanie tak (5)	(4)	(3)	(2)	Zdecydowanie nie (1)
wykorzystywania narzędzi służących do odnotowywania zmian zachodzących w zachowaniach i umiejętnościach uczniów, (e-notes)?	40%	32%	19%	7%	2%
planowania i realizowania zajęć szkolnych ukierunkowanych na kształtowanie postaw przedsiębiorczych?	55%	40%	5%	0	0
korzystania z platformy e-learningowej podczas edukacji młodzieży?	59%	23%	15%	1%	2%
poszukiwania pomocnych informacji w Internecie (zdolność wykorzystywania Internetu w celu poszerzenia swojej wiedzy na rzecz kształcenia przedsiębiorczości w uczniach)?	55%	31%	5%	7%	2%
podjęcia działań aktywizujących wychowanków?	57%	35%	7%	1%	0
planowania pracy wychowawczej uwzględniającej indywidualne postępy uczniów?	49%	36%	12%	3%	0

Ponad 80% osób wskazało również na większe umiejętności w zakresie poszukiwania pomocnych informacji w Internecie (86%), planowania pracy wychowawczej uwzględniającej indywidualne postępy uczniów (85%) oraz korzystania z platformy e-learningowej podczas edukacji młodzieży (82%). Niemal 3/4 nauczycieli (72%) zauważyło również pogłębienie własnych umiejętności wykorzystywania narzędzi służących do odnotowywania zmian zachodzących w zachowaniach i umiejętnościach uczniów (np. e-notesu). Jedynie niewielki odsetek badanych nie zauważył u siebie takich zmian.

42% badanych dostrzegło także różnorodne inne efekty wynikające z uczestnictwa w programie „Zostać Przedsiębiorczym”. Nauczyciele dostrzegli fakt, iż dzięki uczestnictwu w programie „Zostać Przedsiębiorczym” znacznie szybciej i łatwiej przebiega **integracja zespołu klasowego**, a **nauczyciele mają szansę lepiej poznać uczniów**, ich predyspozycje, zatem zwiększają się też ich umiejętności jako wychowawców klas. Badani zauważyli również **większą aktywność uczniów**, ich **samodzielność** oraz **wzrost umiejętności przedsiębiorczych u uczniów** (planowanie, umiejętność rozwiązywania problemów, podejmowania decyzji, systematyczność, terminowość). Kolejne dwie osoby zwracały uwagę **zarówno na integrację klasy, jak i na przedsiębiorczość uczniów** lub łączyły **integrację zespołu klasowego z możliwością poznania uczniów**

przez nauczycieli, czy też z **większą samodzielnością uczniów**. Uwaga zwrócona została również na **większą umiejętność współpracy w grupie** oraz **na zdobycie lub pogłębienie wiedzy przez nauczyciela**). Pojedyncze osoby dodatkowo wskazywały na możliwość **korzystania z ćwiczeń** stworzonych dla programu, **ułatwianie pracy przez e-notes**, **pogłębienie wiedzy o sobie przez uczniów** czy **ukierunkowanie uczniów na wybór przyszłej szkoły**.

Motywacje nauczycieli do korzystania z e-learningu oraz podejmowania projektów uczniowskich

Na zmianę w postawach nauczycieli wskazuje również analiza dynamiczna zmiennych opisujących motywacje badanych do różnego rodzaju działań związanych z realizacją projektu „Zostać Przedsiębiorczym”. Został zauważony wzrost poziomu motywacji nauczycieli do korzystania z e-learningu w porównaniu do ich deklaracji co do poziomu motywacji z pierwszego etapu badania (T1). W badaniu drugim (T2) żaden z badanych nie zadeklarował najniższego poziomu motywacji (czyli poziomu ‘0’ oraz ‘1’, a znacznie wyższe są wskazania trzech najwyższych poziomów, czyli od 8 do 10). Szczegółowe dane zawiera tabela nr 11.

Tabela nr 11 **Poziom motywacji nauczycieli do korzystania z e-learningu od 0 do 10**

(gdzie 0 to najniższy poziom motywacji, a 10 najwyższy poziom motywacji)

		T2										Ogółem (T1)
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
T1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	2
	3	0	1	0	1	0	0	1	1	0	0	4
	4	0	0	1	0	1	1	0	3	2	1	9
	5	0	0	2	1	0	4	4	5	3	1	20
	6	0	0	0	0	0	2	1	4	5	0	12
	7	0	0	0	0	1	0	3	1	1	6	12
	8	0	0	0	0	1	1	1	4	3	1	11
	9	0	0	0	0	0	2	1	2	3	0	8
	10	0	0	0	0	0	0	0	0	2	4	6
Ogółem (T2)		0	2	3	2	3	10	11	21	19	14	N=85

Zmiana netto = 44%; Zmiana brutto = 81%

Respondenci zostali również poproszeni o to, aby wskazali główne czynniki skłaniające ich do podejmowania z uczniami projektów uczniowskich. W obu etapach badania najczęściej wymienianą motywacją do podejmowania takich projektów okazało się być przekonanie o korzyściach odnoszonych przez uczniów podczas realizacji projektu uczniowskiego (T1 – 71% badanych, 53 osoby, T2 – 83% badanych, 62 osoby). Jak łatwo jednak zauważyć nastąpił wzrost wskazań tej właśnie motywacji w drugim momencie czasowym badania – zmiana netto wyniosła 12% (9 osób). Warto też podkreślić, że 64% badanych nie zmieniło swojego zdania pomiędzy badaniami, wybierając tę motywację jako jedną z dwóch głównych. **Drugi etap badania pokazał, że**

nauczycielom rzadziej jako motywacja służyło natomiast odgórne rozwiązanie systemowe, czyli konieczność realizacji wymogów podstawy programowej (spadek o 8%). W obu etapach badania niewielką motywacją dla nauczycieli w tym zakresie była decyzja dyrekcji szkoły.

Tabela nr 12 Czynniki skłaniające nauczycieli do podejmowania się wraz z uczniami realizacji projektów uczniowskich

PRZEKONANIE O KORZYŚCIACH ODNOSZONYCH PRZEZ UCZNIÓW PODZAS REALIZACJI PROJEKTU UCZNIOWSKIEGO				
		T2		Ogółem (T1)
		TAK	NIE	
T1	TAK	48 (64%)	5 (7%)	53 (71%)
	NIE	14 (19%)	8 (10%)	22 (29%)
Ogółem (T2)		62 (83%)	13 (17%)	75 (100%)
CHĘĆ POSZERZENIA SWOICH KOMPETENCJI ZAWODOWYCH O NOWE METODY PRACY Z UCZNIAMI				
		T2		Ogółem (T1)
		TAK	NIE	
T1	TAK	24 (32%)	20 (27%)	44 (59%)
	NIE	11 (15%)	20 (27%)	31 (41%)
Ogółem (T2)		35 (46%)	40 (54%)	75 (100%)
KONIECZNOŚĆ REALIZACJI WYMOGÓW PODSTAWY PROGRAMOWEJ				
		T2		Ogółem (T1)
		TAK	NIE	
T1	TAK	19 (26%)	13 (17%)	32 (43%)
	NIE	7 (9%)	36 (48%)	43 (57%)
Ogółem (T2)		26 (35%)	49 (65%)	75 (100%)
POTRZEBA SAMOREALIZACJI W DZIAŁANIACH PONADSTANDARDOWYCH				

		T2		Ogółem (T1)
		TAK	NIE	
T1	TAK	2 (3%)	10 (13%)	12 (16%)
	NIE	6 (8%)	57 (76%)	63 (84%)
Ogółem (T2)		8 (11%)	67 (89%)	75 (100%)

DECYZJA DYREKCJI SZKOŁY				
		T2		Ogółem (T1)
		TAK	NIE	
T1	TAK	0	6 (8%)	6 (8%)
	NIE	7 (9%)	62 (83%)	69 (92%)
Ogółem (T2)		7 (9%)	68 (91%)	75 (100%)

Ocena elementów produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym--program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum”

Ocena poszczególnych narzędzi interaktywnych wspomagających realizację programu „Zostać Przedsiębiorczym” wypadła bardzo dobrze. Badani wystawili wysokie bądź bardzo wysokie noty wszystkim elementom, których ocena interesowała badaczy, na wszystkich sugerowanych wymiarach: przydatności, atrakcyjności, wartości merytorycznej, łatwości stosowania, a w przypadku ocenianego dodatkowo warsztatu szkoleniowego dla nauczycieli także organizacji.

Ocena programu nauczania

Program nauczania wraz z pakietem dydaktycznym został oceniony przez badanych na wszystkich wymiarach głównie na ocenę bardzo dobrą lub celującą. **Najwyżej została oceniona jego wartość merytoryczna (86% ocen bardzo dobrych i celujących)**, jednak niewiele mniej takich ocen otrzymały atrakcyjność programu (79%), jego przydatność (78%) czy łatwość stosowania (68%).

Tabela nr 13 Ocena programu nauczania „Zostać Przedsiębiorczym”

	6	5	4	3	2	1
Przydatność (adekwatność do potrzeb użytkowników)	28%	50%	17%	4%	1%	0
Atrakcyjność	34%	45%	15%	6%	0	0
Wartość merytoryczna	37%	49%	12%	2%	0	0
Łatwość stosowania	27%	41%	22%	8%	1%	0

Ocena e- notesu

E-notes został oceniony przez respondentów głównie na oceny dobre i bardzo dobre. 60% badanych takie noty wystawiła jego przydatności, 67% w ten sposób oceniła atrakcyjność narzędzia, a 65% jego wartość merytoryczną. **E-notes był zdaniem badanych łatwy do stosowania, gdyż w tym wymiarze narzędzie otrzymało stosunkowo najwyższe noty – głównie bardzo dobre i celujące – od 64% nauczycieli.**

Tabela nr 14 Ocena e-notesu

	6	5	4	3	2	1
Przydatność (adekwatność do potrzeb użytkowników)	19%	30%	30%	15%	2%	4%
Atrakcyjność	16%	36%	31%	9%	6%	2%
Wartość merytoryczna	17%	35%	30%	11%	6%	1%
Łatwość stosowania	27%	37%	20%	12%	4%	0

Ocena interaktywnego pakietu programów komputerowych dla uczniów/uczennic „Jestem – mogę być”

Wysokie oceny od nauczycieli zyskały także programy komputerowe przeznaczone dla uczniów/uczennic. **Ponad 80% respondentów oceniło pakiet programów „Jestem-mogę być” na ocenę bardzo dobrą i celującą** (wszystkie wymiary zostały ocenione podobnie, odsetki wahały się od 81% do 84%).

Tabela nr 15 Ocena interaktywnego pakietu programów komputerowych dla uczniów/uczennic gimnazjum „Jestem-mogę być”

	6	5	4	3	2	1
Przydatność (adekwatność do potrzeb użytkowników)	37%	44%	16%	3%	0	0
Atrakcyjność	44%	40%	12%	3%	1%	0
Wartość merytoryczna	43%	38%	14%	5%	0	0
Łatwość stosowania	41%	43%	11%	5%	0	0

Ocena interaktywnego programu dla uczniów/uczennic gimnazjów „Działamy razem”

Także w przypadku programu „Działamy razem” przeważały oceny celujące i bardzo dobre. **Przydatność i atrakcyjność programu została oceniona wysoko przez większy odsetek badanych (odpowiednio 80% oraz 82%) niż dwa pozostałe elementy, czyli wartość merytoryczna (75% ocen) oraz łatwość stosowania (67% ocen).**

Tabela nr 16 Ocena interaktywnego programu dla uczniów/uczennic gimnazjów „Działamy razem”

	6	5	4	3	2	1
Przydatność (adekwatność do potrzeb użytkowników)	33%	47%	16%	4%	0	0
Atrakcyjność	31%	51%	12%	3%	3%	0
Wartość merytoryczna	29%	46%	20%	5%	0	0
Łatwość stosowania	27%	50%	17%	5%	1%	0

Ocena warsztatu szkoleniowego dla nauczycieli

W ocenie warsztatu szkoleniowego, w którym uczestniczyli badani nauczyciele przeważały najlepsze noty, a pojawiło się niewiele ocen niskich. **Najwyższy pułap ocen osiągnęła przydatność takiego warsztatu (70% badanych wystawiło oceny bardzo dobre i celujące), jego wartość merytoryczna (68%) oraz organizacja (65%).** W ocenie atrakcyjności warsztatu przeważały oceny bardzo dobre i dobre (wystawione przez 65% badanych).

Tabela nr 17 Ocena warsztatu szkoleniowego dla nauczycieli

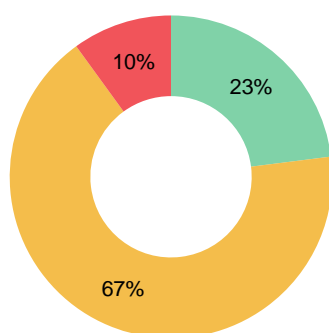
	6	5	4	3	2	1
Przydatność (adekwatność do potrzeb użytkowników)	29%	41%	21%	8%	1%	0
Atrakcyjność	26%	38%	27%	7%	1%	1%
Wartość merytoryczna	32%	36%	22%	9%	1%	0
Organizacja	38%	27%	18%	7%	6%	4%

Opinie nauczycieli o efektach uzyskanych dzięki zastosowaniu produktu finalnego – programu nauczania „Zostać Przedsiębiorczym” z multimedialnym pakietem dydaktycznym

Wzrost przedsiębiorczości uczniów uczestniczących w projekcie

Efekt projektu w postaci wzrostu przedsiębiorczości uczniów zostały dostrzeżone przez wszystkich nauczycieli.

Wykres nr 2 **Czy Pana/Pani zdaniem uczestnictwo w projekcie przyczyniło się do wzrostu przedsiębiorczości wśród młodzieży objętej jego zakresem?**

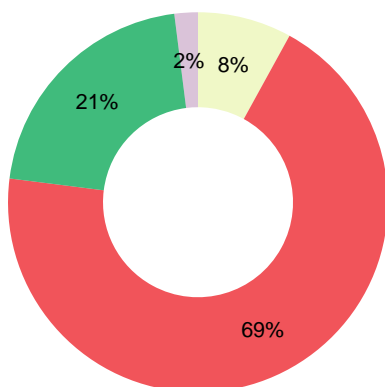
■ Tak, u wszystkich ■ Tak, u części ■ Tak, u nielicznych

Większość badanych (67% ogółu) zadeklarowało, że ich zdaniem projekt przyczynił się do wzrostu przedsiębiorczości wśród części młodzieży objętej jego zakresem, a blisko 1/4 nauczycieli (23%) twierdziła, że ten efekt dostrzega u wszystkich uczniów. Dla 10% respondentów efekty projektu widoczne były tylko u nielicznych uczniów (por. wykres nr 2)

Wzrost zainteresowania uczniów kontynuacją kształcenia na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy.

Zdaniem 98% nauczycieli co najmniej u części uczniów uczestniczących w projekcie można zauważyć większe zainteresowanie kontynuacją nauki na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy (por. wykres nr 3).

Wykres nr 3 **Czy Pana/Pani zdaniem uczestnictwo w projekcie przyczyniło się do rozbudzenia zainteresowania młodzieży kontynuacją nauki na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy?**

■ Tak, u wszystkich
 ■ Tak, u części
 ■ Tak, u nielicznych
 ■ Nie, u nikogo

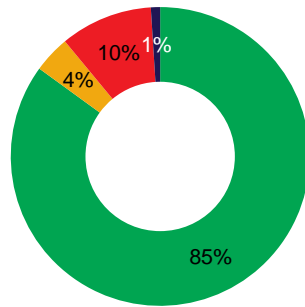
Większość badanych – 69% ogółu zauważyło wzrost zainteresowania kontynuacją nauki na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy u części swoich uczniów, 21% badanych twierdziło, że takie zainteresowanie zostało rozbudzone u nielicznych uczniów, z kolei 8% respondentów dostrzega taki efekt u wszystkich uczniów. Jedyne 2% badanych nie zauważyło takiego efektu u nikogo.

Adekwatność programu do oczekiwań uczniów, rodziców, nauczycieli.

Projekt miał wzbudzić zainteresowanie także w otoczeniu społecznym szkoły i wśród najbliższego otoczenia uczniów. Nauczyciele byli przekonani, że spełnił on oczekiwania zarówno uczniów, jak i ich rodziców (85% badanych). 10% respondentów przyznało, że projekt spełnił oczekiwania młodzieży, ale nie spełnił oczekiwań ich rodziców. Jedyne 4% badanych stwierdziło, że to rodzice byli zadowoleni, a uczniowie wręcz przeciwnie. 1 osoba uznała, że projekt nie spełnił oczekiwań żadnej z grup (por. wykres nr 4).

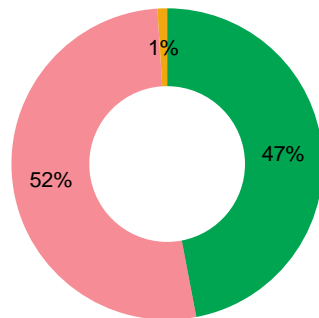
Wykres nr 4 **Czy Pana/Pani zdaniem projekt spełnił oczekiwania dzieci i ich rodziców?**

■ tak, obu grup ■ rodziców tak, dzieci nie ■ dzieci tak, ich rodziców nie ■ żadnej z grup

Czy wobec tego projekt „Zostać Przedsiębiorczym” wart jest polecenia innym nauczycielom, czy też innym szkołom? Nauczyciele w dużej części (47%) już polecieli innym udział w tym projekcie, a 52% badanych zadeklarowało, że zamierza go polecić dalej. Jedynie 1 osoba nie wyraziła takiej chęci (por. wykres 5).

Wykres nr 5 **Czy poleciłby(łaby) Pan/Pani poznane podczas projektu narzędzia wspomagające proces nauczania innym nauczycielom?**

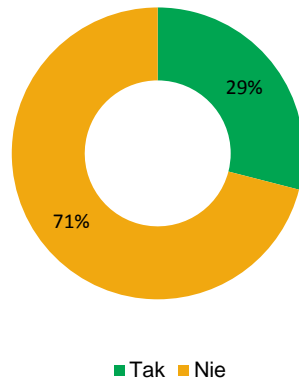
■ Już to zrobiłem/łam ■ Zamierzam to zrobić ■ Nie

„Zostać Przedsiębiorczym” a konkurencyjne programy edukacyjne dla uczniów gimnazjum

Okazało się, że stosunkowo niewielu nauczycieli posiada wiedzę na temat istnienia konkurencyjnych programów wobec projektu „Zostać Przedsiębiorczym”. Znajomość takich programów zadeklarowało 29% nauczycieli.

Wykres nr 6 Znajomość konkurencyjnych programów

Większość tej grupy jest przekonana, że projekt „Zostać Przedsiębiorczym” wyróżnia się pozytywnie na tle konkurencji pod czterema względami: (1) kompleksowości wdrażanego pakietu dydaktycznego; (2) ukierunkowania na większą indywidualizację procesu edukacji; (3) oferowanych nauczycielom pomocy dydaktycznych; (4) oferowanych uczniom pomocy dydaktycznych. Dokładne dane zawiera tabela nr 18.

Tabela nr 18 Czy projekt „Zostać Przedsiębiorczym” wyróżnia się wobec znanych badanym projektów? (dane w liczbach bezwzględnych)

Czy projekt wyróżnia się pod względem:	TAK	NIE	NIE WIEM
kompleksowości wdrażanego pakietu dydaktycznego	19	2	4
ukierunkowania na większą indywidualizację procesu edukacji	20	2	3
oferowanych nauczycielom pomocy dydaktycznych	21	1	3
oferowanych uczniom pomocy dydaktycznych	21	1	3

Projekt „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” w ocenie nauczycieli - wyniki indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI)

Charakterystyka badania

Badani nauczyciele w indywidualnych wywiadach proszeni byli o ocenę programu „Zostać Przedsiębiorczym” w kilku wymiarach:

- rekrutacja do projektu;
- ocena ogólna z uwzględnieniem wad i zalet programu;
- oczekiwania uczestników;
- możliwości zdobycia lub pogłębienia nowych umiejętności i kwalifikacji;
- możliwości zdobycia lub pogłębienia doświadczenia zawodowego;
- realnych i potencjalnych skutków programu;
- wzbogacenia wiedzy i prowadzonych zajęć o aspekt przedsiębiorczości;
- korzystanie z narzędzi internetowych stanowiących integralną część programu (platforma internetowa, e-notes);
- trwałość skutków projektu.

Nauczyciele wskazywali na dwa główne sposoby rekrutacji do projektu. Jedna z dróg polegała na wyznaczeniu decyzją dyrektora poszczególnych nauczycieli, ewentualnie zadanie to nakładano na nauczycieli ze względu na posiadanie wychowawstwa klasy pierwszej. W większości tych przypadków decyzja o przystąpieniu do programu nie była decyzją autonomiczną poszczególnych nauczycieli lecz wynikała z motywacji zewnętrznej, instytucjonalnej.

N5: (...) Szkoła weszła w projekt i ponieważ akurat miałam objąć klasy pierwsze, dyrektor wskazał mnie jako przyszłą wychowawczynię jednej z klas do tego, żeby właśnie, żeby moja klasa, pod moim kierunkiem, bo jestem znana jako osoba, która lubi coś tam robić i zostałam wskazana przez dyrekcję.

Drugi element, na jaki wskazywali respondenci to znajomość z Fundacją Młodzieżowej Przedsiębiorczości i ewentualne uczestnictwo we wcześniejszych projektach organizowanych przez fundację. Pozytywne doświadczenia z wcześniejszej współpracy zaowocowały wzmożonym zainteresowaniem takich osób kolejnymi projektami, co świadczyć może z kolei o motywacji typu wewnętrznego .

N3: (...) Współpracowałem dużo wcześniej z Fundacją i realizowałem projekty, brałem udział w ich konkursach, kilka udało mi się wygrać także zawsze odpowiadała mi ta forma.(...) także forma projektu i pracy metodą projektu była mi bliska i dlatego się zainteresowałem.

Ogólna ocena produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum”

W **ogólnej ocenie produktu finalnego** nauczyciele zdecydowanie podkreślali jego walory i pozytywne skutki. Sprawą, którą szczególnie podkreślali wszyscy uczestnicy badania, była możliwość zintegrowania uczniów, którzy trafiając do gimnazjum najczęściej nie znali się nawzajem. Program nauczania, a przede wszystkim założony sposób jego realizacji, pozwolił uczniom i nauczycielowi na wzajemną integrację, rozpoznanie cech charakterystycznych, zainteresowań, predyspozycji. Był znakomitym narzędziem w pracy wychowawców. Drugą zaletą podkreślaną przez respondentów był fakt, że program wpisuje się w założenia reformy oświaty, która zakłada realizację projektów edukacyjnych przez gimnazjalistów. Jak wskazywali nauczyciele, wcześniej ani oni sami, ani dyrekcja szkoły nie mieli wiedzy, narzędzi ani doświadczenia potrzebnego do przeprowadzenia tego typu zadania. Produkt finalny projektu „Zostać Przedsiębiorczym” wypełnił istniejącą lukę, dostarczając wskazówek i praktycznych narzędzi, do jego realizacji. W związku z faktem, że dla większości nauczycieli, prowadzenie zajęć metodą projektową było novum, nie mieli oni konkretnych oczekiwań w stosunku do projektu i jego produktu finalnego.

N2: (...) zanim przystąpiłam tutaj do realizacji programu też trochę z taką obawą podchodziłam, jak to będzie wyglądało, tym bardziej, że tak jak mówię jak weszły projekty edukacyjne też zostaliśmy wszyscy, że tak powiem rzućmy na głęboką wodę, nie wiadomo było czy to mają być jakieś górnotne tematy, wymyślne, czy proste. Czy może jak proste, to za proste, więc to wszystko było dla nas wielką niewiadomą.

Poziom umiejętności nauczycieli i uczniów a uczestnictwo w projekcie „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum”

Udział w projekcie w zdecydowanej mierze ułatwił pracę nauczycielom, zarówno pod względem wychowawczym, jak również edukacyjnym. W ocenach programu zdecydowanie przeważają jego zalety. Według respondentów są nimi przede wszystkim: 1) dla nauczyciela: **poznanie dzieci od indywidualnej strony, poznanie indywidualnych zainteresowań ucznia, wypracowanie większego zaangażowania, otwartości i śmiałości uczniów, zaś 2) dla ucznia: wypracowanie umiejętności współpracy w grupie, możliwość rozpoznania własnych predyspozycji**. Jak wskazywali nauczyciele są to umiejętności niezbędne do funkcjonowania we współczesnym świecie. Jednocześnie stanowią integralną część postawy osoby przedsiębiorczej. Oprócz kształtowania umiejętności interpersonalnych realizacja projektu w oparciu o program „Zostać przedsiębiorczym”

3

2

przyniosła także szerszy pozytywny oddźwięk. Wpłynęła nie tylko na zmianę postaw uczniów, czy nauczycieli prowadzących, ale także na zmianę podejścia szkoły, a nawet szerzej społeczności lokalnej. Dzięki poszczególnym etapom projektu dzieci miały możliwość zetknięcia się ze światem instytucjonalnym (np. urzędem gminy), poznaniem okolicy i jej historii. Oto cytat z jednego z wywiadów:

N2: (...) dzięki temu programowi ja nauczyłam się i nauczyły się chyba moje też dzieci, że każdy temat, którego podejmują się przy realizacji projektu jest ważny, jest ciekawy i właśnie chyba dzięki temu programowi „Zostać przedsiębiorczym” moi uczniowie coraz częściej podejmują się takich tematów związanych z najbliższą okolicą, z regionem, ich interesuje co się dzieje, mamy dużo takich ciekawych rzeczy, bo jest np. zabytkowy wiatrak, jest cmentarz taki wojskowy, oni zaczęli się interesować historią. Mało tego, teraz w drugiej klasie uczniowie przystąpili do realizacji projektu, grę dydaktyczną chcieli stworzyć właśnie o swojej okolicy, taką grę, która później przydałaby się na języku polskim, która przydałaby się na godzinach wychowawczych, ponieważ jesteśmy zespołem szkół, to jest gimnazjum i szkoła podstawowa, więc ta gra nie tylko gimnazjalistom ma być potrzebna, ale również i młodszym kolegom.

Wśród elementów utrudniających pracę w projekcie badani wymieniali dwa aspekty. Pierwszym była czasochłonność projektu. Badani musieli przeznaczyć dużo czasu na wypełnianie e-notesu, branie udziału w forum i pozostałych formach e-learningowych, przy obciążeniu stałymi obowiązkami nauczyciela (sprawdzanie klasówek, prac, wypełnianie dziennika lekcyjnego, przygotowanie do zajęć, przygotowanie wywiadówek etc.). Drugim podkreślanym elementem była zbyt duża liczebność klas. Zazwyczaj badani mieli pod opieką ponad 30 uczniów, co przy krótkim czasie trwania lekcji, nie zawsze umożliwiało indywidualną pracę z każdym zespołem w ramach klasy. W wywiadach pojawiła się również kwestia rozplanowania zajęć. Zgodnie z deklaracjami nauczycieli brakuje czasu na realizację pełnego zakresu programu, nawet przy przeznaczeniu na ten cel części godzin wychowawczych. Być może należałoby pomyśleć o lepszej organizacji czasowej i wpleceniu programu w siatkę godzin, tak by uczniowie, którzy zazwyczaj musieli zostać dodatkowo po lekcjach nie odczuwali tego jako kolejnego obowiązku.

N4: (...) Nie utrudniały, może tutaj już konkretnie jak była praca nad projektem, bo klasa była podzielona, no różnie, 4 zespoły realizujące poszczególne projekty, 5 i już tutaj było ciężko nauczycielowi ogarnąć te 5 zespołów czy 4, żeby w miarę w ciszy i spokoju one pracowały.

Jednakże, źródła obydwu, wskazanych wyżej problemów, tkwią poza projektem, którego dotyczy ewaluacja. Zarówno warunki realizacji projektu, jak i specyfika pracy nauczycieli (obciążenie licznymi obowiązkami, liczebność klas) nie zależą od organizatorów projektu „Zostać Przedsiębiorczym”, ale od uwarunkowań systemowych polskiej oświaty. Natomiast specyfika wywiadu pogłębionego, prowadzonego w formie otwartej, swobodnej rozmowy, gdzie badacz jedynie naprowadza respondenta na interesujące go tematy, sprawia, że badani często omawiają różne problemy w sposób szeroki, w tym przypadku wychodzący poza ramy samego projektu.

Głównym doświadczeniem nauczycieli płynącym z udziału w projekcie było przełamanie barier psychicznych w **posługiwaniu się narzędziami elektronicznymi, metodami nauczania na odległość oraz praca metodami**

3

3

projektowymi. Z uwagi na fakt, że większość nauczycieli nie miała dużego doświadczenia w tego typu pracy, niezwykle ważne wydaje się przełamanie strachu przed nowymi metodami i narzędziami elektronicznymi. Badani, często wskazywali, że (...) *nie taki diabeł straszny, jak go malują*. Udział w projekcie wyposażył respondentów w doświadczenie niezbędne do przeprowadzenia projektu uczniowskiego stanowiącego wymóg podstawy programowej dla gimnazjów. Cennym doświadczeniem dla nauczycieli była również zmiana charakteru ich roli społecznej w relacji z uczniami z kierującej na wspierającą.

N1: (...) *nauczyłam jak tworzyć projekt uczniowski i myślę o możliwości jego robienia z grupą uczniów. (...)to w poznaniu dzieci najbardziej to jest moje doświadczenie w tym projekcie, że od innej strony trochę ich poznałam nie jako tylko nauczyciel uczący pewnego przedmiotu i wychowawca, ale jako też osoba, która jest koordynatorem, ma rolę wspierającą dzieci w tworzeniu jakiegokolwiek projektu. Wydaje mi się, że to jest to doświadczenie.*

N5: (...) *ja się już nie boję projektów, ja mogę służyć pomocą innym, moje dzieci same wychodzą z inicjatywą projektów, mimo, że już mają zaliczone, więc w tym roku kontynuujemy inny projekt. (...) Społeczność w jakimś tam stopniu ożyła i ruszyło, a mnie dało satysfakcję, że to właśnie pod moim kierownictwem to się działo.*

Zdobyte doświadczenie nauczyło nauczycieli, podobnie jak uczniów, pracy w grupie. Część nauczycieli przyznaje, że nowo nabyte umiejętności wykorzystuje do pracy w innych obszarach swojej aktywności (prowadzenie klubu sportowego, sklepiku szkolnego, czy zajęć pozaszkolnych) oraz przede wszystkim do bardziej zindywidualizowanego spojrzenia na uczniów. Dodatkowymi nabytymi umiejętnościami były: sumienność, punktualność, samodyscyplina.

N3: (...) *Tak, tak. Ja prowadzę szkolny klub europejski i tam działam, w związku z tym, że jestem prezesem szkolnego klubu sportowego UKS-u. Wszystkie w tym roku zajęcia szkolnego klubu europejskiego, tam przygotowuje się zawody, zajęcia i wszystko to robimy metodami, których się nauczyłem.*

Respondenci byli pytani również o obecność treści dotyczących przedsiębiorczości we wcześniej prowadzonych zajęciach. Czterech na pięciu badanych wskazało, że realizowało już zajęcia, które zawierały w sobie treści z zakresu przedsiębiorczości. Były to zarówno zajęcia szkolne, jak i pozaszkolne. Choć niewątpliwie uczestnictwo w projekcie „Zostać Przedsiębiorczym”, opartym na wykorzystaniu testowej wersji produktu finalnego, pozwoliło na usystematyzowanie posiadanej już wiedzy, jak również pozwoliło na bardziej metodyczne podejście do przekazywania tego typu treści i kształtowanie umiejętności uczniów.

Ocena trwałości efektów uzyskanych dzięki realizacji projektu

Kolejnym obszarem poddanym ewaluacji była **trwałość efektów** uzyskanych dzięki realizacji projektu. Wszyscy nauczyciele podkreślali swoje przekonanie o długofalowych skutkach uczestnictwa w projekcie, zarówno dla samych siebie, jak i dla uczniów. Wiele będzie zależało od samych zainteresowanych, jednakże większość jest przekonana, że wypracowane umiejętności zapoczątkują w przyszłości. Szczególnie umiejętności tzw. „miękkie”, które często bywają nieoczywiste, i nie ujawniają się wyłącznie w wykonywaniu konkretnego zawodu. Jednakże

3

4

nauczenie dzieci w odpowiednim momencie postawy otwartości i niezależności jest wartością bezcenną i przydatną w całym życiu. Zgodnie ze wskazaniami nauczycieli mają dużą szansę na utrwalenie się po zakończeniu programu.

N1: (...) *Jeśli chodzi o perspektywę dzieci, uczniów, to uważam że, tak jak niektórzy i wszyscy z nas, to niektórzy wezmą pod uwagę, to i może to rozświetli im jakąś perspektywę na przyszłość, może do szkoły innej lub też odkryją w sobie nowe ukierunkowania, ale niektórzy też nie zmienili się istotnie. (...) jeśli chodzi o mnie to skutkiem tego będzie, że będę mogła z dziećmi tworzyć projekt na przyszłość.*

Ocena programu nauczania i multimedialnego pakietu dydaktycznego

Kolejnym obszarem, który został poddany ewaluacji było wykorzystanie przez nauczycieli możliwości, jakie stwarza **platforma internetowa**. Wśród działań, jakie podejmowali nauczyciele z wykorzystaniem tego narzędzia, najczęściej wskazywali na uczestniczenie w warsztatach on-line (**szkolenie w formie e-learningu**). Warsztaty zostały ocenione jako profesjonalne, wyczerpujące oraz przygotowujące w odpowiedni sposób do dalszej pracy w projekcie i przekazywania wiedzy dalej uczniom. Poza tym respondenci wskazywali na samodzielne pogłębianie wiedzy poprzez indywidualną pracę z platformą i zawartymi na niej materiałami. Inną, wymienianą jako ciekawa opcja, była możliwość wymiany doświadczeń, zadawania pytań i konsultowania na odległość. Pomimo, iż nauczyciele podchodzili na początku z dystansem do tego typu komunikacji, to jednak z upływem czasu, przekonali się do tej formy.

N1: (...) *w tym e-learning szkoleniu, gdzie starałam się jak najbardziej brać udział w tym dogłębnie to poznawać, ale za każdym razem, kiedy przygotowywałam się do zajęć z młodzieżą bardzo, bardzo szczegółowo i wnikliwie cały czas korzystałam z platformy internetowej, która jest dosyć dużą bazą naprawdę i wyszukiwałam ćwiczeń, zadań, możliwości, żeby pracować samodzielnie z przedsiębiorczości.*

N4: (...) *Mieliśmy warsztaty on-line prowadzone. (...) Jeśli chodzi o warsztaty to były konkretne, przykładowe sytuacje jakie mogą odbywać się w szkole, czy zresztą w każdym miejscu i tutaj należało, aby nauczyciel rozwiązał jakiś problem, jakiś konflikt.*

N4: (...) *jest forum dla nauczycieli tam na tej platformie i też można było zasięgnąć opinii, napisać swoje wypowiedzi, przeczytać opinie innych, bo były też warsztaty, gdzie należało się wypowiedzieć na forum, a były też takie, że można było.*

W odniesieniu do nowych doświadczeń zdobytych przez nauczycieli, podkreślali przede wszystkim możliwość pracy z komputerem, w tym z e-notesem, który był bardzo chwalony przez respondentów. Chociaż wcześniej nauczyciele nie mieli bogatego doświadczenia w korzystaniu z narzędzi elektronicznych, to program im to umożliwił, a dostępne akcesoria okazały się być przydatne i łatwe w obsłudze. Elementem, który utrudniał czasem pracę był problem z dostępem do sieci. Nie jest to jednak mankament wynikający z programu, a łączący jakie posiada szkoła lub miejsce zamieszkania.

3

5

Poprosiliśmy badanych również o ocenę zawartości merytorycznej, jak również formy (czytelności i zrozumiałości przekazywanych treści, rozplanowanie w czasie, atrakcyjność, łatwość obsługi itp.) **programu nauczania „Zostać Przedsiębiorczym”**. W odniesieniu do zakresu merytorycznego respondenci nie zgłaszali istotnych zastrzeżeń. Większość uznała zadania za ciekawie sformułowane i pouczające, które dają szansę na wypracowanie wielu przydatnych umiejętności. Niektórzy zwracali uwagę, że ambitniejsi uczniowie radzili sobie z nimi stosunkowo szybko i potrafili w jeden dzień zrobić większość z nich. Wartością wskazywaną przez badanych była również możliwość dokumentowania projektu na bieżąco oraz zapisywania uwag dotyczących zaangażowania w pracę poszczególnych uczniów. Stwarzało to szansę na odtworzenie przebiegu projektu.

N1: (...) *Te zadania rzeczywiście były bardzo fajne, były bardzo fajnie ułożone, korzystne i rzeczywiście dostosowane do tego, żeby uczyć ich przedsiębiorczości. To mi się wydaje, że bardzo fajne były ćwiczenia, różnego rodzaju, bo nie tylko zadania, które miały polegać na wypisywaniu konkretnych tabel itd., ale także zadania aktywizujące, które dzieciaki naprawdę mogły wykorzystać i same siebie przedstawić, więc wydaje mi się, że rzeczywiście tutaj jest szereg możliwości do wykorzystania. Od samej teorii po praktykę. Podobają mi się to.*

N3: (...) *Dla mnie największą wartością jest wpisywanie właśnie informacji o uczniach i dokumentowanie projektu. Wpisywanie zadań, kto jest za co odpowiedzialny, to że uczniowie mogą sobie wejść i przypomnieć, że ma zrobić to, jeszcze ma 10 dni, żeby zakończyć plakat, czy tam zrobić coś takiego to czy tamto. Można tam umieszczać zdjęcia. Ważną rzeczą jest np. u nas sprawozdanie z realizacji projektu, czyli karta projektu, którą każdy nauczyciel prowadząc projekt ten obowiązkowy gimnazjalny musi wypełnić, aby kliknięciem myszki mamy wydrukowane całe, wszystko.*

Poza pozytywami, respondenci wskazali także na mankamenty projektu. Na plan pierwszy wybijała się jego czasochłonność. Szczególnie wymagającym czasu elementem było poszukiwanie i wybór adekwatnych zadań. Nauczyciele wskazywali na możliwość lepszego przyporządkowania treści do poszczególnych etapów, czy tematów, tak by nie trzeba było za każdym razem przeglądać i wczytywać się w zawartość około 120 zadań znajdujących się na platformie.

N2: (...) *pokusiałabym się, żeby dobrać konkretne zadania do konkretnych jednostek. Za dużo czasu mnie osobiście na przykład zajmowało wyszukiwać dobre zadania, żeby zrealizować konkretną jednostkę tematyczną.*

N4: (...) *czasochłonne było wyszukanie tych zajęć, które by mi odpowiadały, bo tych zajęć są dziesiątki i przez każde musiałam przejść, wejść, przeczytać, o co chodzi, czy akurat by mi to przypasało w tym momencie.*

Poruszona przez nauczycieli kwestia innego uporządkowania treści na platformie internetowej, dotyczy w istocie dużo szerszego zagadnienia – mianowicie – zakresu autonomii nauczyciela w procesie dydaktycznym. W założeniach ewaluowanego programu to od decyzji nauczyciela zależy wybór poszczególnych zadań do danej jednostki lekcyjnej. To on, znając najlepiej swoich uczniów, decyduje, co będzie najbardziej adekwatnym działaniem w ramach określonego tematu. Każde zadanie może zostać użyte wielokrotnie, w różnych sytuacjach. Program nie narzuca z góry żadnych limitów. Podnoszone przez badanych „jednoznaczne przypisanie zadań do poszczególnych lekcji” ograniczałoby kreatywność nauczyciela w dopasowywaniu toku projektu do potrzeb i możliwości jego grupy. Zatem by nie ograniczać autonomii nauczycieli, a z drugiej strony uwzględnić ich uwagi,

należałoby się zastanowić nad lepszą organizacją pracy nauczycieli biorących udział w programie ze strony szkoły, tak by ograniczyć czasochłonność części zadań wynikających z bieżącej pracy, by móc przeznaczyć więcej czasu na realizację programu.

Oprócz wielu nowych umiejętności i doświadczeń, jakie uczestnictwo w projekcie przyniosło nauczycielom, ułatwiło także prowadzenie zajęć dotyczących przedsiębiorczości. Poza dostarczeniem narzędzi, które umożliwiły pracę w obszarze przedsiębiorczości, to głównym zyskiem według nauczycieli było wypracowanie u uczniów odpowiedniej postawy i nastawienia do świata. Najlepiej obrazuje to wypowiedź jednej z respondentek:

N2: (...) Chociażby każda praca w grupie, komunikowanie się, rozwiązywanie problemów, no to są wszystko cechy człowieka przedsiębiorczego i przedsiębiorczości, więc ja myślę, że akurat tutaj dobrze program jest zrealizowany i ukierunkowany i nastawiony na to, żeby jednak kształcić człowieka przedsiębiorczego, takiego, który potrafi się później odnaleźć i na rynku pracy nie tylko w jednym konkretnym zawodzie, ale człowieka takiego, który w trakcie, nie wiem, swojej kariery zawodowej będzie potrafił i dwu- i trzykrotnie, a może i pięciokrotnie zmienić swój zawód, bo myślę, że powoli idą takie czasy, że przed nami nauczycielami stoi naprawdę trudne zadanie czego uczyć, jak uczyć, czy konkretna wiedza, czy może jednak umiejętności są bardziej ważne, żeby ten młody człowiek się później na rynku pracy odnalazł, bo jeśli wykształcimy go tylko w jednym kierunku, tak i z tego masz być dobry, to się okaże, że pracy nie znajdzie, więc chyba bardziej postawić trzeba na te umiejętności, te cechy człowieka przedsiębiorczego, żeby on mógł się odnaleźć i na rynku pracy i nie było to dla niego problemem, jakąś wielką tragedią życiową, że musi 5 razy w ciągu swojego życia zmienić zawód.

W aspekcie przydatności programu dla uczniów, nauczyciele wskazywali na elementy integracyjne i interpersonalne.

N1: (...)Dla uczniów na plus na pewno elementy współpracy w grupie, formy aktywizujące dla uczniów, możliwość właśnie tego praktycznego punktu widzenia względem projektu. (...)mają możliwość nie tylko siebie poznania, ale także innych uczestników, więc poznając właściwie innych uczniów, poznają jakby tworzenie grupy rówieśniczej, bo wiadomo, że każda działalność nasza indywidualna w przyszłości ma duże uwarunkowanie ze względu na to, że jednak my jesteśmy, musimy pracować w społeczeństwie, z innymi ludźmi, musimy jednak umieć z nimi współpracować, więc uważam, że to jest bardzo duża korzyść.

Przedmiotem oceny nauczycieli był również **e-notes** – jedno z narzędzi stanowiących integralną część produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym”. Był on wykorzystywany przede wszystkim do dokonywania systematycznych zapisów o poszczególnych uczniach i poziomie ich zaangażowania w realizację zadań. Nie zawsze jednak nauczyciele dysponują odpowiednią ilością czasu by zapisywać swoje uwagi na bieżąco. Większość stara się robić to średnio raz w tygodniu. Narzędzie to w ocenie nauczycieli jest przydatne szczególnie w pracy wychowawcy, który może zbierać dodatkowe informacje i własne przemyślenia na temat uczniów. Część nauczycieli wskazywała na fakt korzystania z e-notesu podczas wywiadówek z rodzicami. Było to narzędzie, którego efekty sięgały poza projekt „Zostać Przedsiębiorczym”. Również przy okazji oceny tego e-narzędzia respondenci wskazywali na jego czasochłonność. Nie dostrzeżono natomiast żadnych problemów natury technicznej w posługiwaniu się e-notesem.

N2: (...) Myślę, że tutaj zdecydowanie dobrze w tym programie, w tym projekcie jest możliwość takiego dokumentowania, zapisu realizacji etapów poszczególnych projektów. I zapisu nie robionych przeze mnie, tylko przez grupę, która dany projekt realizują. (...) Natomiast minusem... powiem szczerze, że sam notes wychowawcy podoba mi się, bo jest taki prosty natomiast chyba w natłoku tych wszystkich takich papierów, dokumentowania chyba jest też tego troszeczkę za dużo, bo jednak muszę prowadzić ten dziennik taki, który jest w szkole, jeszcze prócz tego dodatkowo notes wychowawcy, chyba tego troszeczkę jest za dużo.

Ostatnim poruszonym obszarem tematycznym była kwestia polecenia programu innym nauczycielom lub szkołom. Wszyscy respondenci zgodnie przyznali, że rekomendowaliby projekt kolegom i koleżankom z innych placówek. Wskazywali przy tym na takie jego zalety jak przydatność szczególnie wobec nowych wymogów edukacyjnych, rozwój u dzieci przedsiębiorczości, kreatywności, umiejętności pokazania się, wyeksponowania swoich walorów, pokonania nieśmiałości, możliwość dokumentowania swoich działań. Elementem, na który zwróciliby uwagę respondenci przyszłym uczestnikom programu to jego praco- i czasochłonność.

N4: (...) Myślę, że tak, ale bym powiedziała, że trzeba się napracować, trzeba być sumiennym. To znaczy, napracują się, ale sporo też zyskają.

Główne wnioski – podsumowanie wyników badania ilościowego i jakościowego nauczycieli

I. OCENA PRODUKTU FINALNEGO – PROGRAMU NAUCZANIA ORAZ DYDAKTYCZNEGO PAKIETU MULTIMEDIALNEGO

- Program nauczania wraz z pakietem dydaktycznym został oceniony przez badanych na wszystkich wymiarach na ogół na ocenę bardzo dobrą lub celującą. **Najwyżej została oceniona jego wartość merytoryczna (86% ocen bardzo dobrych i celujących, 73 nauczycieli).**
- E-notes został oceniony przez większość respondentów co najmniej na oceny bardzo dobre i dobre. 79% badanych (66 osób) takie noty wystawiła jego przydatności (w tym 19% ocenę celującą), 83% (69 osób) w ten sposób oceniła atrakcyjność narzędzia, a 82% (68 osób) jego wartość merytoryczną. **E-notes był zdaniem badanych łatwy do stosowania (86%, 71 osób), gdyż w tym wymiarze narzędzie otrzymało najwyższe noty – głównie bardzo dobre i celujące – od 64% nauczycieli (54 osób), zaś dobre od kolejnych 22% (17 osób).**
- Ponad 80% respondentów oceniło pakiet programów „Jestem-mogę być” na ocenę bardzo dobrą i celującą.
- W przypadku programu „Działamy razem” najwyżej oceniono jego przydatność i atrakcyjność (odpowiednio 80% - 59 osób - oraz 82% - 61 osób - ocen celujących i bardzo dobrych). Dwa

pozostałe elementy aspekty programu, czyli jego wartość merytoryczna oraz łatwość stosowania uzyskały odpowiednio 75% (55 osób) ocen 77% najwyższych ocen (57 osób).

- Także w ocenie warsztatu szkoleniowego, w którym uczestniczyli badani, przeważały najlepsze noty. Najwyższy pułap ocen osiągnęła przydatność takiego warsztatu (70% badanych wystawiło oceny bardzo dobre i celujące – 60 osób) oraz jego wartość merytoryczna (68% - 58 osób).

II. MOTYWACJE

Cel: Ocena tego, czy nastąpiła zmiana charakteru motywacji nauczycieli do wdrażania do praktyki szkolnej zajęć ukierunkowanych na kształtowanie postaw przedsiębiorczych (z zewnętrznej na wewnętrzną oraz pogłębienie motywacji).

- W obu etapach badania najczęściej wymienianą motywacją do podejmowania projektów uczniowskich okazało się być przekonanie o korzyściach odnoszonych przez uczniów podczas realizacji projektu uczniowskiego (badanie początkowe – 71% badanych, 53 osoby, badanie końcowe – 83% badanych, 62 osoby). Nastąpił wzrost wskazań tej właśnie motywacji w drugim momencie czasowym badania.
- Rzadziej jako motywacja służyło również odgórne rozwiązanie systemowe, czyli konieczność realizacji wymogów podstawy programowej (spadek o 8%, 6 osób). W obu etapach badania niewielką motywacją dla nauczycieli w tym zakresie była decyzja dyrekcji szkoły.

III. UMIEJĘTNOŚCI

Cel: Ocena tego, czy i w jakim stopniu nastąpił wzrost częstotliwości i czy poszerzył się zakres wykorzystywania przez nauczycieli/nauczycielki zasobów platformy internetowej (jak warsztaty e-learningowe, konsultacje na forum internetowym) a także czy wzrosła umiejętność kształcenia na odległość.

- Został zauważony wzrost poziomu motywacji nauczycieli do korzystania z e-learningu. Ogółem wzrost motywacji zaobserwowano u 53 osób (62% ogółu).
- Wzrost obserwujemy również w obszarze umiejętności korzystania z edukacji e-learningowej – u 63 badanych (74%).
- Na najwyższym poziomie (celującym i bardzo dobrym) ocenili badani swoje umiejętności po projekcie w zakresie poszukiwania pomocnych informacji w Internecie (86%, 75 osób)

Cel: Ocena tego, czy i w jakim stopniu u nauczycieli/nauczycielek nastąpił wzrost poziomu i zakresu umiejętności wdrażania do praktyki szkolnej zajęć ukierunkowanych na kształtowanie postaw przedsiębiorczych.

- Zaobserwowano bardzo duży wzrost poziomu umiejętności nauczycieli (w ich ocenie) w zakresie prowadzenia zajęć ukierunkowanych na kształtowanie postaw przedsiębiorczych u uczniów/uczennic – wzrost ten nastąpił u 74 badanych (85% ogółu).
- Wzrost poziomu umiejętności nauczycieli, u 55 osób (66% ogółu), zauważono również w zakresie przygotowania uczniów/uczennic do realizacji projektów uczniowskich.

Cel: Ocena tego, czy i w jakim stopniu u nauczycieli/nauczycielek nastąpił wzrost poziomu oraz czy poszerzył się zakres umiejętności związanych z planowaniem, wdrażaniem, badaniem i doskonaleniem działań wychowawczych z wykorzystaniem elektronicznego systemu e-notesu.

- Pozytywne efekty uczestnictwa w projekcie dostrzeżono także w zakresie prowadzenia działań wychowawczych z wykorzystaniem e-notesu – w tym obszarze ocena poziomu umiejętności badanych wzrosła u 59 nauczycieli (71%).
- Dane potwierdzają hipotezę, iż wzrost umiejętności posługiwania się narzędziem wspierającym działania wychowawcze (e-notesem) skutkuje wzrostem częstotliwości planowania pracy wychowawczej z uczniem/uczennicą z uwzględnieniem jego/jej indywidualnych postępow. Możemy zaobserwować wzrost częstotliwości takich działań o u 42 nauczycieli (51%). Większa liczba nauczycieli przyznaje, iż podejmują takie działania zawsze lub często (48 osób w badaniu drugim, przy 28 osobach w badaniu pierwszym)
- Na ocenę celującą i bardzo dobrą ocenili nauczyciele swoje umiejętności w zakresie wykorzystywania narzędzi i sposobów odnotowywania zmian zachodzących w zachowaniach i umiejętnościach uczniów, w celu zwiększenia indywidualizacji procesu nauczania (**72% badanych**) oraz w zakresie podejmowania działań aktywizujących wychowanków (**aż 83% badanych**).

IV. EFEKTY PROJEKTU

Cel: Ocena tego, czy i w jakim stopniu u uczniów/uczennic nastąpił wzrost poziomu i zakresu umiejętności analizowania predyspozycji i planowania dalszej pracy nad ich rozwijaniem oraz kształtowania postawy przedsiębiorczej ukierunkowanej na wzrost zainteresowań uczniów/uczennic kontynuacją kształcenia na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy z wykorzystaniem programu komputerowego „Jestem – mogę być” (JMB).

- **Efekty projektu w postaci wzrostu przedsiębiorczości uczniów zostały dostrzeżone przez wszystkich nauczycieli.** Większość badanych (67% ogółu) zadeklarowało, że ich zdaniem projekt przyczynił się do wzrostu przedsiębiorczości wśród części młodzieży objętej jego zakresem, a blisko 1/4 nauczycieli (23%) twierdziła, że ten efekt dostrzega u wszystkich uczniów.
- **Zdaniem 98% nauczycieli (85 osób) co najmniej u części uczniów uczestniczących w projekcie można zauważyć większe zainteresowanie kontynuacją nauki na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy.** 69% badanych dostrzegło takie zainteresowanie u większej części uczniów, a 8% u wszystkich podopiecznych.
- **Nauczyciele w większości byli przekonani, że projekt spełnił oczekiwania zarówno uczniów, jak i ich rodziców (85% badanych, 67 osób).**
- **Niemal wszyscy nauczyciele (99% ogółu) uznali program za godny polecenia. Część z nich (47%) już poleciła innym udział w tym projekcie, a 52% badanych zadeklarowało, że zamierza go polecić.**

V. OCENA PROJEKTU

- **Jednym z najbardziej pozytywnie ocenianych aspektów projektu „Zostać Przedsiębiorczym” był fakt, iż wypracowany w jego ramach produkt finalny stanowi adekwatną odpowiedź na problemy związane z kształtowaniem postaw przedsiębiorczych młodzieży – poparło to stwierdzenie 89% badanych (62% zdecydowanie się zgadzam oraz 27% raczej się zgadzam).**
- **Nauczyciele (92%) zgodzili się również z tym, iż dzięki uczestnictwu w projekcie pogłębili swoją wiedzę i zdobyli umiejętności przydatne w pracy zawodowej (60% zdecydowanie się zgadzam, 32% raczej się zgadzam).**
- **Badani (92% ogółu) potwierdzili też, że tematyka projektu była zgodna z ich oczekiwaniami (59% zdecydowanie się zgadzam oraz 33% raczej się zgadzam).**

Podsumowując część odnoszącą się do badań jakościowych, warto podkreślić zbieżność otrzymanych wyników z badaniem ilościowym. Wywiady pogłębione pozwoliły w dużej mierze na rozwinięcie i doprecyzowanie wielu kwestii, które ujawniły się podczas badania przeprowadzonego za pomocą kwestionariusza ankiety. Respondenci mogli opisać dokładniej swoje emocje i odczucia względem uczestnictwa w projekcie oraz naświetlić kwestie, które w ankietach ze względu na ich zestandaryzowany charakter ujawniły tylko częściowo (np. znaczenie programu dla wzrostu integracji). Należy także wskazać na kilka elementów stanowiących ważne efekty uczestnictwa w projekcie „Zostać Przedsiębiorczym” z perspektywy nauczycieli. Przeprowadzone wywiady pokazały **dynamiczny stosunek badanych do uczestnictwa w projekcie. Początkowa, nieco zdystansowana postawa badanych,** charakteryzowana przez brak oczekiwań względem produktu finalnego,

brak rozległych doświadczeń w podobnym obszarze, czy strach przed korzystaniem z narzędzi elektronicznych i metod nauczania na odległość, **ewoluowała ku postawie zaangażowanej. Nauczyciele, w trakcie korzystania z programu nauczania i elementów multimedialnego pakietu dydaktycznego dostrzegli wiele jego zalet oraz przekonali się o własnych umiejętnościach.** Jednym z najważniejszych osobistych osiągnięć było **przełamanie bariery psychicznej w stosowaniu innowacyjnych narzędzi i metod.** Można uznać także, że w miarę trwania programu **motywacja nauczycieli przechodziła przemianę – z zewnętrznej na wewnętrzną.** Konieczność dotrzymywania określonych terminów, wywiązania się z realizacji poszczególnych zadań nauczyciele traktowali coraz bardziej jako swoją własną korzyść. Nikt z respondentów nie wspominał o odgórnych poleceniach, czy przypomnianiu o konieczności wywiązania się ze zobowiązań programowych. Instytucjonalna ingerencja pojawia się wyłącznie na początku wywiadów, kiedy to nauczyciele, zazwyczaj decyzją dyrektora, byli kierowani do wzięcia udziału w projekcie. Obrazują to również niektóre z zamieszczonych cytatów. **Nauczyciele dostrzegli możliwość zastosowania zdobytych umiejętności w pracy z uczniami poza projektem. Nabyli większej pewności siebie i wiary w swoje możliwości** (nawet nauczyciele z wieloletnim stażem).

Realizacja projektu umożliwiła także wypełnienie wymogów współczesności w różnych wymiarach. Z jednej strony projekt „Zostać przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” **pozwolił nauczycielom na wypełnienie wymogów stawianym im przez Ministerstwo Edukacji Narodowej** (konieczność realizacji projektu uczniowskiego), z drugiej **wyposażyły nauczycieli w materiały dydaktyczne i narzędzia, służące budowaniu postaw przedsiębiorczych wśród uczniów, które stają się niezbędnym elementem funkcjonowania na rynku pracy.** Respondenci najmocniej podkreślali znaczenie zdobytych przez uczniów umiejętności miękkich, które w dużej mierze pozwalają na elastyczną adaptację do wymogów współczesnej rzeczywistości społeczno-ekonomicznej. Rozwój zdolności interpersonalnych, umiejętności pracy w grupie, świadomego rozwijania swoich predyspozycji uznane zostały za jedne z najważniejszych osiągnięć programu. Nauczyciele zdali sobie jednocześnie sprawę z innego wymiaru roli dydaktycznej, ukierunkowanej bardziej na wspomaganie, towarzyszenie uczniom w rozwijaniu ich zainteresowań i umiejętności niż na odgórne „zarządzanie” uczniami. Program pozwolił na zbudowanie więzi i większą integrację pomiędzy nauczycielami i uczniami.

Podkreślając pozytywne efekty realizacji projektu „Zostać Przedsiębiorczym” warto zwrócić uwagę na wskazywane przez nauczycieli zastrzeżenia związane z koniecznością dokonywania przez nich samodzielnego wyboru materiałów. Świadczą one o konieczności prowadzenia dalszych działań w zakresie wdrażania nauczycieli do pracy z wykorzystaniem nowoczesnych narzędzi informacyjno-komunikacyjnych. Produkt finalny projektu stwarza im okazję do pracy o charakterze kreatywnym, który niestety często wiąże się z większą czasochłonnością. Wiele zależy również od indywidualnej motywacji oraz od podejścia szkoły. Jest to również świadectwo zmieniającej się roli społecznej nauczyciela, który staje się z przewodnika partnerem dla ucznia, z drugiej musi wykształcić w sobie postawę otwartości na ideę uczenia się przez całe życie. Warto by towarzyszeniem tych zmian była także szkoła, choćby poprzez odciążenie nauczycieli biorących udział w projekcie.

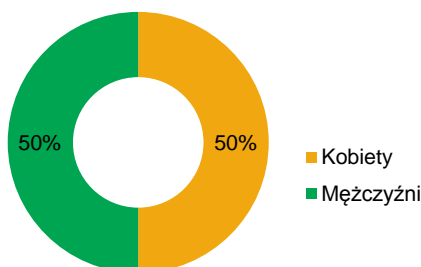
Projekt „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” w ocenie uczniów – wyniki badań ankietowych

Ankieta dla uczniów/uczennic została przeprowadzona w dwóch falach: I fala – październik/listopad 2012; II fala – kwiecień/maj 2013. Ankieta składała się z 19 pytań (część pytań miała charakter panelowy) oraz metryczki (zawierającej 4 pytania). Większość pytań miała charakter zamknięty. Badacze zdecydowali się na zamieszczenie dwóch pytań otwartych, poprzez które chcieli dowiedzieć się, w jaki sposób udział w projekcie wpłynął na plany uczniów/uczennic dotyczące dalszej edukacji oraz jakie pomysły mają uczniowie na ewentualne zmiany w projekcie „Zostać Przedsiębiorczym”. W badaniu wzięło udział 2009 uczniów z 2101 osób, które były objęte działaniami projektowymi w roku szkolnym 2012/2013 (odsetek realizacji próby 96%).

Charakterystyka badanych

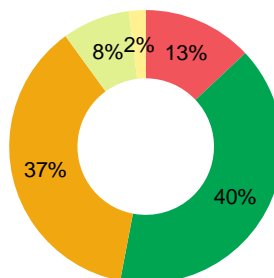
W badanej próbie znalazło się 50% uczennic oraz 50% uczniów. Ocenili oni swoje wyniki w nauce najczęściej jako dobre (40%) oraz przeciętne (37%). 13% badanych osiągało bardzo dobre wyniki w nauce, a 10% - słabe lub bardzo słabe.

Wykres nr 7 Płeć badanych

Wykres nr 8 Osiągane wyniki w nauce

- bardzo dobre
- dobre
- przeciętne
- słabe
- bardzo słabe

Badani, według ich deklaracji, uczyli się w szkołach mających siedzibę w małych miejscowościach do 10 tysięcy mieszkańców (51%), w miejscowościach od powyżej 10 do 50 tysięcy mieszkańców (22%), w miastach powyżej 50 do 150 tysięcy mieszkańców (10%) oraz w dużych miastach powyżej 150 do 300 tysięcy – 3% i powyżej 300 tysięcy mieszkańców – 14%.

4

3

Tabela nr 20 **Wielkość miejscowości, w której szkoła badanych ma siedzibę**

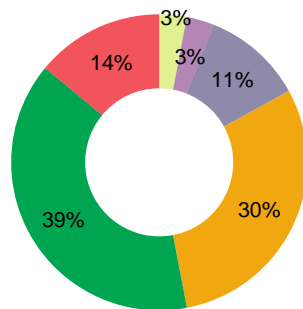
Wielkość miejscowości	% respondentów
Do 10 tysięcy	<u>51%</u>
Pow. 10 tysięcy do 50 tysięcy	22%
Pow. 50 tysięcy do 150 tysięcy	10%
Pow. 150 tysięcy do 300 tysięcy	3%
Pow. 300 tysięcy	14%

Niewielki odsetek badanych określił profil klasy, w której się kształci. Można przypuszczać, iż na poziomie gimnazjum szkoły nie wprowadzają jeszcze profilowanych klas. Uczniowie, którzy wskazali profil klasy, określili go jako: sportowy – 12%, informatyczny – 6%, humanistyczny – 5%, ścisły – 4%, językowy – 2%, artystyczny – 2%, czy przyrodniczy – 1%.

Ocena programu nauczania „Zostać Przedsiębiorczym” oraz elementów multimedialnego pakietu dydaktycznego

Uczniowie wysoko ocenili atrakcyjność programu „Zostać Przedsiębiorczym”. Pozytywne oceny wystawiło 83% uczniów.

Wykres nr 9 **Ocena atrakcyjności programu „Zostać Przedsiębiorczym”**

1 (niedostateczny) 2 3 4 5 6 (celujący)

4
4

Ocenę dobrą wystawiło 30% badanych, na ocenę bardzo dobrą zdecydowało się 39% respondentów, a 14% uczniów oceniło atrakcyjność programu na „szóstkę”. Dla 11% badanych atrakcyjność programu była „dostateczna”, a 6% uczniów wystawiło jej ocenę mierną bądź niedostateczną.

Wysoko ocenione zostały też różnorodne aspekty programu nauczania wypracowanego w ramach projektu „Zostać Przedsiębiorczym”. Zdaniem 91% badanych program pozwalał dobrze zorganizować zajęcia. Aż 83% respondentów uznało go za potrzebny i przydatny dla nich, a taki sam odsetek badanych stwierdził, że program był oryginalny. Dla 82% uczniów program „Zostać Przedsiębiorczym” okazał się także skuteczny (a zatem dał im możliwość nauczenia się nowych rzeczy i zdobycia nowych umiejętności).

Tabela nr 21 Ocena różnych aspektów programu „Zostać Przedsiębiorczym”

Oceniany aspekt programu nauczania	TAK	RACZEJ TAK	RACZEJ NIE	NIE
„ZP” był potrzebny, przydatny dla osób takich jak Ty	38%	45%	14%	3%
„ZP” był skuteczny (nauczyłeś się nowych rzeczy, zdobyłeś nowe umiejętności)	37%	45%	14%	4%
„ZP” był oryginalny (proponował coś nowego, np. nowy sposób prowadzenia lekcji, nową formę ćwiczeń dla uczniów)	39%	44%	13%	4%
„ZP” pozwalał dobrze zorganizować zajęcia	47%	44%	6%	3%

Według uczniów, swoje zadania spełniły też pakiet programów „Jestem-mogę być” oraz program „Działamy razem”, które otrzymały ponad 90% pozytywnych ocen (odpowiednio 93% oraz 92%).

Tabela nr 22 Ocena pakietu programów „Jestem – mogę być” oraz programu „Działamy razem”

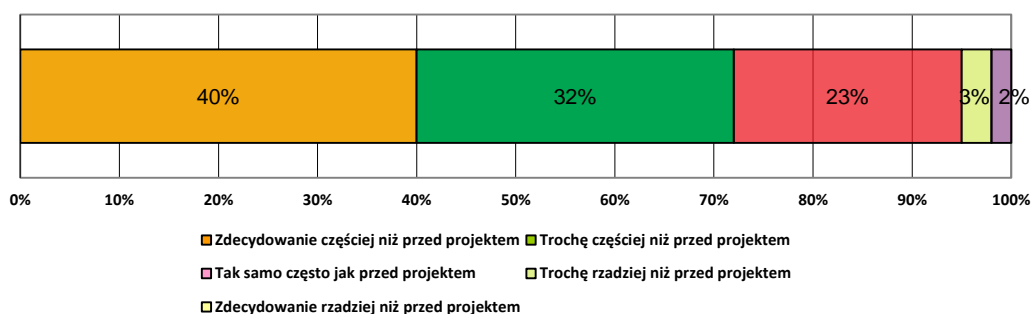
Ocena	„Jestem – mogę być”	„Działamy razem”
Zdecydowanie dobrze	30%	28%
Raczej dobrze	63%	64%
Raczej źle	5%	6%
Zdecydowanie źle	2%	2%

Efekty realizacji projektu „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” z wykorzystaniem multimedialnego pakietu dydaktycznego

Wpływ programu na formę prowadzonych zajęć

Uczniowie (72% ogółu) zauważyli zmianę sposobu prowadzenia zajęć przez nauczycieli oraz większą częstość wprowadzania przez nauczycieli zadań praktycznych podczas lekcji.

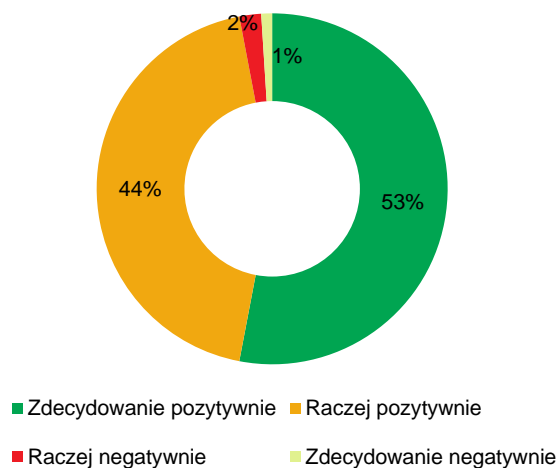
Wykres nr 10 **Częstość wprowadzania podczas lekcji zadań praktycznych przez nauczyciela (w ocenie uczniów)**

Jak przedstawia powyższy wykres 40% badanych stwierdziło, że nauczyciel wprowadzał takie zadania zdecydowanie częściej niż przed projektem, a prawie 1/3 (32%) uznała, że miało to miejsce trochę częściej niż przed projektem. 23% respondentów nie zauważyło żadnej zmiany w częstości wprowadzania zadań praktycznych przez nauczyciela, a dla 5% badanych zadania takie były wprowadzane przez nauczyciela rzadziej niż przed projektem.

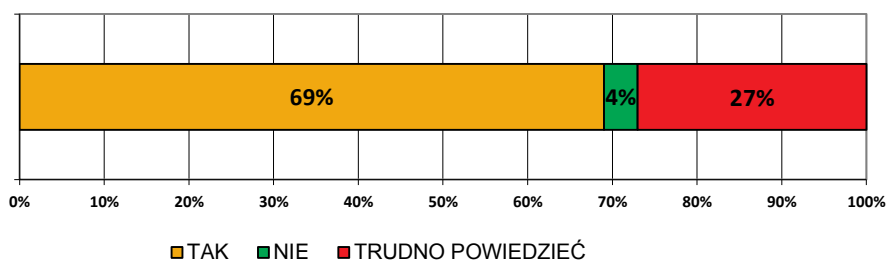
Badani, którzy częściej niż przed projektem doświadczyli zadań praktycznych podczas lekcji, oceniali również, na ile podoba im się taka zmiana. Uczniowie byli bardzo zgodni w tej kwestii i zadeklarowali, że wprowadzanie przez nauczyciela zadań praktycznych podczas lekcji oceniają zdecydowanie pozytywnie lub raczej pozytywnie (97%). Jedynie 3% respondentów wystawiło ocenę negatywną (por. wykres 11).

Wykres nr 11 **Ocena wprowadzania przez nauczyciela zadań praktycznych podczas lekcji**

Zdaniem 69% uczniów, dzięki wprowadzeniu przez nauczyciela zadań praktycznych podczas lekcji nauczyli się oni większej liczby przydatnych rzeczy. Tylko 4% uczniów stwierdziło, że zmiany wprowadzane przez nauczyciela nie przyniosły takiego efektu, a 27% badanych nie potrafiło ocenić, czy skutkowały przyswojeniem większej liczby przydatnych rzeczy, czy też nie miały takiego skutku (por. wykres 12).

Wykres nr 12 **Czy dzięki wprowadzeniu przez nauczyciela zadań praktycznych podczas lekcji, uczysz się większej liczby przydatnych rzeczy?**

Wpływ programu na umiejętności uczniów

Nowa forma prowadzenia zajęć w szkole zakładała również większą ilość czasu poświęcaną na realizowanie różnych zadań we współpracy z grupą. Według założeń **powinno to skutkować zwiększeniem umiejętności uczniów w zakresie współpracy w grupie. Analiza pokazała, że swoje umiejętności na wyższym poziomie oceniło 1018 uczniów (54% odpowiedzi).** Badani oceniali poziom swoich umiejętności w tym zakresie na skali od 1 do 10, gdzie 1 oznaczało bardzo niski poziom umiejętności a 10 – bardzo wysoki poziom umiejętności w zakresie współpracy w grupie. Odsetek wskazań ocen najwyższych (od 8 do 10) wzrósł z niemal 40% (760 osób) do ponad 58,4% (1110 osób) po uczestnictwie w projekcie.

Tabela nr 23 **Jak oceniasz swoje umiejętności w zakresie współpracy w grupie? – perspektywa dynamiczna**

		T2										Ogółem(T1)
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
T1	1	0	0	0	0	2	0	2	0	0	0	4
	2	2	1	1	2	6	4	5	14	2	0	37
	3	1	0	1	5	10	9	6	7	7	6	52
	4	1	4	3	9	14	14	25	30	18	7	125
	5	2	2	4	6	32	46	49	61	39	10	251
	6	0	1	1	9	33	34	49	80	68	14	289
	7	0	0	5	6	20	58	66	109	84	35	383
	8	1	5	4	3	21	32	75	124	98	42	405
	9	0	1	0	1	12	25	43	66	77	38	263
	10	1	0	1	0	2	10	4	24	27	23	92
Ogółem(T2)		8	14	20	41	152	232	324	515	420	175	N=1901

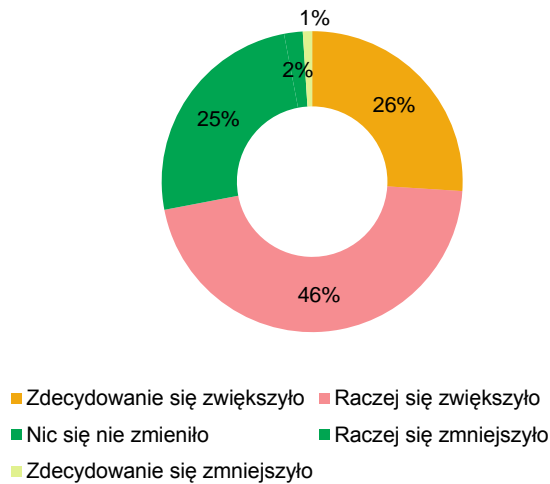
Zmiana netto = 25,5%; Zmiana brutto = 81,5%

Wpływ programu na aktywność edukacyjno-rozwojową uczniów

Projekt stawiał sobie za cel aktywizację uczniów do podejmowania działań na rzecz rozwoju własnego (własnych predyspozycji). Niemal 3/4 badanych (72%) zauważyło, iż rzeczywiście ich zainteresowanie działaniami służącymi rozwijaniu ich predyspozycji się zwiększyło (26% zdecydowanie się zwiększyło, 46% raczej się zwiększyło).

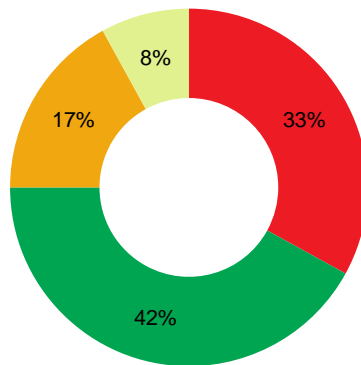
Wykres nr 13 **Wpływ uczestnictwa w projekcie na zainteresowanie ucznia działaniami służącymi rozwijaniu jego predyspozycji.**

25% respondentów stwierdziło, że ich poziom zainteresowania tego typu działaniami nie zmienił się. U niewielkiej części badanych (3%) nastąpił spadek zainteresowania działaniami na rzecz własnego rozwoju. (por. wykres 14).

Uczniowie zauważyli też pozytywny wpływ projektu na uczestniczących w nim kolegów (92%).

Wykres nr 14 **Czy zauważasz większe zainteresowanie różnego rodzaju działaniami na rzecz własnego rozwoju u swoich kolegów, którzy także uczestniczyli w projekcie?**

■ Tak, u większości ■ Tak, u części ■ Tak, u pojedynczych osób ■ Nie, u nikogo

Według ich obserwacji i deklaracji większe zainteresowanie działaniami na rzecz własnego rozwoju wystąpiło u większości kolegów i koleżanek (zdaniem 33% badanych), bądź u części z nich (42%). 17% respondentów dostrzegło większe zainteresowanie działaniami na rzecz własnego rozwoju u pojedynczych kolegów i koleżanek. Natomiast 8% twierdziło, że nie obserwowało takiej zmiany u nikogo (por. wykres 15).

Badanie pozwoliło sprawdzić także, czy w perspektywie czasowej motywacja uczniów do analizowania własnych predyspozycji (atutów i słabości) uległa zmianie (tzn. czy poziom tej motywacji wzrósł po uczestnictwie w projekcie, nie uległ zmianie, czy może uległ zmniejszeniu). Uczniowie w obu fazach badania ankietowego (przed projektem i po projekcie) mieli ocenić swoją motywację na skali od 1 do 10, gdzie 1 oznaczało bardzo niską motywację, a 10 bardzo wysoką motywację.

Jak obrazuje Tabela nr 24 poziom motywacji do analizowania własnych predyspozycji wzrósł u 1004 uczniów (52% ocen). W badaniu drugim uczniowie rzadziej niż w badaniu pierwszym oceniali swoją motywację w tym zakresie na najniższym poziomie (od 1 do 3 – 8% badanych w badaniu pierwszym – 155 osób oraz 4,4% badanych w badaniu drugim, 86 osób) oraz wzrosła wśród badanych częstotliwość wskazywania ocen najwyższych (od 8 do 10) – z 22,3% (435 osób) do 35,5% (691 osób).

Tabela nr 24 **Jak oceniasz swoją motywację do analizowania własnych predyspozycji (atutów i słabości)?**
– perspektywa dynamiczna

		T2										Ogółem (T1)
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
T1	1	0	2	0	2	5	5	1	1	1	2	19
	2	0	0	3	5	12	4	1	16	6	1	48
	3	1	1	6	9	19	15	9	21	4	3	88
	4	3	5	8	16	32	41	37	28	16	13	199
	5	2	5	19	35	96	104	72	66	40	24	463
	6	4	2	7	21	68	73	68	57	29	22	351
	7	0	4	4	25	47	61	72	56	51	23	343
	8	0	1	4	3	32	33	58	52	41	25	249
	9	0	0	1	1	11	12	23	19	21	12	100
	10	0	2	2	4	11	10	16	11	8	22	86
Ogółem(T2)		10	22	54	121	333	358	357	327	217	147	N=1946

Zmiana netto = 22,4%; Zmiana brutto = 81,6%

Czy większe zainteresowanie uczniów działaniami mającymi służyć ich rozwojowi oraz większa motywacja do analizowania własnych mocnych i słabych stron łączą się również z umiejętnością planowania działań służących rozwijaniu predyspozycji badanych? **Badanie pokazało, że poziom umiejętności zaplanowania takich działań wzrósł u 987 uczniów (51% ocen).** Ponownie można zaobserwować wzrost odsetka ocen najwyższych – z 25,1% do 38,1% (z 487 do 742 osób) i spadek wskaźnika ocen najniższych (z 8,5% do 5,2%, z 165 do 101 osób).

Tabela nr 25 **W jakim stopniu potrafisz zaplanować działania służące rozwijaniu Twoich predyspozycji? - perspektywa dynamiczna**

		T2										Ogółem
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	(T1)
T1	1	1	3	3	2	0	3	1	3	0	2	18
	2	2	1	0	7	7	9	11	11	5	1	54
	3	2	4	3	9	21	17	13	17	6	1	93
	4	4	2	17	13	29	30	34	29	13	10	181
	5	0	4	17	24	62	65	82	65	39	13	371
	6	1	5	10	26	68	79	57	74	31	26	377
	7	3	4	4	20	60	60	70	73	50	21	365
	8	0	0	5	7	28	43	52	57	43	27	262
	9	0	0	5	2	15	21	23	28	29	24	147
	10	1	0	0	3	15	6	9	15	15	14	78
Ogółem(T2)		14	23	64	113	305	333	352	372	231	139	N=1946

Zmiana netto = 23,3%; Zmiana brutto = 82,9%

Program „Działamy razem” przygotowany był w celu zwiększenia wśród uczniów umiejętności planowania, sprawdzania i dokumentowania działań podejmowanych przez nich z użyciem programu przy realizacji projektów uczniowskich oraz w codziennym życiu. Jak ocenili uczniowie wpływ pracy z tym programem na ich codzienne aktywności?

Zauważalny jest wzrost umiejętności uczniów we wszystkich trzech obszarach: planowania działań – u 1031 uczniów (53% ocen), sprawdzania działań – u 1118 uczniów (57% ocen) oraz dokumentowania działań – u 1130 uczniów (58% ocen).

5
2

Tabela nr 26 Jak oceniasz swoje umiejętności w zakresie planowania rozmaitych działań realizowanych przez Ciebie w codziennym życiu? - perspektywa dynamiczna

		T2										Ogółem
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	(T1)
T1	1	0	1	2	2	3	2	5	4	1	1	21
	2	5	3	3	6	10	8	10	8	16	3	72
	3	3	5	6	12	16	23	20	26	19	7	137
	4	2	3	3	13	33	38	35	36	19	11	193
	5	1	1	10	21	44	51	48	46	42	22	286
	6	1	4	12	18	44	45	52	69	29	37	311
	7	0	4	7	14	38	43	75	75	43	24	323
	8	1	1	2	9	34	38	42	80	47	34	288
	9	0	1	1	9	16	21	31	45	40	32	196
	10	1	0	2	4	13	11	18	19	24	30	122
Ogółem	(T2)	14	23	48	108	251	280	336	408	280	201	N=1949

Zmiana netto = 23,3%, Zmiana brutto = 80,7%

We wszystkich trzech obszarach można zauważyć również spadek wskazań ocen niskich i średnich (od 1 do 6), a wzrost odsetka wskazań dla ocen wyższych i najwyższych (od 7 do 10). **W przypadku umiejętności w zakresie planowania jest to wzrost ocen najwyższych z 47,7% do 62,8% (z 929 do 1225 osób), najwyższe oceny w zakresie sprawdzania wzrosły z 42,1% do 62,8 % (z 820 do 1224 osób), a w zakresie dokumentowania z 37,6% do 59,1% (z 730 do 1148 osób).** Warto podkreślić, iż w zakresie umiejętności dokumentowania obserwowany był najniższy wyjściowy poziom umiejętności wśród uczniów i w tym obszarze zauważalny jest największy wzrost deklarowanych umiejętności (zarówno na poziomie całej zbiorowości, jak i w przypadku liczby uczniów, u których nastąpił wzrost umiejętności). Szczegółowe dane zawierają tabele nr 26, 27 oraz 28.

Tabela nr 27 **Jak oceniasz swoje umiejętności w zakresie sprawdzania rozmaitych działań realizowanych przez Ciebie w codziennym życiu? - perspektywa dynamiczna**

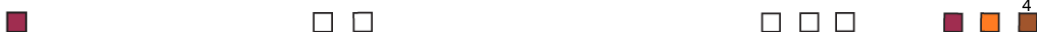
		T2										Ogółem
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	(T1)
T1	1	1	0	1	2	7	1	6	7	3	0	28
	2	2	2	5	2	3	10	18	15	17	3	77
	3	4	7	10	14	17	28	16	23	15	8	142
	4	3	3	6	18	35	32	38	30	20	18	203
	5	1	2	12	16	51	55	57	59	44	35	332
	6	0	2	8	25	47	56	60	83	45	20	346
	7	1	4	2	13	36	45	52	71	44	27	295
	8	1	2	2	9	30	34	52	69	50	38	287
	9	0	1	2	7	13	14	23	32	29	36	157
	10	1	0	0	2	12	5	14	18	13	16	81
Ogółem (T2)		14	23	48	108	251	280	336	407	280	201	N=1948

Zmiana netto = 27,5%; Zmiana brutto = 83,5%

Tabela nr 28 **Jak oceniasz swoje umiejętności w zakresie dokumentowania rozmaitych działań realizowanych przez Ciebie w codziennym życiu? - perspektywa dynamiczna**

		T2										Ogółem
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	(T1)
T1	1	3	5	2	4	14	5	12	16	8	4	73
	2	5	6	5	12	20	10	18	16	17	8	117
	3	2	5	5	11	19	22	23	19	21	12	139
	4	1	6	13	18	38	29	47	40	35	21	248
	5	5	7	16	29	38	44	53	50	43	24	309
	6	1	9	9	16	52	51	56	63	46	22	325
	7	2	2	8	20	30	46	46	51	43	38	286
	8	4	5	6	10	33	24	28	50	44	27	231
	9	0	0	6	5	10	19	23	28	35	13	139
	10	2	3	1	3	11	6	6	12	14	16	74
Ogółem (T2)		25	48	71	128	265	256	312	345	306	185	N=1941

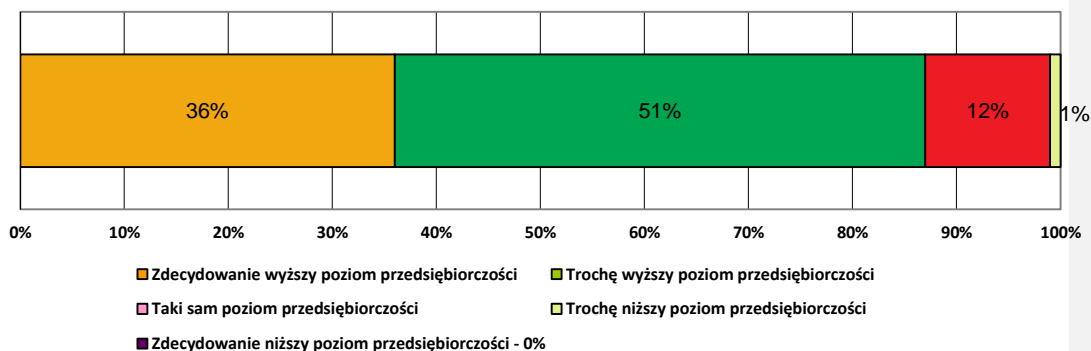
Zmiana netto = 30,5%; Zmiana brutto = 86,1%

Poziom przedsiębiorczości uczniów

Zdecydowana większość uczniów stwierdziła, iż uważa się za osoby przedsiębiorcze (71% uczniów). Aż 87% tej grupy przyznało, że ich poziom przedsiębiorczości jest zdecydowanie wyższy lub trochę wyższy w porównaniu z sytuacją przed uczestnictwem w projekcie „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum”.

Wykres nr 15 Ocena obecnego poziomu przedsiębiorczości

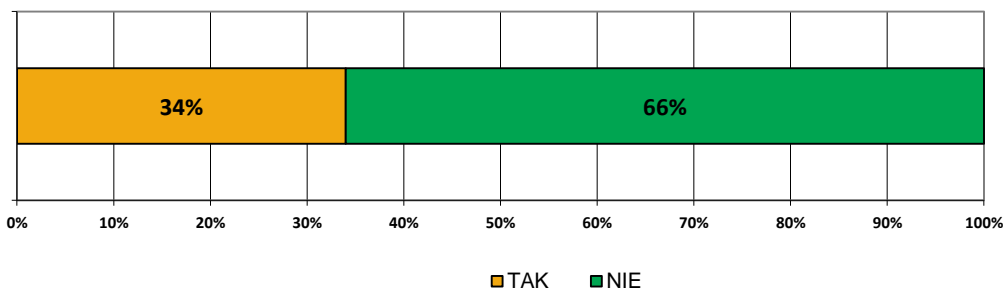

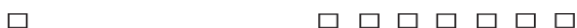
12% nie zauważyło zmiany swojego poziomu przedsiębiorczości, a 1% badanych uznał, że ich poziom przedsiębiorczości się obniżył.

Wpływ programu „Zostać Przedsiębiorczym” na plany edukacyjne uczniów

Ponad 1/3 badanych (34%) dostrzegła również wpływ udziału w projekcie na ich plany dotyczące dalszej edukacji.

Wykres nr 16 Czy udział w projekcie wpłynął na plany uczniów dotyczące dalszej edukacji?

Uczniowie ci rozumieli własną edukację bardzo szeroko i wskazali szereg obszarów z nią związanych, gdzie zauważyli zmiany, jakie zaszły w nich pod wpływem uczestnictwa w projekcie. Największa grupa tych uczniów stwierdziła, że udział w projekcie pomógł im wybrać szkołę, w której chcą się dalej kształcić, dalszą drogę edukacji, czy też kierunek studiów (22%). 14% zadeklarowało, iż dzięki projektowi dowiedzieli się, jaki zawód chcą wykonywać, jaką ścieżką kariery podążać (były to zarówno ogólne sformułowania, jak i konkretne plany: np. założenie firmy, warsztatu samochodowego, kawiarenki internetowej, zdobycie zawodu lekarza czy prawnika). 14% badanych zauważyło korzyści w swoim rozwoju indywidualnym: większa wiara w siebie, asertywność, otwartość, przekonanie, że więcej zależy od własnych działań badanych. Według 10% tej grupy respondentów udało im się nabyć umiejętności organizacji, podejmowania decyzji oraz stali się obowiązkowi i pracowici, co według nich ułatwi im w przyszłości dojście do wyznaczonego celu. Po 6% respondentów osiągnęło większą samoświadomość, a także zmieniło się ich nastawienie do nauki, szkoły i lekcji szkolnych. Badani dostrzegli również, że po projekcie mają większą motywację do dalszej nauki (5%) oraz generalnie chcą się dalej rozwijać i są zainteresowani różnymi formami realizacji własnych zainteresowań (5%). Wybrane sugestie uczniów (te ściślej dotyczące dalszej edukacji uczniów i ich rozwoju) zawiera tabela nr 29.

Tabela nr 29 **Wpływ projektu na plany dotyczące dalszej edukacji i obszary z nią związane**

Sposób, w jaki projekt wpłynął na ucznia (oraz na jego plany dotyczące dalszej edukacji) – wybrane kwestie	Odsetek wskazań
wybór szkoły/dalszej drogi edukacji/kierunku studiów	22%
wybór zawodu/kariery/przyszłej pracy	14%
korzyści w rozwoju indywidualnym: więcej wiary w siebie, asertywność, otwartość, więcej zależy ode mnie	14%
umiejętność, organizacji, podejmowania decyzji, obowiązkowość - jako ułatwienie dojścia do celu	10%
ogólne sformułowania: dużo się zmieniło, mam inne spojrzenie	6%
poznanie siebie, większa samoświadomość	6%
zmiana nastawienia do nauki: więcej się uczę, rozumiem, zmieniło się moje podejście do lekcji	6%
motywacja do dalszej nauki/kontynuowania nauki po gimnazjum	5%
rozwój własny, zainteresowanie różnymi formami realizacji zainteresowań	5%
skłonienie ucznia do większego zastanowienia się nad swoją przyszłą edukacją czy przyszłością ogólnie	3%
poszerzenie własnych perspektyw, zdobycie nowych zainteresowań	2%

Problemy w realizacji projektu zauważone przez uczniów

Uczniowie okazali się bardzo samokrytyczni, gdyż to przede wszystkim w sobie, ewentualnie w swoich kolegach i koleżankach z klasy dostrzegli źródło problemów, jakie wystąpiły w projekcie. Niechęć uczniów do realizowania projektu uczniowskiego to problem, który według badanych pojawiał się najczęściej (8% stwierdziło, iż miał on miejsce często, 24%, że taka sytuacja zdarzała się czasami, a 34% uznało, że taki problem występował rzadko). Jednak 34% respondentów nie dostrzegło wśród swoich kolegów i koleżanek takiej niechęci. Drugim źródłem problemów była niechęć uczniów do angażowania się w zadania wymagające samodzielności, czy podejmowania decyzji. 8% badanych spotkała się z tym problemem często, 21% - czasami, a 37% rzadko. Ponad 1/3 respondentów (34%) nie zetknęła się z taką postawą wśród uczniów.

Rzadko występowały problemy techniczne (według 32% badanych), a zdaniem 41% nie pojawiały się one nigdy. 21% respondentów zetknęło się z problemami technicznymi czasami, a 6% - często. Zdecydowana większość uczniów (70%) nigdy nie spotkała się z niechęcią nauczyciela do stosowania podczas lekcji nowych narzędzi, a 18% badanych deklarowała, iż występowała ona rzadko. W ocenie 9% respondentów niechęć nauczyciela do stosowania nowych narzędzi podczas lekcji pojawiała się czasami, a zdaniem 3% - często. 65% badanych nie zauważyło również nigdy niechęci nauczyciela do stosowania podczas lekcji metod pozwalających uczniom na większą samodzielność, podejmowanie własnych decyzji, a 1/5 uczniów rzadko dostrzegła taką niechęć. Według 10% badanych taka sytuacja miała miejsca czasami, a według 5% - często.

Tabela nr 30 **Częstotliwość występowania różnych problemów w projekcie**

RODZAJ PROBLEMÓW	CZĘSTO	CZASAMI	RZADKO	NIGDY
Problemy techniczne (np. związane z obsługą programów interaktywnych lub dostępem do platformy internetowej)	6%	21%	32%	41%
Niechęć nauczyciela do stosowania podczas lekcji nowych narzędzi (np. programów interaktywnych)	3%	9%	18%	70%
Niechęć nauczyciela do stosowania podczas lekcji metod pozwalających uczniom na większą samodzielność, podejmowanie własnych decyzji itp.	5%	10%	20%	65%
Niechęć uczniów do realizowania projektu uczniowskiego	8%	24%	34%	34%
Niechęć uczniów do angażowania się w zadania wymagające samodzielności, podejmowania decyzji	8%	21%	37%	34%

Propozycje modyfikacji sposobu realizacji projektu

Znacząca część uczniów (44% ogółu) zdecydowała się podzielić swoimi opiniami dotyczącymi zmian, jakie wprowadziliby w projekcie „Zostać Przedsiębiorczym”. Z tej grupy aż 40% osób stwierdziła jednak, że żadne zmiany nie są potrzebne, gdyż projekt był dla nich ciekawy i przydatny. Pozostałe sugestie badanych były bardzo zróżnicowane, stąd przedstawione zostaną te, które pojawiały się przynajmniej wśród 1% respondentów.

Propozycje zmian w samym produkcie finalnym „Zostać Przedsiębiorczym”

Uczniowie najczęściej wskazywali, iż potrzebna jest jeszcze większa liczba ciekawych i przydatnych zajęć, zadań czy ćwiczeń w projekcie – takich, które dotyczyłyby codziennych spraw czy spraw dotyczących nastolatków (11%). 7% badanych postulowało wprowadzenie gier edukacyjnych, zabaw czy filmów, które sprzyjałyby według nich bardziej nieformalnej atmosferze. Po 2% badanych zwróciło uwagę, iż konieczne jest poprawienie strony internetowej oraz formy programów interaktywnych (grafiki, kolorystyki, przystępności) oraz naprawienie błędów (m.in. trudności przy logowaniu, niezapisywanie się dat). Mniej osób zwracało uwagę na wskazanie przykładowych tematów realizowanych projektów uczniowskich czy krótsze opisy zadań.

Propozycje zmian w sposobie realizacji „Zostać Przedsiębiorczym”

Co dziesiąty z badanych chciałby, aby zajęcia projektowe odbywały się poza szkołą – na świeżym powietrzu, na wycieczkach czy wyjazdach edukacyjnych – ich zdaniem podniosłoby to atrakcyjność projektu. Część uczniów zauważyła, że więcej czasu powinno się poświęcić na realizację projektu uczniowskiego (4%), a 2% twierdzi, że konieczne jest większe zaangażowanie uczniów, wywiązywanie się z powierzonych obowiązków, a co się z tym wiąże również lepsza i częstsza praca w grupie. Część badanych (2%) zwracała uwagę na to, iż częściej powinny odbywać się zajęcia przy komputerach, powinien być lepszy i szybszy dostęp do Internetu (2%). Uczniowie (2%) chcieliby także mieć większą dowolność przy wyborze tematów projektów uczniowskich (aby były one zgodne z ich zainteresowaniami). Znalazły się również osoby, które chciałyby, aby projekt trwał krócej i żeby było w nim mniej pracy i ćwiczeń (2%) oraz takie, które wolałyby, aby projektu nie było wcale (1%). Zachętą dla uczniów do uczestnictwa w projekcie mogłyby być różnego rodzaju nagrody (punkty do zachowania, upominki dla uczniów, tablety dla najlepszych uczniów – 1%).

Szczegółową listę propozycji uczniów zawierają Tabela nr 31A (w odniesieniu do samego produktu finalnego) oraz Tabela nr 31B (w odniesieniu do sposobu realizacji projektu w oparciu o produkt finalny).

Tabela nr 31A **Zmiany proponowane przez uczniów w odniesieniu do samego produktu finalnego**

Propozycje zmian w produkcie finalnym	Odsetek wskazań
żadnych zmian, projekt jest wystarczająco ciekawy	40%
więcej ciekawych i przydatnych zajęć, zadań – praktycznych, codziennych	11%
wprowadzenie większej liczby gier edukacyjnych, zabaw, filmów	7%
poprawa formy programów, strony internetowej – bardziej kolorowe, lepsza grafika, lepsza strona, lepsza obsługa	2%
Pozostałe propozycje zmian (poniżej 1% wskazań)	
brak Internetu – sugestia formy książkowej projektu	
krótsze opisy zadań, streszczenie treści	
poprawienie błędów technicznych	
możliwość symulacji prowadzenia firmy	
tematy przykładowe projektów uczniowskich	
więcej prezentacji multimedialnych i projektów na komputerze	

Tabela nr 31B **Zmiany proponowane przez uczniów w odniesieniu do sposobu realizacji projektu w oparciu o produkt finalny**

Propozycje zmian w projekcie	Odsetek wskazań
organizacja wycieczek, zajęcia na świeżym powietrzu, wyjścia poza szkołę, atrakcje, konkursy	10%
więcej czasu na realizację projektu uczniowskiego	4%
większe zaangażowanie uczniów, wywiązywanie się z obowiązków, lepsza praca w grupie i więcej pracy w grupie	2%
ogólne sformułowania: żeby był lepszy, weselszy, więcej luzu	2%
krótszy projekt, mniej ćwiczeń	2%
częstsze korzystanie z komputera, stały dostęp do Internetu, szybszy Internet	2%
dowolny wybór tematu projektu, tematy związane z zainteresowaniami uczniów	2%
żeby nie było w ogóle projektu	1%
nagrody dla uczniów (punkty do zachowania, upominki dla uczniów, tablety)	1%

Pozostałe propozycje zmian (poniżej 1% wskazań)

lepiej, sprawiedliwe dobieranie grup

możliwość symulacji prowadzenia firmy

pomoc finansowa, stypendia dla uczniów

program dla chętnych

tematy przewodnie projektów, tematy przykładowe

więcej pracy samodzielnej

większa motywacja, zachęcanie przez nauczyciela

współpraca z innymi uczniami, możliwość kontaktu z innymi uczniami on-line

wykonywanie wszystkich zadań w szkole, nie w domu

zakup komputerów, materiałów dla uczniów

zawody sportowe

zmiana postawy nauczyciela – mniej krzyków i nacisków

zwolnienie z lekcji

Projekt „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” w ocenie uczniów – wyniki zogniskowanych wywiadów grupowych (FGI)

Charakterystyka badania

Grupą, która została poddana ewaluacji byli również uczniowie. Wzięli oni udział w dwóch zogniskowanych wywiadach grupowych. Przedmiotem badania były opinie badanych dotyczące:

- przedsiębiorczości;
- elementów produktu finalnego projektu „zostać Przedsiębiorczym”:
 - programu nauczania „Zostać Przedsiębiorczym”;
 - programu komputerowego „Jestem – mogę być” oraz jego wpływu na poziom i zakres umiejętności analizowania predyspozycji i planowania dalszej pracy nad ich rozwijaniem oraz kształtowania postawy przedsiębiorczej ukierunkowanej na wzrost zainteresowań uczniów/uczennic kontynuacją kształcenia na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy;
 - programu komputerowego „Działamy razem”, a w szczególności ocena tego, czy i w jakim stopniu u uczniów/uczennic nastąpił wzrost poziomu i zakresu umiejętności związanych z planowaniem, sprawdzaniem i dokumentowaniem podejmowanych działań z wykorzystaniem programu.

Znaczenie przedsiębiorczości w ocenie uczniów

Uczniowie w pierwszej części badania zostali poproszeni o sprecyzowanie **czym dla nich jest przedsiębiorczość**. Przedsiębiorczość była charakteryzowana przede wszystkim przez szereg cech. Wśród nich wymieniane były takie cechy jak kreatywność, odpowiedzialność, samodzielność, systematyczność, komunikatywność, zaradność, pracowitość, wytrwałość, pewność siebie, samodzielność, cierpliwość, odwaga. Oprócz tego znalazły się również takie cechy jak wyrozumiałość i empatia.

(...) Być przedsiębiorczym to znaczy, że umiemy i zagospodarować swój czas, swój budżet i, że jesteśmy po prostu osobami, które działają, tak, po prostu, kierować innymi i że jesteśmy kreatywni.

(...) To jest organizowanie jakichś działań.

Oprócz cech, gimnazjaliści opisywali przedsiębiorczość poprzez umiejętności, z jakimi się ona wiąże. Wśród tych umiejętności wymienione zostały między innymi te związane z szeroko rozumianym planowaniem. Odnosi się ono do takich obszarów jak czas, pieniądze, budżet, praca, obowiązki. Po drugie, przedsiębiorczość w optyce uczniowskiej kojarzy się z umiejętnością organizacji rozmaitych działań. Po trzecie, wskazywano na umiejętność

radzenia sobie ze stresem. Kolejną umiejętnością, z którą kojarzona jest przedsiębiorczość, to radzenie sobie z konfliktami.

(...) Wszystko nam się myli, jesteśmy zdenerwowani no i nam nic nie wychodzi, a jak już dojdziemy do takiej pewności siebie, to będzie mniej stresu i będziemy lepiej organizować wszystko, będziemy bardziej kreatywni.

Uczniowie wypowiadali się również na temat obszarów, w jakich przedsiębiorczość może być przydatna. Zostały wskazane zarówno nauka, handel, jak i przyszła praca zawodowa.

(...) Czyli na przykład, przedsiębiorczość przyda nam się jak będziemy dorośli, to na pewno na co dzień nam się przyda, w jakiej dziedzinie, no na przykład jak będziemy chcieli wziąć kredyt, to nie weźmiemy go pochopnie, tylko przeczytamy umowę, zrobimy jakieś, po prostu sprawdzimy te banki i...

(...) Możemy później w życiu dorosłym zrobić taki budżet domowy i możemy zobaczyć, czy nasze wydatki nie przewyższają naszych przychodów.

Zapytaliśmy również uczniów o to, kto powinien być odpowiedzialny za kształtowanie przedsiębiorczości. Z jednej strony, młodzi respondenci, wskazują, że sami powinni kształtować w sobie tę cechę, z drugiej zarówno rodzina, jak i szkoła. W szkole, zgodnie z deklaracjami dzieci, cecha ta jest kształtowana poprzez uczestnictwo w projektach. W domu zaś nauka przedsiębiorczości następuje poprzez system „kieszonkowego”, którym dziecko powinno zarządzać w taki sposób by wystarczyło na różne cele i potrzeby.

Ogólna ocena produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym-program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum”

Kolejnym obszarem badawczym, w jakim chcieliśmy poznać opinie uczniów, był **program nauczania „Zostać Przedsiębiorczym”**. Zapytaliśmy o jego **ogólną ocenę**, oczekiwania względem programu oraz czy okazał się w opinii uczniów przydatny. W większości, badani nie mieli konkretnych oczekiwań. Przed przystąpieniem do projektu budził on w młodzieży, z jednej strony ciekawość, z drugiej niepewność, ponieważ spora część nie miała wcześniejszych doświadczeń z tego typu działaniami. Uczniowie chętnie angażowali się w realizację programu edukacyjnego, gdy zauważali konkretne korzyści płynące z takiego udziału. Miały bowiem szansę obserwować klasy, które wcześniej brały udział w projekcie i ciekawe efekty. To wyzwoliło również w części chęć rywalizacji i prześcignięcia poprzedników.

(...) No na początku byliśmy przerażeni, że jak to będzie, jak sobie poradzimy ze wszystkim, no ale ten projekt krok po kroku dał nam do realizowania, że nie musimy być tak bardzo... i wszystkie tam zadania po kolei. I teraz sami potrafimy opisywać krok po kroku.

(...) Na początku nie wiedzieliśmy co się będzie działo...

(...) Pierwszy raz przystępujemy do tego projektu i nie mieliśmy pojęcia jak to będzie wyglądać, ale okazało się całkiem w porządku, że naprawdę bardzo fajnie.

(...) No nie wiem, spełnił moje oczekiwania, ale nawet tak nie myślałem, jak by to mogło wcześniej wyglądać.

(...) jakby na przykład teraz obecna klasa 2b mieli na przykład wielkie osiągnięcia, no to my też chcieliśmy tak jakby... (...)tak, bo widzieliśmy, że ma duże osiągnięcia właśnie w tym projektach i tam jakby podążamy za nią, my też jesteśmy teraz 1b i zaraz będziemy 2b i też chcieliśmy mieć takie osiągnięcia jak b.

Ocena programu wypadła bardzo pozytywnie. Uczniowie wskazywali na zdobycie nowych umiejętności i kompetencji, takich jak zarządzanie własnym czasem i budżetem oraz praca w grupie. Program wyzwolił także mobilizację do kolejnych działań. Badani wspominali również o nauczeniu się analizowania swoich mocnych i słabych stron, swoich predyspozycji. Młodzieży podobała się możliwość korzystania ze strony internetowej oraz możliwość pracy w grupach, dzielenia obowiązków z innymi. W odczuciu uczniów projekt wydawał się „fajny, ciekawy, interesujący”. Badani gimnazjaliści żywo zainteresowani byli również organizowaniem za pomocą poznanej metody projektowej np. imprez szkolnych, wycieczek, a nie tylko mniejszych wydarzeń typu przedstawienie czy gazetka szkolna. Uczniowie mieli także swoje przemyślenia co do mankamentów programu. Co ciekawe, dzieciom ciążyła „biurokracja” związana z realizacją programu. Dużo chętniej brali udział w samych działaniach, natomiast niechętnie wypełniali dokumentację projektową. Problem sprawił opis wszystkich działań z podziałem na czas ich realizacji i poszczególne etapy. Dzieci wskazywały również na drobne problemy techniczne związane z użytkowaniem platformy internetowej.

(...) Na przykład jak tam podawaliśmy projekty, realizowaliśmy, no i w jednym właśnie byłem liderem, robiłem kartę projektu i na przykład nie podobało mi się to, że trzeba było wpisywać określone godziny, ile co trwa na przykład, robiliśmy takie coś, spotkanie dla mam z okazji dnia kobiet no i na przykład było jakieś przedstawienie i trzeba było opisać wszystko w ramach godzin co kto robi no i było to, bardzo szczegółowo trzeba było opisywać: cel projektu, dlaczego, trochę tego...

(...) Pomógł nam ocenić swoje możliwości i bardziej sprecyzować to, co chcemy w życiu robić. Jeszcze może nie wszystkim, ale już niektórym.

Zapytaliśmy uczniów, w jakich działaniach w ramach projektu „Zostać Przedsiębiorczym”, brali udział. Przekrój był bardzo różnorodny. Od mniejszych, szkolnych działań typu zorganizowanie dnia kobiet, walentynki, przedstawień, po projekty o skali wykraczającej poza mury szkoły, które można byłoby określić jako społeczne, np. gromadzenie funduszy dla niepełnosprawnych dzieci poprzez zbiórkę nakrętek, baterii, puszek, akcja edukacyjna związana z nowotworami, czy współpraca z domem pomocy społecznej.

(...) na przykład na Wielkanoc zrobiliśmy takie ozdobne jajeczka i pojechaliśmy właśnie do domu pomocy społecznej, no i tam składaliśmy życzenia i rozdawaliśmy po jajeczku.

Jeszcze realizujemy nadal projekt Puszka dla maluszka, ponieważ ten projekt znalazła nasza koleżanka w Internecie i ten projekt realizujemy razem z samorządem.

Uczniowie mieli także szansę przećwiczenia prowadzenia firmy. Musieli w ramach tego projektu podzielić się obowiązkami, zrobić rozpoznanie rynku, przygotować ofertę dla klienta. Część uczniów miała również okazję realizować projekty dotyczące oszczędzania, czy prawidłowego żywienia.

(...) I zakładamy firmę, to znaczy nie tak naprawdę... I każdy ma przydzielone, są zadania... Ale możemy się zapoznać jak to wygląda. Mamy po prostu sprawdzić potrzeby naszych klientów, zaoferować jakieś produkty i dlatego to ma szansę przydać się w przyszłości. Są poszczególne zadania no i mamy jakby prezesa-lidera i on rozdziela poszczególne zadania. Na przykład strategia marketingowa firmy, mamy tu po prostu jak będziemy reklamować, mamy stworzyć ulotki, wizytówki czy jakieś kalendarze i po prostu każdy członek ma przydzielone zadania, które trzeba zrealizować w tym projekcie no i potem...

Projekty początkowo wymagały pomocy ze strony nauczycieli i rodziców. Uczniowie nie mieli jednak większych problemów z jej uzyskaniem, a po krótkim czasie użytkowania programu i pakietu multimedialnego odnajdywały się w nim już bez większych problemów. To pozwoliło im w dużej mierze nabyć również nowych umiejętności, choćby w posługiwaniu się Internetem.

(...) Na początku roku nie mieliśmy dużych umiejętności, a potem to z biegiem czasu te umiejętności się powiększały i wzrosły, i wzrastają nadal.

Poziom umiejętności uczniów a uczestnictwo w projekcie „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum”

Gimnazjaliści zostali zapytani także o to, co pozostawił po sobie projekt w ich odczuciu. Podobnie, jak pozostałe grupy respondentów, również uczniowie wskazywali przede wszystkim na wzrost poziomu integracji pomiędzy rówieśnikami oraz uczniami i nauczycielami.

(...) No że angażujemy się w to i nauczyciele wiedzą, że się angażujemy w to, i że mogą na nas liczyć.

(...) Pokazaliśmy jacy jesteśmy zgrani.

(...) Efekty były takie, że zgraliśmy się jako klasa, no i lepiej nam się, chętniej przychodzimy do tej szkoły.

Doświadczenia, jakie zebrali uczniowie dzięki uczestnictwu w programie okazały się bardzo praktyczne, a jednocześnie dostosowane do ich wieku. Gimnazjaliści wskazywali, że teraz lepiej potrafią rozporządzać swoim budżetem i czasem.

(...) Co mam po kolei zrobić, no na przykład jak tam pomagam trochę rodzicom albo dbam o motorynkę, to rozbijam, wszystko, co muszę zrobić, co muszę wyczyścić itd.

(...) Trzeba trochę zaplanować pieniądze na własne przyjemności, na przykład jak ja chodzę na tenis, to musi mi starczyć na zakupienie tego biletu...

(...) *No nie, wtedy się szło do rodziców albo do babci albo do dziadka, no i kup mi to, zapłać to, a teraz rozsądniej.*

(...) *No też, bo na początku nie wiedzieliśmy za co się zabrać, czy za naukę, czy najpierw gdzieś wyjść i teraz najpierw przychodzimy ze szkoły, odrabiamy lekcje, dopiero potem uczymy się i dopiero wychodzimy gdzieś.*

(...) *Na przykład to oszczędzanie pieniędzy, że na przykład oszczędzamy pieniądze na coś i potem na przykład jak już sobie zbieramy, to możemy sobie na przykład kupić jakiś nowy rower albo nową grę na przykład w piłkę, a nie musimy wszystkiego od rodziców na przykład wyciągać, żeby nam kupili tamto, czy to, tylko sami możemy pomóc im, zapracować i dostaniemy jakieś pieniądze za to, czy z kieszonkowego też i na przykład zbieramy i potem możemy na przykład sami też w miarę swoich możliwości kupić sobie jakąś rzecz.*

Ocena elementów multimedialnego pakietu dydaktycznego

Kolejny blok w trakcie wywiadów grupowych dotyczył oceny programu komputerowego „Jestem - mogę być”. Uczniowie kojarzyli go głównie z ćwiczeniami, które miały pomóc im uświadomić sobie swoje mocne i słabe strony, jak również predyspozycje. Miało to na celu ukierunkować gimnazjalistów w wyborze dalszej ścieżki edukacyjnej lub ewentualnie przyszłej pracy zawodowej. Dzięki wypełnieniu testu-zabawy, młodzież mogła pogłębić swoją wiedzę dotyczącą posiadanych przez nich kompetencji i sprawdzić, w jakich zawodach mogą one być przydatne. Oprócz tego uczniowie mieli możliwość dowiedzenia się kim chcieli zostać kiedyś sławni ludzie. Program „Jestem - mogę być” umożliwiał również rozpoznanie przez gimnazjalistów innych cech osobowościowych typu, czy jest się słuchowcem, czy wzrokowcem. Poza tym, młodzi respondenci wspominali też o ćwiczeniach, które pozwalały im nabyć umiejętność pracy w grupie, choćby poprzez rozpoznanie czy ma się predyspozycje do bycia liderem, czy może do pełnienia innych funkcji.

(...) *Na stronie zostań przedsiębiorczym junior.org i tak się klikało, każdy się logował, zakładka „Jestem, mogę być” i tam były ćwiczenia różne, na przykład na temat swojego przyszłego zawodu.*

(...) *O to było fajne.*

(...) *Klikało się, wypełniało test no i program mówił, czy się nadajemy na ten zawód, a jeśli nie, to próbowaliśmy z innym.*

(...) *Było dużo takich testów, żeby poznać siebie, na przykład jesteś wzrokowcem, słuchowcem, czy..*

(...) *Praca w grupie była na przykład, i tam były różne ćwiczenia na temat pracy w grupie, to były takie jakby w kształcie takich trybików, tak się zazębiały razem i tam było napisane na przykład motywacja, kim mogę być, pewność siebie.*

(...) *I też takie fajne było „Ja jako lider”, można się było sprawdzić, czy jesteś odpowiedni na funkcje lidera, czy nie.*

Dzięki uczestnictwu w tym programie, uczniowie mieli szansę zastanowić się nad swoimi przyszłymi wyborami zawodowymi. Mieli możliwość skonfrontowania swoich wyobrażeń, z potencjałem/kapitałem, którym w tej chwili dysponują. Wydaje się, że forma swoistej gry/zabawy daje uczniom możliwość albo rozwijania, wzmocnienia cech, które są zgodne z zawodem marzeń, albo pozwoli na dokonanie korekty, pokazanie co należałoby zrobić

6
5

by w przyszłości wykonywać wybrany zawód. Jest to szczególnie istotne w kontekście dokonywania późniejszych wyborów edukacyjnych przez uczniów, którzy dzięki takim działaniom mają szansę na wcześniejsze ukierunkowanie swoich zainteresowań i predyspozycji. Być może dzięki temu będzie im w przyszłości łatwiej wybrać zawód i kierunek studiów, czy jeszcze wcześniej odpowiednie liceum.

(...) Znaczy no być dziennikarzem, ale tam akurat chyba nie było, więc kliknąłem nauczyciel no i wyszło, że i miałem 9 na 10 i mógłbym zostać nauczycielem, ale jakoś o nigdy o tym nie myślałem.

Znacznie mniej miejsca w dyskusji zostało poświęcone **programowi „Działamy razem”**, z jednej strony z uwagi na fakt, że był on wykonywany na lekcjach, z drugiej zaś „Jestem – mogę być” spotkał się z większym zainteresowaniem dzieci. Program ten w większej mierze poświęcony był na planowanie, sprawdzanie i dokumentowanie przedsięwzięć realizowanych w projektach.

(...) Bo tak to jak robiliśmy na lekcjach, że w grupie, to później sobie wchodzimy na stronę w domu i robiliśmy to Kim mogę być, ponieważ tego nie robiliśmy zbyt dużo na lekcjach i właśnie na tej stronie się mogliśmy dowiedzieć więcej na ten temat.

(...) Na przykład na lekcji no to pani nas dzieliła na grupy i przydzielała każdemu zadanie i na przykład dawała kartki, żeby coś narysować i potem jedna osoba wychodziła na środek i to prezentowała. Tak jakby praca w grupie, pani nas chciała nas nauczyć tej dyscypliny i tego wszystkiego.

(...) A my na przykład jeszcze robiliśmy, że pani nas też dzieliła na grupy dawała nam takie wielkie plakaty, wybieraliśmy komisję i potem nam dawała takie kartki, na których były informacje i z tych kartek na te plakaty przenosiliśmy najważniejsze informacje o tym jak można byłoby na przykład o środowisku, żeby to środowisko nie było już tak zatruwane i jakiś ekologiczny wynalazek mieliśmy wymyślić, a ta komisja to właśnie oceniała, naszą pomysłowość. Jeszcze robiliśmy coś takiego w grupach, że była też komisja i ta komisja wybierała najlepszego jakiegoś tam pracownika na dane stanowisko.

(...) No właśnie o tych prawach dziecka, pani nam podzieliła, dała nam materiały i wypisywaliśmy jakie są takie prawa dziecka, czym się zajmuje rzecznik praw dziecka, o czym jest konwencja praw dziecka i te plakaty są nadal na korytarzu.

W przypadku „Działamy razem” uczniowie nabyli między innymi umiejętności autoprezentacji oraz odpowiedniego przygotowania przekazu informacyjnego. Oprócz tego młodzi ludzie mieli możliwość poszerzenia swoich doświadczeń związanych z planowaniem działań, choćby na przykładzie wycieczki. Jak sami podkreślali nie zdawali sobie wcześniej sprawy, że organizacja wycieczki wymaga tylu wcześniejszych przygotowań.

(...) Tak, na przykład teraz wiemy już jak należy zachować się podczas prezentacji, wiemy jak mamy wchodzić, jaką mamy mieć postawę, jak mamy mówić, że mamy mówić głośno, że nie wypada rozmawiać z kimś i żuć gumy i trzymać ręk w kieszeni i też podczas prezentacji, że trzeba też gestykulować.

Wpływ projektu na aktywność edukacyjno-rozwojową uczniów

W kontekście przyszłej edukacji zapytaliśmy gimnazjalistów o ich plany, czy chcą studiować, a jeśli tak, to jakie kierunki. Zgodnie z utrzymującą się tendencją wzrostową liczby studentów w stosunku do innych form edukacji, uczniowie wyrazili zdecydowanie chęć kontynuowania nauki na studiach. W przypadku wyboru kierunku, dało się zaobserwować podział ze względu na płeć. Dziewczynki znacznie częściej wymieniały kierunki artystyczne lub humanistyczne. Chciałyby studiować na ASP, reżyserię, projektowanie lub kierunki związane z kosmetyką. Pojawiła się w tych deklaracjach również medycyna, ale raczej jako „rozsądna” alternatywa dla projektowania. Chłopcy wskazywali z kolei na takie kierunki jak elektromechanika, ekonomia, AWF czy informatyka. Widać zatem, że po realizacji projektu dzieci mają świadomość podziału rynku edukacyjnego na te zawody, które z większym prawdopodobieństwem gwarantują pracę i te, które mogą rozwijać zainteresowania, ale niekoniecznie będzie po nich łatwo o pracę. Prawdopodobnie rozmawia się o tym także w domu, w szkole, a także wiedza ta może być czerpana z mediów.

(...) Ja jeszcze dokładnie nie wiem, no po prostu najpierw bym chciała na studia pójść, a projekt mnie jak to powiedzieć, bardziej zachęcił, żebym się bardziej tym interesowała, lepiej pomyślała o swojej, jak to powiedzieć... Swojej przyszłości.

(...) Po prostu wcześniej o tym nie myślałam w ogóle, a teraz zaczęłam jakoś tak się bardziej tym interesować.

(...) No może trochę, ale tak nie do końca jeszcze, bo nie wiemy na 100% kim chcę być na przykład, ale tak już bardziej poznałam swoje możliwości i wiem, że coś na pewno, jakiś kierunek związany z historią, z polskim, coś takiego humanistycznego na pewno.

Główne wnioski – podsumowanie badania ilościowego i jakościowego uczniów

I. OCENA PROGRAMU „ZOSTAĆ PRZEDSIĘBIORCZYM” ORAZ INTERAKTYWNEGO PAKIETU DYDAKTYCZNEGO

- Uczniowie wysoko ocenili atrakcyjność programu „Zostać Przedsiębiorczym”. Pozytywnie oceniło go 83% ogółu badanych (ocenę bardzo dobrą wystawiło 39% badanych, na ocenę dobrą zdecydowało się 30% respondentów, a 14% uczniów oceniło atrakcyjność programu na „szóstkę”).
- Według uczniów, swoje zadania spełniły też pakiet programów „Jestem-mogę być” oraz program „Działamy razem”, które otrzymały ponad 90% pozytywnych ocen (odpowiednio 93% oraz 92%).
- Zdaniem 91% badanych program nauczania pozwalał na dobrą organizację zajęć. 83% respondentów uznało go za **potrzebny i przydatny dla nich**, a taki sam odsetek badanych stwierdził, że program był oryginalny. Dla 82% uczniów program „Zostać Przedsiębiorczym” okazał się także skuteczny (a zatem dał im możliwość nauczenia się nowych rzeczy i zdobycia nowych umiejętności).

II. EFEKTY REALIZACJI PROJEKTU EDUKACYJNEGO W OPARCIU O PROGRAM NAUCZANIA „ZOSTAĆ PRZEDSIĘBIORCZYM” Z MULTIMEDIALNYM PAKIETEM DYDAKTYCZNYM

II.1. POZIOM PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

- Zdecydowana większość uczniów stwierdziła, iż uważa się za osoby przedsiębiorcze (**1405 uczniów, 71%**). **87% (1222 osób)** tej grupy przyznało, że ich poziom przedsiębiorczości jest zdecydowanie wyższy lub trochę wyższy w porównaniu z sytuacją przed uczestnictwem w projekcie „Zostać Przedsiębiorczym”.

II.2. WPŁYW PROJEKTU NA ZAJĘCIA W SZKOLE

Cel: Ocena tego, czy i w jakim stopniu u uczniów/uczennic nastąpił wzrost poziomu i zakresu umiejętności związanych z realizacją projektów uczniowskich.

- 72% uczniów (1414 osób) zauważyło zmianę sposobu prowadzenia zajęć przez nauczycieli oraz większą częstość wprowadzania przez nauczycieli zadań praktycznych podczas lekcji. **40% badanych stwierdziło, że nauczyciel wprowadzał takie zadania zdecydowanie częściej niż przed projektem, a prawie 1/3 (32%) uznała, że miało to miejsce trochę częściej niż przed projektem.**
- Badani, którzy częściej niż przed projektem doświadczali zadań praktycznych podczas lekcji oceniali również, na ile podoba im się taka zmiana. **Uczniowie byli bardzo zgodni w tej kwestii**

6

8

i zadeklarowali, że wprowadzanie przez nauczyciela zadań praktycznych podczas lekcji oceniają zdecydowanie pozytywnie lub raczej pozytywnie (97%).

- Zdaniem 69% uczniów, dzięki wprowadzeniu przez nauczyciela zadań praktycznych podczas lekcji nauczyli się oni większej liczby przydatnych rzeczy.

II.3. WPŁYW PROJEKTU NA DZIAŁANIA EDUKACYJNO-ROZWOJOWE UCZNIÓW

Cel: Ocena tego, czy i w jakim stopniu u uczniów/uczennic nastąpił wzrost poziomu i zakresu umiejętności analizowania predyspozycji i planowania dalszej pracy nad ich rozwijaniem oraz kształtowania postawy przedsiębiorczej ukierunkowanej na wzrost zainteresowań uczniów/uczennic kontynuacją kształcenia na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy z wykorzystaniem programu komputerowego „Jestem – mogę być” (JMB).

- **Niemal 3/4 badanych (72%, 1419 osób) zauważyło, iż ich zainteresowanie działaniami służącymi rozwijaniu ich predyspozycji się zwiększyło** (26% zdecydowanie się zwiększyło, 46% raczej się zwiększyło).
- Uczniowie (92%, 1814 osób) zauważyli też pozytywny wpływ projektu na kolegów uczestniczących w nim. Według ich obserwacji i deklaracji większe zainteresowanie działaniami na rzecz własnego rozwoju wystąpiło u większości kolegów i koleżanek (zdaniem 33% badanych), u części z nich (42%), czy też u pojedynczych osób (17%).
- **Poziom motywacji do analizowania własnych predyspozycji wzrósł natomiast u 1004 uczniów (52% ocen).** W badaniu drugim uczniowie rzadziej niż w badaniu pierwszym oceniali swoją motywację w tym zakresie na najniższym poziomie (od 1 do 3 – 8% badanych w badaniu pierwszym – 155 osób oraz 4,4% badanych w badaniu drugim, 86 osób) oraz wzrosła wśród badanych częstotliwość wskazywania ocen najwyższych (od 8 do 10) – z 22,3% (435 osób) do 35,5% (691 osób).
- **Badanie pokazało, że poziom umiejętności zaplanowania działań służących rozwijaniu predyspozycji badanych wzrósł u 987 uczniów (51% ocen).**
- **Ponad 1/3 badanych (34%, 669 osób) dostrzegła również wpływ udziału w projekcie na ich plany dotyczące dalszej edukacji. Największa grupa tych uczniów stwierdziła, że udział w projekcie pomógł im wybrać szkołę, w której chcą się dalej kształcić, dalszą drogę edukacji czy też kierunek studiów (22%). 14% zadeklarowało, iż dzięki projektowi dowiedzieli się, jaki zawód chcą wykonywać, jaką ścieżką kariery podążać.**
- 14% badanych zauważyło korzyści w swoim rozwoju indywidualnym (np. większa wiara w siebie, asertywność, otwartość, przekonanie, że więcej zależy od własnych działań badanych).

Cel: Ocena tego, czy i w jakim stopniu u uczniów/uczennic nastąpił wzrost poziomu i zakresu umiejętności związanych z planowaniem, sprawdzaniem i dokumentowaniem podejmowanych działań z wykorzystaniem programu komputerowego „Działamy razem” (DR).

- **Zauważalny jest wzrost umiejętności uczniów we wszystkich trzech obszarach: planowania działań – u 1031 uczniów (53% ocen), sprawdzania działań – u 1118 uczniów (57% ocen) oraz dokumentowania działań – u 1130 uczniów (58% ocen).**

III. PROBLEMY W PROJEKCIE

- Niechęć uczniów do realizowania niektórych etapów lub elementów projektu uczniowskiego to problem, który według badanych pojawiał się najczęściej w trakcie projektu (8% uczniów stwierdziło, iż miał on miejsce często, a 24%, że występował czasami).
- Drugim źródłem problemów była niechęć uczniów do angażowania się w zadania wymagające samodzielności czy podejmowania decyzji. 8% badanych spotkała się z tym problemem często, a 21% doświadczyła go czasami.

Podsumowując jakościową część badawczą poświęconą uczniowskiemu udziałowi w programie, należy podkreślić następujące elementy. Po pierwsze, uczniowie na pewno **zdobyli wiedzę na temat tego, czym jest przedsiębiorczość**, poprzez jakie cechy jest definiowana, z jakimi postawami należy ją wiązać. Gimnazjaliści dowiedzieli się również, że przedsiębiorczość bywa przydatna zarówno w życiu codziennym, jak i w przyszłej pracy. Na dodatek **dzięki uczestnictwu w programie potrafią odnieść tę cechę również do siebie i znaleźć jej praktyczne zastosowanie na poziomie nastolatka**. Dzięki zdobyciu tej umiejętności **potrafią lepiej gospodarować swoim kieszonkowym, czy zaplanować swój czas z podziałem na obowiązki szkolne, domowe i przyjemności**. Po drugie, uczniowie byli zadowoleni z samego uczestnictwa w programie. Szczególnie z **możliwości aktywnego uczestnictwa, które pozwoliło się zaangażować wszystkim uczniom, na różnym poziomie**. Taką szansę nie zawsze stwarza tradycyjny system lekcyjny. Wydaje się, że nauka w praktyce określonych praktycznych umiejętności jest bardzo dobrą formą edukacyjną. Nasi młodzi respondenci bardzo chętnie angażowali się w rozmaite projekty, które pozwalały im na zorganizowanie ważnych w ich odczuciu wydarzeń typu wycieczka szkolna, zbieranie funduszy na cele społeczne, czy organizacja uroczystości szkolnych. Tego typu współuczestnictwo przy kreowaniu i prowadzeniu różnych działań dało możliwość zbudowania więzi, nawiązania bliższych relacji, wejścia w nowe role społeczne.

Z powodzeniem zostały również zastosowane narzędzia elektroniczne, bez których współczesny młody człowiek nie jest w stanie efektywnie funkcjonować. Stały się one częścią naszej rzeczywistości społecznej. Zastosowanie ich w programie uczyniło go bardziej atrakcyjnym dla dzieci. Jedynym podnoszonym przez uczniów aspektem były pojawiające się problemy techniczne. Jednakże dużo ważniejsza okazała się możliwość sprawdzenia swoich umiejętności, skonfrontowania ich z pomysłami na zawodową przyszłość, czy nabycia umiejętności autoprezentacji. Program przyczynił się do wzrostu umiejętności planowania i zarządzania własnymi

umiejętnościami, czasem, budżetem. Rozbudził w uczniach ciekawość i zmotywował do podejmowania działań. Równie ważnym aspektem jest pogłębienie integracji między uczniowskiej oraz pomiędzy nauczycielami i uczniami.

Program edukacyjny „Zostać Przedsiębiorczym” wraz z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum w ocenie Regionalnych Ekspertów Projektów Uczniowskich – wyniki indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI)

Badaniem ewaluacyjnym objęci zostali również Regionalni Eksperti Projektów Uczniowskich (w skrócie REPU), z którymi zostały przeprowadzone indywidualne wywiady pogłębione. Ocena projektu „Zostać Przedsiębiorczym-program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” uwzględniała następujące obszary i składające się na nie elementy:

- rola Regionalnych Ekspertów Projektów Uczniowskich w programie, w tym, w szczególności:
 - powody i motywacja udziału w projekcie;
 - źródła informacji o projekcie;
 - kryteria rekrutacji do projektu i stopień ich trudności.
- uczestnictwo w programie, w tym, w szczególności:
 - ogólna ocena programu edukacyjnego z uwzględnieniem jego wad i zalet;
 - sposób przygotowania do pełnienia funkcji REPU;
 - oczekiwania w odniesieniu do projektu i jego produktu finalnego;
 - stopień trudności poszczególnych zadań przewidzianych dla REPU;
 - możliwości zdobycia lub pogłębienia doświadczenia zawodowego;
 - skutki programu dla REPU, nauczycieli i uczniów;
 - trwałość efektów projektu.
- platforma internetowa i jej narzędzia, z uwzględnieniem:
 - poszczególnych elementów platformy wraz ze stopniem jej skomplikowania;
 - przydatności platformy dla nauczyciela;
 - problemów podczas realizacji programu edukacyjnego i korzystania z poszczególnych elementów multimedialnego pakietu dydaktycznego;

- zawartości merytorycznej i formy materiałów szkoleniowych;
 - wzbogacenia umiejętności REPU o prowadzenie warsztatów w formie e-learningowej.
- możliwość polecenia programu.

Motywacja do wzięcia udziału w projekcie

Pierwsza znacząca różnica, jaka ujawnia się podczas analizy porównawczej pomiędzy nauczycielami a regionalnymi ekspertami, to rodzaj motywacji do udziału w programie. O ile nauczyciele byli oddelegowywani do udziału w programie ogólnie (instytucjonalnie), tak w deklaracjach osób pełniących funkcje REPU przebija się motywacja własna. REPU najczęściej podkreślali trzy powody, które wpłynęły na ich decyzję. Bazowym aspektem była wcześniejsza znajomość i współpraca z Fundacją Młodzieżowej Przedsiębiorczości. Respondenci mieli już za sobą udział w innych projektach organizowanych przez tę instytucję. Dodatkowym argumentem było posiadane doświadczenie i wiedza z zakresu przedsiębiorczości. Badani postrzegali partycypację w programie jako okazję do dalszego samorozwoju, zdobycia nowych doświadczeń i kompetencji. Znajomość i współpraca z fundacją sprawiła, że respondenci sami zazwyczaj poszukiwali informacji o kolejnym programie poprzez stronę internetową.

R2: (...) *W sposób zupełnie naturalny, że tak powiem, ponieważ współpracuję z fundacją od wielu lat. (...) Uznałem, że te programy czy ten program, który jest tak naprawdę oparty na doświadczeniach poprzednich programów, poprzednich strategii działania fundacji, jest wartościowy i warto w nim uczestniczyć także dla swojego rozwoju, ale przede wszystkim dla wspierania i ich sytuacji we współczesnym świecie, która staje się coraz trudniejsza.*

R5: (...) *Ja z fundacją już współpracuję od kilku lat i wiem, że programy, które są robione w fundacji, to są wartościowe programy. A wcześniej przed tym „Zostać przedsiębiorczym” współpracowałam przy przedsiębiorczości, w związku z tym temat sam był mi bliski i uważałam, że jest to rzeczywiście rzecz godna do tego, żeby wejść w program, wartościowa, która pozwoli zarówno mnie się rozwijać, jak i da takie nowe możliwości do tego, żeby i nauczycieli zachęcać.*

Wśród kluczowych kryteriów dla procesu rekrutacji na stanowisko REPU, sami badani wskazywali, z jednej strony na wymogi formalne w postaci dobrej znajomości nowej ministerialnej podstawy programowej, znajomość podstaw ekonomii, doświadczenia w pracy metodami projektowymi, umiejętność obsługi komputera, doświadczenie w prowadzeniu warsztatów e-learningowych, praca z nauczycielami (np. w WODN). Nieformalnym wymogiem były zwyczajnie chęci do wzięcia udziału w projekcie i aktywna postawa.

R1: (...) *Moim zdaniem przede wszystkim znać dobrze podstawę programową. (...)no i poza tym troszeczkę jednak czuć, powiedziałabym, te treści ekonomiczne i znać metody i formy, techniki edukacyjne, które pozwoliłyby kształtować takie właśnie postawy przedsiębiorcze.*

R4: (...) *Przed wszystkim chęci. A druga rzecz, to takie wymagania formalne, czyli to, że jestem nauczycielem, to że jestem pracownikiem ośrodka doskonalenia nauczycieli, chociaż to nie było takie ostre kryterium, ale też było istotne. I moje*

doświadczenie w pracy z nauczycielami. (...)Dla mnie łatwe, bo ja, że tak powiem, jestem od lat w tych działaniach. No i rzeczywiście mam takie doświadczenie.

Ogólna ocena produktu finalnego „Zostać Przedsiębiorczym”

Ogólną ocenę produktu finalnego REPU odnosili w szczególności do jego aktualności, faktu, że w ich mniemaniu znakomicie wpisal się we współczesne realia, które stawiają przed szkołami i nauczycielami nowe wyzwania. Wskazując na zalety programu edukacyjnego respondenci odwoływali się do dokumentów programowych typu Strategia Lizbońska, czy rozporządzenia MEN. To te bowiem dokumenty w dużej mierze kształtują ramy funkcjonowania współczesnej szkoły. A te coraz mocniej akcentują potrzebę kształtowania w uczniach odpowiednich kompetencji społecznych i umiejętności. Drugą, ważną zaletą programu nauczania „Zostać przedsiębiorczym” są zintegrowane z nim narzędzia oraz oferowane materiały dydaktyczne. Projekt, jak określił to jeden z badanych, staje się „wyzwaniem”, gdzie powracamy do idei tutoringu.

R1: (...) Powiem tak, pomysł świetny i sam pomysł i czas realizacji tego projektu, no wręcz idealny no ponieważ pojawiło się to rozporządzenie, które narzuciło szkołom gimnazjalnych realizację projektów edukacyjnych no i ten program idealnie wpisuje się w potrzeby szkół gimnazjalnych. To jest takie wsparcie dla nauczycieli, ktoś kto naprawdę chce brać udział w tym projekcie, to ma, powiedziałabym tak kolokwialnie, podane na tacy narzędzie, które świetnie wpisuje się w realia każdej szkoły, czy to miejskiej, czy wiejskiej, dużej, małej. To jest moje zdanie, moja opinia.

R2: (...) Projekt, jeśli spojrzemy na wymagania strategii lizbońskiej i w kwestii dokonań i postępów każdej edukacji krajów członkowskich, to jest program szandarowy, jeśli chodzi o kompetencje rozwijania ducha przedsiębiorczości i innowacyjności. I wpisuje się w sposób wzorcowy, to po pierwsze. Po drugie, wraz z nową podstawą programową, wpisuje się w koncepcję rozwoju polskiej edukacji, systemu edukacyjnego, ale także wspomaga wszechstronnie rozwój ucznia. Generalnie, powodując, że uczeń od pomysłu dochodzi do efektu swojej pracy.

Respondenci bardzo wysoko ocenili zaoferowane w projekcie szkolenia, które miały przygotować ich do pełnienia roli Regionalnych Ekspertów. Odpowiednia była zarówno forma, jak i zawartość merytoryczna. Ze względu na ogólnopolski charakter, REPU mieli możliwość wymiany wielu cennych doświadczeń z innymi uczestnikami projektu. Dzięki temu mogli spojrzeć na pojawiające się problemy z różnych stron i przedyskutować je.

R1: (...) faktycznie one w pełni zaspokoily i naszą ciekawość i dały takie poczucie bezpieczeństwa, że jednak wiem, czego chcę ode mnie.

R4: (...) Szkolenia zawsze trafiają w nasze oczekiwania. (...) Od strony organizacyjnej przygotowanie materiałów, dokumentów, rozliczenie, delegacje itd., tj. wszystko można powiedzieć, wzorcowo.

R5: (...) My się dużo uczymy zarówno takich rzeczy dotyczących też i metodyki. Są tu różne ciekawe rozwiązania podawane, problemy z jakimi możemy się spotkać wśród szkoleń z nauczycielami. Możemy się powymieniać doświadczeniami. W związku z tym jesteśmy tutaj, nauczyciele z całej polski, którzy borykają się z tymi samymi problemami. I taka wymiana doświadczeń jest też bardzo ważna.

Podczas wywiadów zapytaliśmy REPU, czy produkt finalny projektu spełnił ich oczekiwania. W odróżnieniu od nauczycieli eksperci mieli jakieś wcześniejsze wyobrażenia, co do jego kształtu. Przed przystąpieniem oczekiwali głównie, że będzie miał zastosowanie praktyczne oraz skłaniał do podejmowania różnych inicjatyw. Te oczekiwania zostały przez produkt finalny spełnione. Pozytywnym zaskoczeniem dla badanych był fakt dużej popularności produktu, jaką zaczął się on cieszyć wśród nauczycieli.

R1: (...) *Moje tak. To znaczy tak zostać przedsiębiorczym, a więc ja sobie wyobrażałam, że to faktycznie będzie, to będą takie działania nakierowane na podejmowanie różnego rodzaju inicjatyw, przedsięwzięć i to takich, które by pozwoliły temu młodemu człowiekowi niejako tak zaistnieć. (...) tutaj w tym przedsięwzięciu może brać udział każdy i faktycznie tak jest i tak to funkcjonuje.*

R3: (...) *sposób, w jaki fundacja podchodzi do swoich ekspertów czy wcześniej trenerów, we wcześniejszych programach, bardzo jest przeze mnie pozytywnie odbierany. To, że możemy spotykać się w formie warsztatowej, nie jednodniowej, tylko właśnie w postaci np. dwóch dni, żeby... służy to większej efektywności pracy. Zwykle sporą część materiałów jesteśmy w stanie przez ten dłuższy okres przedyskutować. I to jest dla mnie bardzo cenne, ta wymiana doświadczeń, jaka następuje podczas pracy w grupie ekspertów czy trenerów.*

Ocena elementów multimedialnego pakietu dydaktycznego

W ocenie respondentów **platforma internetowa** jest narzędziem stosunkowo łatwym w obsłudze, choć wymaga od nauczycieli również samodzielnego zapoznania się z jej zawartością i sposobem nawigacji. Umiejętność posługiwania się nią uzależniona jest, w ich przekonaniu, od umiejętności obsługi komputera przez poszczególnych nauczycieli oraz poświęconego na ten cel czasu. Badani zwracali również uwagę, podobnie zresztą jak nauczyciele, że ilość dostępnych zadań jest na tyle duża, że zrealizowanie wszystkich w czasie trwania zajęć jest niemal niemożliwe.

R4: (...) *Myślę, że są łatwe. Jeżeli wejdzie się na platformę, platforma jest czytelna, menu tej platformy jest czytelne. W różnych zakładkach występują różne opisy, podpowiedzi, co do samej obsługi, tak że tutaj nauczyciel, że tak powiem, jest prowadzony za rączkę i przy takim jakimś wstępnym zapoznaniu się z tą platformą jest w stanie sobie radzić i sobie radzi.*

R1: (...) *może takie pierwsze zetknięcie się to faktycznie może spowodować jakiś taki strach, lęk, obawę, że ja sobie z tym nie poradzę, ale po takim zagłębieniu się w strukturę platformy, to się okazuje, że to wcale nie jest takie trudne, ta struktura jest naprawdę przejrzysta.*

Podobnie, jak w przypadku nauczycieli, REPU również docenili **narzędzie e-notesu**, który pozwala na dokonywanie systematycznych notatek i sprawniejszą kontrolę nad pracą uczniów. Takie narzędzia, w opinii badanych, stają się koniecznością, z uwagi na fakt, że Internet i świat elektronicznych gadżetów jest naturalną przestrzenią funkcjonowania młodych ludzi. Jeśli nauczyciel pragnie nawiązać kontakt z uczniami musi sięgać coraz częściej po elektroniczną formę komunikacji. Natomiast co do samej formuły e-learningu część REPU wskazywała, że stanowi ona dobry rodzaj uzupełnienia, jednakże nie zastąpi kontaktu face-to-face. Tylko taka bowiem formuła pozwala na zbudowanie pełnej relacji, obserwację zachowań niewerbalnych. Doceniając zatem

7
4

wartość metod kształcenia na odległość, podkreślano równocześnie potrzebę utrzymania warsztatów w tradycyjnej formie.

R2: (...) Natomiast to, co projekt wnosi dobrego i nowego, to chyba przekierowanie troszeczkę koncentracji uczniów na możliwość korzystania z narzędzi, które są narzędziami, z których korzystają na co dzień, czyli narzędzia techniczno-technologiczne. To jest naturalne środowisko życia w tej chwili uczniów i można pokazać, że te narzędzia: Internet, komputer, platforma, to są narzędzia, które mogą być wykorzystane w pracy metodą projektu.

R3: (...) E-notes np. jako narzędzie, które pozwala śledzić postępy ucznia, pozwala monitorować jego postawy, jak one się zmieniają. (...) Jeżeli nauczyciel faktycznie dostrzeże wartość tego narzędzia i prowadzi systematyczną obserwację i wyniki tej obserwacji notuje w e-notesie, to na przestrzeni dłuższego czasu, jest w stanie zaobserwować zmiany ucznia, grupy uczniów. E-notes jest tak skonstruowany, że te zakładki są bardzo czytelne, jest tam dużo podpowiedzi, jest też miejsce na wpisywanie własnych refleksji, tak że myślę, że to jest dobre narzędzie.

Respondenci nie umieli sobie przypomnieć by natrafiali na jakiegokolwiek większe problemy w posługiwaniu się platformą. Sporadycznie zdarzały się drobne usterki techniczne typu niemożność zapisania niektórych treści, choć powodem mógł być początkowy brak wprawy w obsłudze.

Zawartość merytoryczna i forma, czytelność i zrozumiałość przekazywanych treści, rozplanowanie w czasie, atrakcyjność materiałów szkoleniowych zostały ocenione bardzo wysoko przez REPU. Nie znaleźli się aspekt, który byłby źle oceniony. Jeden z respondentów zwrócił uwagę, że w przyszłości można by się zastanowić nad lepszą organizacją wirtualnych spotkań z nauczycielami, która doprowadziłaby do zwiększenia ich częstotliwości. Wydaje się jednak, że jest to kwestia, na którą FMP nie ma wpływu. Zasady współpracy pomiędzy REPU i nauczycielami zostały określone w sposób sformalizowany. Problem, o którym wspominał respondent, dotyczy raczej dyscypliny poszczególnych nauczycieli w wywiązywaniu się z poszczególnych zobowiązań.

R1: (...) Bardzo wysoko. Nawet tak biorąc pod uwagę obojętnie który z tych modułów zamieszczonych na platformie no to każdy z nich ma swoją wartość. (...) Forma czytelna, przejrzysta struktura tych ćwiczeń. Wszystkie mają identyczną strukturę, więc to już tak ułatwia pracę. Natomiast jeżeli chodzi o stronę merytoryczną każde z tych ćwiczeń pozwala na kształtowanie, doskonalenie pewnych umiejętności. Umiejętności takich ponadprzedmiotowych, a więc można wykorzystać te ćwiczenia na wszystkich przedmiotach.

R5: (...) Wysoko oceniam materiały. Są różnorodne i mają dużą wartość taką merytoryczną.

Ocena umiejętności a udział w projekcie

Kolejnym aspektem, o który zostali zapytani regionalni eksperci, była kwestia poszerzenia swoich **umiejętności i kompetencji** w odniesieniu do **prowadzenia warsztatu w formie e-learningowej** oraz udzielania konsultacji przez Internet.

Swoją rolę badani postrzegali głównie jako **moderatorów warsztatów e-learningowych**. Ich zadania skupiały się na udzielaniu wsparcia merytorycznego nauczycielom, co musiało być poprzedzone zapoznaniem się

7
5

z platformą internetową i jej możliwościami. Ważną częścią pracy REPU były konsultacje dla nauczycieli. Respondenci przystępując do badania obawiali się głównie niskiej aktywności nauczycieli na forum, co częściowo znalazło swoje potwierdzenie w wypowiedziach ekspertów, choć nielicznych. Inni badani podkreślali z kolei swoje pozytywne zaskoczenie aktywnością nauczycieli. Pojawiały się również problemy z terminowością wywiązywania się z niektórych zadań przez nauczycieli. To również nie były liczne przypadki.

R5: (...) Moderowałam zajęcia na dwukrotnych takich warsztatach dla nauczycieli na platformie. Jak również później, po tej części takiej szkoleniowej, gdzie nauczyciele mają chyba około 2 tygodni na przejście cyklu. To był jeden cykl i później w drugim półroczu był drugi cykl. To oprócz tego prowadzimy konsultacje z nauczycielami. (...) My zostaliśmy dość dobrze przygotowani wcześniej przez fundację, w związku z tym przy samej realizacji nie są one trudne.

Za najbardziej pozytywne doświadczenia związane z projektem uznawane było sprawdzenie się w roli, jaka dla REPU została przewidziana, czyli chociażby zwiększenie aktywności nauczycieli.

R1: (...) Do tej pory taką największą, nie wiem czy radość, ale pewną satysfakcją, to kiedy widziałam, że ta moja grupa jednak jest aktywna na forum, bo kiedy zakłada się te fora dla nauczycieli to potem z tą aktywnością bywa bardzo różnie, a najczęściej to źle. A tutaj to jednak ten strach został przełamany.

Doświadczenia, jakie przyniósł ze sobą projekt „Zostać przedsiębiorczym”, dotyczyły w głównej mierze pracy metodami na odległość. Projekt dał szansę na pogłębienie doświadczeń w tym wymiarze. Respondenci nie tyle wskazywali na nowe umiejętności zdobyte dzięki udziałowi w projekcie, ale na wzmocnienie i pogłębienie tych już posiadanych.

R3: (...) dla mnie wyzwaniem była ta formuła prowadzenia warsztatów przez Internet, czyli ta formuła e-learningowa. Okazało się, że nie taki diabeł straszny, jak go malują. (...) równocześnie też dla mnie ważne są kontakty w ogóle z ludźmi, to, że mogę rozmawiać z innymi ekspertami, że tutaj mamy wspólne tematy i wymieniamy się tymi doświadczeniami to jest też dla mnie ważne. A równocześnie poznaję też ich warsztat pracy, a jeszcze poznaję też warsztat pracy innych nauczycieli, czyli znowu kolejne doświadczenia i mój warsztat pracy się wzbogaca. To jest dla mnie ważne.

R5: (...) No na pewno rozwijam swoje takie różne umiejętności osobiste. I doskonałą warsztat pracy. Wiadomości z dziedziny takiej psychologicznej.

Dzięki udziałowi w programie respondentom udało się poszerzyć swoje doświadczenie w tym zakresie, jak również w pracy z nauczycielami. Szczególną satysfakcję odczuwali badani, gdy udało im się zwiększyć aktywność swoich „podopiecznych”.

R1: (...) Tak. Zdecydowanie tak, bo udało się jednemu panu, który z takimi wielkimi oporami, ale tak sukcesywnie wzrastała jego aktywność na tej platformie naszej.

R2: (...) Po pierwsze wzrost umiejętności i kompetencji korzystania z narzędzia e-learningowego jako takiego. (...) tutaj mogłem przeanalizować. Mało tego, przeanalizowałem, kiedy miałem, moderowałem te same osoby, więc widziałem jak na poszczególnych etapach, poszczególnych zadaniach, jak oni się zachowują, jakich udzielają odpowiedzi, jakie są tendencje

i widziałem też, czy one się zmieniają, w jakim kierunku idą, czy też po kolejnej naszej takiej rozmowie dość refleksyjnej, otwartej, czy to ma jakiś sens, jakąś zmianę wprowadza, czy trzeba socjalizować, czy można używać perswazji, pola perswazji szerszego. Im szersze, im większe pole perswazji, tym większa możliwość spotkania.

R3: (...) *W moim przypadku, muszę powiedzieć, że jest stosunkowo duży wzrost, bo powiedziałam, że tych doświadczeń miałam mało, więc tutaj jest na plus zdecydowanie. (...)Tak. Jak najbardziej tak. Moje kompetencje wzrosły.*

R4: (...) *Kolejne doświadczenie pracy metodą projektu. Nieco inne doświadczenie. Może takie doświadczenie z punktu widzenia raczej trenera, niż nauczyciela, który projekty realizuje z uczniami, ale właśnie z wykorzystaniem tych technik komputerowych, działania, czy szkolenia na odległość. To jest to, co ja osobiście tutaj zyskałem.*

Ocena efektów projektu

Regionalni eksperci szczególnie dużo uwagi w swoich wypowiedziach poświęcili **skutkom projektu**, które oceniają niezwykle wysoko. Zauważalne jest także w wypowiedziach niezwykle zaangażowanie emocjonalne badanych, ich osobista misja jako REPU, która cieszy szczególnie, gdy przynosi pozytywne efekty. Badani dostrzegają je na każdym poziomie działania produktu finalnego, od możliwości kształtowania postaw przedsiębiorczych wśród uczniów, przez promocję szkoły w środowisku lokalnym, po zmianę sposobu myślenia dzięki wykorzystaniu elektronicznych narzędzi, takich jak e-notes. Podobnie jak nauczyciele, REPU wskazali na zmianę relacji nauczyciel-uczeń. W tym miejscu przytaczamy dość obszernie cytaty z wypowiedzi badanych, gdyż był to, jak się wydaje, niezwykle ważny aspekt dla ekspertów. Dodatkowo pozwalają na spojrzenie na program oczami osób mających z nim bezpośredni kontakt.

R1: (...) *Dla tych szkół, które realizują ten projekt no to naprawdę bardzo duże. Przede wszystkim ci nauczyciele, nie wiem, czy mogą się tak w ich imieniu wypowiadać, ale mam wrażenie, że oni poczuli się, nie to, że lepsi, ale tacy no pewniejsi tego, z czym mają się zmierzyć, w zakresie oczywiście realizacji tych projektów narzuconych przez MEN. (...)na pewno to jest jakaś promocja szkoły w środowisku, tym bardziej, że najczęściej są to szkoły z tych małych środowisk, więc to natychmiast jest głośno, że coś ciekawego w szkole się dzieje, dzieciaki podejmują jakąś ciekawą inicjatywę, przedsięwzięcie.*

R3: (...) *jestem pedagogiem jako takim, czyli dla mnie ta sfera wychowawcza jest ważna w pracy i ten program doskonale się wpisuje w te moje potrzeby. (...)kształtuje postawy przedsiębiorcze, ale nie tylko, bo kształtuje w ogóle w uczniach taką umiejętność bycia w zespole. Pozwala na kształtowanie relacji z ludźmi. Ta sfera wychowawcza jest tu mocno akcentowana, więc dla mnie to jest duża wartość, co do której ja przekonuję swoich nauczycieli, z którymi pracuję, że właśnie ten program pozwala te umiejętności interpersonalne rozwijać. (...)Ten program pozwala tak jakby krok po kroku, dzięki różnym ćwiczeniom, o różnym stopniu trudności, te różne umiejętności rozwijać. Przygotowuje też do realizacji obowiązkowego, jakby nie było, projektu edukacyjnego na poziomie gimnazjum, i to przygotowuje w sposób taki bezbolesny, powiedziałabym, czyli pozwala przejść od ćwiczeń mniej skomplikowanych do... w różnych odstępach, aż do finału, jakim jest projekt edukacyjny.*

R2: (...) *Proszę zwrócić uwagę, że nawet w notatniku, e-notesie, [...] tutaj występują takie opisy zdolności, talentów ucznia czy też pozytywnych jego cech działania, które wcześniej w ocenie wychowawcy praktycznie nie występowały. To w bardzo szeroki sposób powiększa cały repertuar nazewnictwa chociażby. Mówi się uczeń grzeczny, uczeń zdolny. Dzisiaj mamy bardzo szczegółowy opis pewnych zachowań ucznia poprzez zauważenie których, tak naprawdę uczeń może być pozytywnie*

7

7

stygmatyzowany, tzn. ty masz talent do wspomagania innych, ty masz poczucie empatii, co wcześniej nie występowało w ogóle w tej nomenklaturze wychowawczej. My nie tego oczekiwaliśmy, to jest wielka przemiana jakościowa, także z punktu widzenia nauczyciela. Aczkolwiek program kierowany jest w głównej swojej mierze dla rozwoju ucznia, to myślę, że w takiej samej mierze rozwija nauczyciela i obserwuję, że większość nauczycieli zaczyna przechodzić na taki, z poziomu nieświadomości niekompetencji, na poziom świadomości niekompetencji. A to już jest bardzo duży krok do przodu.

R5: (...) Myślę, że tutaj taka zmiana postrzegania nauczyciela, zarówno przez nauczyciela, jak i przez uczniów, jak i samych uczniów. Chodzi mi o to, że nauczyciel z tej osoby takiej podającej dzieciom jakieś fakty, przydzielającej zadania, takiej zarządzającej uczniem, wchodzi w rolę tylko osoby wspomagającej.

Rozpatrując trwałość efektów uzyskanych dzięki zastosowaniu produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym”, eksperci szansy na długofalowość upatrują głównie w miękkich umiejętnościach nabytych w trakcie realizacji projektu, szczególnie przez uczniów. Jedna z uczestniczek jest głęboko przekonana, że projekt na pewno odniesie sukces i zostawi po sobie trwały ślad. REPU liczą także na to, że projekt będzie ewoluował, że nauczyciele, którzy wzięli w nim udział będą dzielić się swoją wiedzą z kolegami i koleżankami. Przekonują, że zdobyta wiedza nie zostanie zapomniana wraz z zakończeniem projektu. Inny respondent postuluje by uczynić „Zostać przedsiębiorczym” projektem systemowym, co dodatkowo wzmocni szansę na przedłużenie jego oddziaływania.

R1: (...) To znaczy nie, uważam, że ci nauczyciele, którzy weszli w ten projekt, to na pewno nie poprzestaną na tej swojej takiej działalności, na inicjowaniu takich ciekawych właśnie przedsięwzięć wraz z zakończeniem projektu – absolutnie, jest to niemożliwe. Oni chyba już połknęli tego bakcyła, tak jak powiedziałam, czują się dobrze w tym obszarze i na pewno będą dalej tam inicjować tego rodzaju działania. A być może w ślad za ich działalnością pójdą, to będzie przykład dla innych. Taką mam nadzieję, bo to naprawdę bardzo cenne i tyle co oni tutaj, tak może jeszcze jedno takie zdanie dlaczego to przetrwa. To co dostali nauczyciele, ten cały pakiet dydaktyczny, te ćwiczenia, te zadania no to przecież tego nie sposób wrzucić do szuflady i o tym zapomnieć.

R2: (...) Moim zdaniem projekt powinien się... powinien stawać się projektem systemowym, czyli powinien obejmować wszystkich nauczycieli w szkole, całą szkołę, aby to był jednolity system wsparcia. Nie znoszę i nie toleruję jednorazowych akcji szkolnych, które są pod jakimś szyldem, które dzieją się tu i teraz, na które poświęcamy energię, które mają przynieść jakieś wymierne, ale krótkoterminowe skutki, które można gdzieś opublikować. Nie, ten projekt jest projektem, który drąży skałę kropla po kropli. I to jest projekt, który powinien obejmować nauczycieli wychowawców w szkole, nauczycieli w ogóle w szkole, bo na nich spoczywa obowiązek przecież wynikający ze wspierania swoich uczniów właśnie w aspekcie przedsiębiorczości, innowacyjności i działania. Ale to jest projekt, który powinien zostać na trwałe wpisany w program wychowawczy szkoły, powinien go wspierać. Program wychowawczy powinien wokół tego projektu, jako tej skały, tego narzędzia, które jest na wyciągnięcie ręki i które jest skuteczne, powinien być budowany.

R3: (...) To jest o tyle trudne pytanie, że mówimy o kształtowaniu tutaj umiejętności tych tzw. miękkich, czyli nie da się tego przełożyć bezpośrednio na wskaźnik na egzaminie gimnazjalnym, np. że wzrasta kompetencja ucznia, bo nauczył się współpracować w zespole. No jak to można ocenić? Ale jest to niezaprzeczalnie ważne w przyszłym życiu, gdzie wyzwanie współczesnych pracodawców, ich oczekiwania. Współczesny rynek pracy wymaga dzielenia się zadaniami, robienia czegoś

wspólnie w krótkim okresie czasu projektowo i kolejny etap, tak że ten program ułatwia jakby potem późniejsze wejście na rynek pracy. A więc to są długofalowe widoczne efekty.

R4: (...) Trwałym efektem na pewno będą te umiejętności uczniów, bo to będzie się przekładało na pracę samych uczniów. I ci uczniowie, którzy, że tak powiem, będą realizować projekty z wykorzystaniem tego naszego projektu, na pewno będą posiadali dużo więcej umiejętności, niż inne szkoły.

Stosunek regionalnych ekspertów od początku był pozytywny i aktywny. U respondentów, którzy na początku żywili obawy względem projektu, w tym, swojej w nim roli, nastąpiło ich rozwianie. Żaden z badanych nie zmienił swojego nastawienia do programu na gorsze.

R4: (...) Na pewno tak, bo na początku szereg różnych takich, jakichś może obaw tego, jak to wyjdzie, jak to się sprawdzi, ale pomału, pomału, jak widziałem, że te tryby się zazębiają, że to dobrze idzie i widać, że projekt rzeczywiście jest dobry. Tak że te obawy gdzieś tam się rozwiały.

R5: (...) Ja byłam od początku pozytywnie do niego nastawiona i jestem jak najbardziej pozytywnie. Może bardziej pozytywnie jeszcze jestem, bo widzę, że to rzeczywiście przynosi efekt.

Ostatnią badaną kwestią było to, czy program jest, według REPU, godzien polecenia innym. Wszyscy respondenci uznali, że zdecydowanie jest to projekt, który należy promować i polecać innym placówkom. Część z regionalnych ekspertów poszła nawet o krok dalej i zaczęła już działania w tym kierunku.

R4: (...) Ja już to robię, już polecam, już zapowiadam. Przynajmniej wśród znajomych. To już o tym opowiadam i w stosownym momencie na pewno to wykorzystam. (...)to jest program bardzo praktyczny, czyli ułatwia pracę nauczycielom. Jednocześnie daje doskonałe rezultaty, efekty. I ułatwia pracę nauczycielom. Sposób tej pracy, dokumentowanie tej pracy, śledzenie tego wszystkiego. Ten projekt właśnie daje te możliwości.

R1: (...) ja już sobie zbieram szkoły, które będą ten projekt realizować, więc to moje działanie chyba wskazuje na to, że wręcz trzeba.

R5: (...) Zdecydowanie tak. Na to, że jest atrakcyjny dla dzieciaków. Bo to de facto trzeba przekładać na dzieci. Atrakcyjny dla dzieciaków, bo posiada narzędzia, z których dzieciaki korzystają. Jest to program, który daje dużo ćwiczeń i dużo może nauczyć nauczycieli.

Główne wnioski – podsumowanie wyników badań REPU

Podsumowując wyniki indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI) przeprowadzonych z regionalnymi ekspertami projektów uczniowskich warto zwrócić uwagę na kilka kwestii. Po pierwsze, **należy wskazać na ich silną wewnętrzną motywację, która, jak można wywnioskować na podstawie przeprowadzonych wywiadów, rosła w miarę osiągania pozytywnych efektów w pracy z nauczycielami.** REPU **charakteryzowało silne zaangażowanie w pracę w projekcie.** Dodatkowo, poważnie podchodzili do swojej funkcji moderatorów, konsultantów. W wielu momentach wywiadów sposób prowadzenia narracji świadczył wręcz o **traktowaniu funkcji REPU jako misji.** Większość regionalnych ekspertów posiadała odpowiednie przygotowanie i doświadczenie do pełnienia tego typu funkcji. Były to osoby świadome swoich obowiązków jako REPU, posiadające określone oczekiwania wobec projektu, zazwyczaj same zgłaszające chęć uczestnictwa w programie; osoby aktywne i ambitne, chcące rozwijać swoje umiejętności i zdobywać nowe doświadczenia; zorientowane w obowiązujących oświacie dokumentach i wymaganych standardach. **Większość z nich rozwinęła swoje umiejętności warsztatowe, szczególnie w zakresie metod na odległość.**

Platforma internetowa, jak i pozostałe narzędzia zostały ocenione przez nich wysoko. **Bardzo dobrze ocenili e-notes, który w ich mniemaniu stanowił innowacyjne narzędzie dla nauczycieli i modyfikował myślenie o systemie oceny uczniów.** Zaangażowanie i niesłabnące zainteresowanie REPU produktem finalnym projektu „Zostać Przedsiębiorczym” przejawiało się także w jego promowaniu. **Większość z nich, z własnej woli, postanowiła reklamować program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym i zachęcać inne szkoły i nauczycieli do wzięcia udziału w jego wykorzystywaniu.**

Program „Zostać Przedsiębiorczym” wraz z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum w ocenie Szkolnych Liderów Wychowania Dla Przedsiębiorczości - wyniki zogniskowanych wywiadów grupowych (FGI)

Charakterystyka badania

Kolejną grupą, która została objęta badaniem ewaluacyjnym byli Szkolni Liderzy Wychowania Dla Przedsiębiorczości (SLWDP). W odróżnieniu od nauczycieli i regionalnych ekspertów projektów uczniowskich, SLWDP uczestniczyli w zogniskowanym wywiadzie grupowym, zwanym fokusem (FGI). Badanie to zostało poświęcone przedyskutowaniu następujących kwestii:

- przedsiębiorczość;
- uczestnictwo w projekcie „Zostać Przedsiębiorczym”;
- wykorzystanie zasobów platformy internetowej;
- ocena poszczególnych elementów platformy internetowej.

Znaczenie przedsiębiorczości

W opinii badanych **przedsiębiorczość** nie ma jednoznacznej definicji. Próbując zdefiniować to zjawisko badani najczęściej odwoływali się do cech, jakie współwystępują, czy też charakteryzują osobę przedsiębiorczą. Wśród takich cech pojawiły się kreatywność, wytrwałość, zaradność, elastyczność rozumiana jako umiejętność adaptacji do sytuacji, komunikatywność, asertywność, otwartość etc. Przedsiębiorczość kojarzona jest również przez badanych z umiejętnością przeprowadzenia analizy SWOT.

R_K: (...) Według mnie być przedsiębiorczym to znaczy być może zaradnym po prostu, zaradnym, zaradnym w życiu, umieć podejmować jakieś tam, znaczy realizować jakieś swoje cele, marzenia.

R_K: (...) Umiejętność podejmowania decyzji.

R_K: (...) Człowiek przedsiębiorczy to również człowiek otwarty na świat, wszelkie innowacje, nowości, człowiek poszukujący, to też jest bardzo ważne.

Respondenci zostali również zapytani kto lub gdzie powinien kształtować postawę przedsiębiorczą u młodych ludzi. SLWDP w swoich wypowiedziach wskazywali na dwa źródła pochodzenia tego typu cechy. Jedno to wrodzone predyspozycje, drugie jest pochodzenia społecznego. Ten drugi aspekt może być eksploatowany zarówno przez szkołę, jak i przez środowisko rodzinne. Są to dwa główne ośrodki, które są w znacznej mierze odpowiedzialne za wykształcenie u młodego człowieka tego typu postawy. Szkolni Liderzy podzielili się z nami

również swoimi przemyśleniami na temat znaczenia statusu społecznego rodziny i jego wpływu na charakter dzieci. Ważnym ogniwem dyskusji była, z jednej strony, rola rodzica, z drugiej rola nauczyciela jako przedstawiciela instytucji socjalizacji wtórnej, który otrzymuje uczniów z określonymi nabytymi już cechami. W tym kontekście poruszono kwestię znaczenia kapitału społecznego i kulturowego, które dziecko wnosi z domu rodzinnego. SLWDP zauważają, że dużo łatwiej pracuje się dzieciom, które posiadają szerszy zasób wiedzy, bądź których rodzice, w jakimś zakresie pracują z dziećmi nad kwestiami związanymi z finansami. Dzieciom z rodzin o niższym kapitale kulturowym, w ocenie liderów, bywa trudniej bądź muszą włożyć zdecydowanie więcej pracy w realizację takiego działania. W tym momencie kluczowa staje się rola nauczyciela, który w opinii niektórych badanych powinien być szansą takich uczniów na wyrównanie szans. Jak wskazywała jedna z respondentek, taka praca przynosi niejednokrotnie o wiele lepsze efekty, gdyż dzieci o niższym kapitale dokonują większego progressu, niż dzieci mające bogatsze zaplecze społeczne.

R_K: (...) *Ja to myślę, że to dom rodzinny przede wszystkim kształtuje i później po kolei my jakby rozwijamy te cechy dzieci.*

R_K: (...) *Znaczy ja mam troszkę takie może odmienne zdanie. Owszem macie dziewczyny rację w tym, co mówicie, że to kształtuje, ale nie możemy sobie odpuścić tych dzieci, które przychodzą takie jakby bez nabytych umiejętności. Bo ja z kolei w swoim gimnazjum obserwuję, jest taka grupa chłopców, którzy pochodzą z domów takich, gdzie nie wynieśli za wiele z nich, ale poszli w kierunku informatyki. U nas w szkole gdzieś tam zrobili się przedsiębiorczy i na przykład wygrali konkurs ogólnopolski, zdobyli fajne nagrody i czują się super. Więc myślę, że tu trzeba też mocno pracować, nie tylko skupić się na tych, którzy mają jakiś potencjał, wynieśli z domu, dom im pomaga itd., tylko też dać szansę tym innym, bo oni czasem wypracowują super rzeczy.*

R_M: (...) *Ja patrzę też na takich uczniów, tak jak kolega mówił, że przychodzi powiedzmy z tym kapitałem zerowym, drugi ma powiedzmy w skali od 0 do 10, ten kapitał powiedzmy 7-8, tak. Ale ten, który jest z zerowym i bardzo chce, bo ja widzę, to on za chwilę będzie miał 5, 6. A tamten gdzieś no, tam ma skalę powiedzmy do 10 ma tam punkt, czy dwa, a ten zrobił przeskok od 0 powiedzmy do 5. A są tacy, którzy było 0, będzie, jest i będzie.*

Zwrócono także uwagę na fakt, że przedsiębiorczości nie uda się wykształcić w taki sam sposób jak wiedzy przedmiotowej. Przedsiębiorczość bowiem jest swego rodzaju cechą, którą nabywa się w działaniu i do której zdobycia potrzebna jest aktywność.

R_K: (...) *Ja myślę, że właśnie przedsiębiorczości uczy się człowiek wszędzie tam, gdzie jest aktywność, czyli nie ma teorii, jest aktywność, jest ćwiczenie, jest eksperymentowanie. Zarówno w domu, w szkole, na każdym przedmiocie, na przerwie, w stołówce, praktycznie wszędzie uczymy się, byleby właśnie następowała aktywność, byleby lekcje przedmiotu były aktywne, również uczymy się przedsiębiorczości. Bo przedsiębiorczości uczymy się w działaniu, każdym działaniu.*

Ważnym elementem podkreślanym przez osoby pełniące funkcję szkolnych liderów jest rola rodziców. Podobnie jak REPU, również ta grupa badanych zwróciła uwagę na potrzebę większego zaangażowania rodziców w tego typu programy, tak by mieli szansę dowiedzenia się i uczestniczenia w tego typu działaniach razem z dzieckiem. Tym samym, po raz kolejny zwraca się uwagę na potrzebę holistycznego podejścia do tego typu działań, w które powinni być zaangażowani wszyscy pełniący ważne role w życiu ucznia. Są bowiem rodzice, którzy potrafią sami

z siebie zainteresować się tym, co jego dziecko robi po szkole, ale są również tacy, którzy mają szansę dostrzec wyłącznie efekty końcowe pracy dziecka, będące często dla nich pozytywnym zaskoczeniem.

R_M: (...) bo jeżeli dziecko czuje wsparcie w rodzinie i widzi, że to co robi, jest nie tylko akceptowane przez rodziców, a wręcz przeciwnie nawet popierane, to wtedy jak najbardziej w następnych programach będzie brał udział.

Ogólna ocena produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym”

Przechodząc do ewaluacji samego produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym”, szkolni liderzy wychowania do przedsiębiorczości podzielili się z nami **sposobami, w jaki dowiedzieli się o projekcie i powodami, dla których postanowili wziąć w nim udział** jako szkoła. Drogi, poprzez które uczestnicy dowiedzieli się o programie były bardzo podobne. Najczęściej był to fakt wcześniejszej współpracy z Fundacją Młodzieżowej Przedsiębiorczości. Dodatkowym atutem, w niektórych przypadkach, było posiadanie w gronie pedagogicznym nauczyciela/ nauczycielki ze znajomością zagadnień ekonomicznych plus charakteryzującego się aktywną postawą w stosunku do rzeczywistości. Część nauczycieli pracujących w szkołach badanych brała wcześniej udział w różnego rodzaju projektach z udziałem uczniów, odnosząc niejednokrotnie sukcesy. Ważnym aspektem była również inicjatywa przejawiana przez pracowników fundacji, którzy znając poszczególne szkoły zachęcali do wzięcia udziału w programie. Dla części szkół udział w programie był konsekwencją ubiegania się o certyfikat szkoły przedsiębiorczej.

R_K: (...) Ja też właściwie chyba nic odkrywczego. Uczestniczyłam, nauczałam podstaw przedsiębiorczości w liceum, uczestniczyłam w szeregu projektów, programach i akcjach Fundacji Młodzieżowej Przedsiębiorczości, m.in. kolejne, uczestniczyłam w kolejnych edycjach Dnia Przedsiębiorczości i byłam jedną ze szkół, która właściwie miała największą liczbę firm, które zgromadziła młodzież, odwiedzając te firmy podczas Dnia Przedsiębiorczości. Też uczestniczyłam w wielu szkoleniach, korzystałam z materiałów także byłam w ciągłym kontakcie i w związku z tym znalazłam się w tym programie.

R_K: (...) Ja w sumie też podobnie jak koleżanki realizowałam inne projekty, które były organizowane przez Fundację Młodzieżowej Przedsiębiorczości, (...) i właśnie też staraliśmy się jako szkoła o certyfikat jakości szkoły przedsiębiorczej i też przez panią Małgosię Grzegorzcyk dowiedziałam się o kolejnym programie, który organizuje ta organizacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości. Przystąpiliśmy do programu.

Zapytaliśmy Szkolnych Liderów o ich **oczekiwania w stosunku do produktu finalnego w zestawieniu z jego wykorzystaniem w szkolnej praktyce edukacyjnej**. Czy oczekiwania zostały spełnione i ewentualnie w jakiej mierze. Należy podkreślić szczególnie pozytywne ożywienie, jakie wywołała ta kwestia wśród naszych respondentów. Badani wskazali na szereg plusów, jakie stały się skutkiem udziału w projekcie. W większości badani oczekiwali ciekawych materiałów dydaktycznych. Było to w dużej mierze podyktowane wymogami, jakie przed szkołami zostały postawione w kontekście pojawienia się nowej podstawy programowej wymuszającej realizację projektu edukacyjnego na poziomie gimnazjum. Niestety, wprowadzający tą zmianę MEN, nie przekazał szkołom żadnych wytycznych ani materiałów pozwalających na wprowadzenie tego typu novum. Produkt finalny projektu „Zostać Przedsiębiorczym”, co podkreślili także nauczyciele i REPU, wpisał się

8

3

znakomicie w tę lukę, oferując zarówno materiały dydaktyczne, jak i narzędzia niezbędne do jego przeprowadzenia. To umożliwiło nauczycielom wykształcenie u siebie odpowiednich umiejętności i zdobycia doświadczenia.

R_K: (...) *To ja na przykład oczekiwałam, to znaczy ja oczekiwałam zawsze, ja zawsze oczekuję fajnych materiałów, że do pracy. (...) i są fajne materiały. (...) tego też oczekiwałam, że dzieci się nauczą pracować metodą warsztatową. I to na pewno, już gdzieś to po prostu procentuje.*

R_K: (...) *I to była taka moja pierwsza myśl, że będą fajne ćwiczenia na pewno będą do realizacji. Na pewno też czekaliśmy na coś, co nas ukierunkuje, jak realizować projekty, bo dla nas to była nowość wtedy, prawda – realizuj projekty szkolne, ale od czego zacząć, jak to zrobić, ci uczniowie też byli tacy troszkę zagubieni, bo wiadomo nie mieli tego wcześniej. Jeśli chodzi o to, jak się spełniły te oczekiwania – no super, dla mnie ćwiczenia są świetne i faktycznie do wykorzystania dla każdego nauczyciela, każdy może sobie dobrać do swojej grupy, do swojej klasy to, co jest mu aktualnie potrzebne. I tak samo, jeśli chodzi o projekty, te projekty są już tak mądrze zrobione, nie na zasadzie, że jakiś tam temat zupełnie skądś, potem się okazuje, że nie bardzo mnie to ciekawi, nie umiem tego zrobić. Jednak fajnie, jest dobrze.*

R_K: (...) *Ja też właściwie mogłabym tutaj powielić wypowiedź mojej poprzedniczki, bo z kolei te moje oczekiwania jako dyrektora, to przede wszystkim to oczekiwałam, że projekt przede wszystkim pokaże nauczycielom jak realizować, bo nagle wszedł projekt i nauczyciele mieli bardzo duże ubawy, to można by było nawet powiedzieć, chyba nie przesadzam, że niekiedy dzieci miały mniejsze obawy niżli nauczyciele. I ten udział w tym programie naprawdę zmienia podejście nauczyciela do projektu edukacyjnego. I to jest bardzo ważne, no bo jeżeli ten przewodnik, którym jest nauczyciel zmienia swoje podejście i optymistycznie, z radością podchodzi do projektu edukacyjnego, to również zmienia podejście dzieci. I później to się jakby odwraca, bo często w tej chwili mam już klasę, która właściwie aktywizuje nauczycieli by różnego rodzaju projekty realizować. Także pod tym względem udział w tym programie, ten projekt naprawdę spełnił moje oczekiwania, przede wszystkim jako dyrektora i właśnie organizatora tego życia szkolnego, realizacji podstawy programowej i projektu edukacyjnego tego właśnie.*

Jednakże poza oczekiwaniami, o których była mowa powyżej, realizacja **programu edukacyjnego „Zostać Przedsiębiorczym”** przyniosła efekty, które te oczekiwania przerosły i stanowiły **bardzo pozytywne zaskoczenie**. Zaskoczenie, które, co warto dodać, przynosi SLWDP mnóstwo satysfakcji. Program zadziwił głównie w wymiarze efektów integracyjnych, podkreślanych również przez nauczycieli. Respondenci byli zaskoczeni skalą, w jakiej uczestnictwo w projekcie zmieniło nastawienie uczniów, nauczyło lepszej organizacji pracy i grupowego działania.

R_M: (...) *Ponadto, też tu padło takie stwierdzenie na temat klas, które realizują projekt, na temat integracji, na temat rozwoju tych klas ja sam to obserwuję, nie tylko wtedy, kiedy chodziłem na te zajęcia z programu, ale również na swoich zajęciach, kiedy pracuję w tych klasach, no rzeczywiście praca według projektów w takiej klasie to jest żaden problem. I tu nie chodzi o to, że wchodzimy do klasy i na samym początku mówimy, że dzisiaj będzie – nie, w trakcie lekcji nagle robimy coś, nagle nauczyciel mówi, a teraz dzielimy się na grupy, tam nie ma, że ja tu, ty tam, nie, moment w ciągu kilku, kilkunastu sekund są podzieleni na grupy, dzielą między siebie zadania i to tak ułatwia pracę nauczycielowi na każdym przedmiocie, że, że chociażby z tego powodu warto ten projekt realizować i warto polecać ten program innym szkołom.*

R_M: (...) I te dzieci, mam również z tymi grupami zajęcia z informatyki, więc jak jest temat taki, gdzie muszą podzielić się na grupy, wybrać zadanie, ocenić jak wykonali to zadanie, to nie pełny projekt, tylko taki mini projekt w ramach przedmiotu – robią to znakomicie. Także on się bardzo dobrze wpisuje, właśnie tak mi się wydaje, przynajmniej te ćwiczenia, ćwiczenia, te które, kształtują te umiejętności właśnie komunikacyjne, one na początku w gimnazjum są bardzo dobre.

R_M: (...) I powiem szczerze, że to, co widziałem na lekcjach, na które chodziłem na obserwacje to mnie zszokowały. Przede wszystkim zmiany zachodzące w uczniach między, bo zaczynaliśmy w październiku i teraz ostatni raz byłem we wtorek, jeśli dobrze pamiętam, to moi państwo, jest ogromna różnica. Te dzieci na początku takie zagubione w szkole, w klasie, nieznające się, aś w tej chwili praca jest tak aktywna, wręcz jakby mogli, to by te zajęcia przedłużali o następne 45 minut.

Program edukacyjny „Zostać Przedsiębiorczym” wraz z multimedialnym pakietem dydaktycznym, w mniemaniu SLWDP, zmienił także podejście nauczycieli, pokazał im nowe perspektywy pracy z uczniami, nowe narzędzia, które można wykorzystywać z powodzeniem poza programem.

R_M: (...) Ja tylko jeszcze chcę dodać, że w tym roku już padło pytanie od wychowawców, którzy od września mieli pierwsze klasy, czy będą mogli też, czy jeszcze będzie ten program funkcjonował dla klas pierwszych, więc myślę, że to nauczyciele, którzy niebezpośrednio się zetknęli z tym programem, to widzą efekty. Myślę, że po tym, to jest istotne – efekty wśród tych uczniów, z którymi pracują.

Problemy, na jakie zwracali uwagę niektórzy respondenci, związane były z brakiem funduszy na materiały i sprzęt, które były niezbędne do sprawnego realizacji projektu, jak choćby papier, kserokopiarki, drukarki. Nie każda szkoła posiada takowy sprzęt. Drugim sygnalizowanym przez SLWDP problemem jest dostęp do szerokopasmowego Internetu i wyposażenie szkół w sprzęt komputerowy. Zazwyczaj jest to jedna sala, która wykorzystywana jest także do innych zajęć szkolnych np. z informatyki. Nie zawsze istnieje wystarczająca ilość sprzętu, tak by każdy uczeń miał indywidualny dostęp do komputera. Klasy są zazwyczaj zbyt liczne, jak na zajęcia typu warsztatowego (około 30 osób). SLWDP z drugiej jednak strony, wskazywali na zmianę postawy władz regionalnych, które chętniej, w opinii badanych, partycypowały w sfinansowaniu brakującego sprzętu lub łącza, mając świadomość udziału szkoły w programie.

R_M: (...) żeby program był, ale wtedy kiedy, jakieś miejsce zajęliśmy i wójt pojechał na galę właśnie, tak i po drodze usłyszał, że jedynym mankamentem w naszej szkole to jest to, że nie mamy drugiej jakiegś tam pracowni komputerowej. I natychmiast była.

R_M: (...) Ja właściwie to samo, też mam ten, ale powiem ci jeszcze, że na początku jak w to weszliśmy, znaczy u nas w ogóle na oświatę nie było wielu, to jest zresztą były nauczyciel, to dodam, ale słuchaj kiedyś wcześniej rozmawiałem o tablicy interaktywnej, o tym, o tamtym, no wiadomo, to były rzędu pieniądze 15 tysięcy minimum, nie? Ale jak zacząłem ten program realizować no i ja mówię to by było potrzebne, proszę, czy jest tablica interaktywna i teraz nie muszę podpisywać umów z wydawnictwami żadnych, żeby za złotówkę mieć laptopa czy tablicę.

Szkolni Liderzy zostali zapytani o ich rolę w projekcie, jakie były ich zadania, jak je wypełniali. Badani postrzegają swoją rolę w programie jako „wspierającą”. Pomimo, iż do ich obowiązków należała między innymi hospitacja zajęć prowadzonych przez nauczycieli w ramach programu, to większość podkreślała, że ich ingerencja

w działania nauczycieli była znikoma, ponieważ w ich mniemaniu niepotrzebna. Nauczyciele po pokonaniu pierwszych obaw i trudności właściwie radzili sobie z zajęciami. Najczęściej następująca ingerencja miała związek z przypomnieniem nauczycielom o konieczności terminowego wypełnienia dokumentów, czy wysłania raportu. Większy nacisk został położony na odbywanie rozmów z nauczycielami, a w niektórych szkołach również z uczniami. Drugim ważnym obowiązkiem SLWDP była promocja projektu. Ta zazwyczaj polegała na prowadzeniu strony internetowej programu lub odpowiedniej zakładki, przekazywaniu stosownych informacji o postępach programu do lokalnej prasy, szerzej mediów, czy władz lokalnych.

R_K: (...) *Moja rola też się ograniczała do roli takiej wspierającej nauczyciela. (...) moja rola w szkole to też do promocji głównie projektu, prowadziłam stronę internetową, zakładkę, gdzie była właśnie zakładka, jest zakładka o projekcie, artykuły do prasy lokalnej. I na radzie pedagogicznej również informowałam, co zrobione jest w projekcie semestralnie, podczas pierwszego półrocza i drugie półrocze, taka sprawozdawczość.*

R_M: (...) *Też obserwowanie zajęć, raportowanie, też prowadziłam zakładkę na stronie internetowej szkoły i od czasu do czasu było jeszcze wysyłane na stronę urzędu gminy, gazeta lokalna się też ukazuje.*

Faktem, na jaki zwrócili uwagę liderzy przy okazji, była konieczność udzielenia większego wsparcia nauczycielom, którzy mieli wyłącznie zajęcia warsztatowe metodą e-learningową. Lepiej ich zdaniem w programie, przynajmniej na początku, odnajdywali się nauczyciele, którzy w roku poprzednim brali udział w warsztatach tradycyjnych. To oni często też stanowili wsparcie dla pozostałej kadry.

W kontekście korzyści, jakie projekt przyniósł uczniom i nauczycielom, po raz kolejny zostały podkreślone walory integracyjne programu, możliwość nabycia nowych umiejętności oraz pracę z nowymi materiałami i narzędziami.

R_K: (...) *Bliższe poznanie, myślę, nauczyciela, wychowawcy, który dostał w pierwszej klasie, prawda, pierwszą klasę, prawda i myślę, że to bliższe poznanie się ucznia, nauczyciela i zintegrowanie grupy, zespołu klasowego, to myślę, że dał i to będzie trwało i będą się uczniowie coraz bardziej poznawać, prawda, wzmocnią się więzi między uczniami dzięki właśnie temu projektowi.*

R_M: (...) *Myślę, że nauczycielowi głównie rozpoczynającemu pracę z uczniami, z klasą pierwszą dał pewne narzędzia, gotowe scenariusze na pierwsze spotkanie. Wtedy, kiedy trzeba było tą grupę zintegrować, to nauczyciel nie musiał szukać.*

R_M: (...) *Tak. Także myślę, że tutaj nauczyciele na pewno wykorzystali te narzędzia, a to co, zostanie, te umiejętności, które dziecko nabyło, to co mówiliśmy rozpoczynając dzisiejsze spotkanie, te zajęcia na pewno te umiejętności takie przedsiębiorcze albo wzmocniły albo u niektórych zaczęły w jakiś sposób kształtować.*

Ocena elementów multimedialnego pakietu dydaktycznego

W odniesieniu do pytań związanych z zastosowaniem i wykorzystaniem **platformy internetowej** dyskusja rozgorzała wokół kwestii dostępu przez liderów do **e-notesów** nauczycieli oraz forum. Kwestią najbardziej problematyczną w takim kontekście było łączenie roli lidera z rolą dyrektora szkoły. Respondenci dyskutowali na temat wad i zalet otrzymania takiego dostępu. Osoby będące za poszerzeniem dostępu dla liderów argumentowały, że ich celem nie jest zwiększenie kontroli nad treściami zamieszczanymi przez nauczycieli, ale kontroli o charakterze organizacyjnym. Związane jest to w ich mniemaniu z dużym zakresem odpowiedzialności dyrektorów szkół. Przeciwnicy takiego rozwiązania wskazywali na możliwość autocenzury nauczycieli w takim przypadku i zbyt daleką ingerencję w pracę nauczycieli. Jak sami podkreślali, dużo zależy od osobowości dyrektora-lidera i tego, w jakim celu i zakresie będzie chciał korzystać z tego typu danych.

R_M: (...) *I jedno tylko co tak dla mnie, to mi się wydaje, że niedobrze, że ja nie mam dostępu do na przykład e-notesu tych nauczycieli wychowawców, lider nie ma dostępu do takich rzeczy, a chciałabym zobaczyć.*

R_K: (...) *znaczy ja to zawsze myślę, to taka by była obawa po prostu, bo dyrektor ma taką tendencję, że po prostu jest właśnie taki ingerujący, gdzieś tam lubi mieć wszystko dookoła siebie po prostu swoje macki...*

W podobnym tonie respondenci rozważali możliwość uzyskania dostępu przez uczniów do notatek, które nauczyciele wpisują do e-notesu. Badani uznali, że informacje zawarte w e-notesie powinny stanowić informację zwrotną dla ucznia. Informacje te jednak, jak wskazywali w badaniu nauczyciele, są przez nich wykorzystywane podczas wywiadówek, czy też wykorzystywane do indywidualnej pracy z uczniem.

Pozostałe problemy z e-notesem i platformą były natury technicznej: niemożność zapisania danych, problem z wpisaniem właściwej daty. Problemy wynikały także z faktu, że nie każdy uczeń ma dostęp do Internetu w domu, co utrudnia im pracę przy projekcie. Dla niektórych uczniów kontakt z siecią w szkole to jedyna możliwość uczestniczenia w projekcie.

Ocena efektów projektu

Rozpatrując **korzyści, jakie projekt przyniósł uczniom**, dyskutanci zwrócili również uwagę na reakcję zwrotną rodziców, którzy dostrzegli zmianę w zachowaniu swoich dzieci. Ta zmiana zaszła głównie na poziomie komunikacyjnym. Uczestnictwo części dzieci w tego typu programach powoduje także chęć uczestniczenia pozostałych w następnych.

R_M: (...) *Oni wypowiadali się, ponieważ zbieraliśmy w połowie semestru takie informacje, wypowiadali się głównie rodzice zwrócili uwagę, to też dla mnie było charakterystyczne we wszystkich trzech klasach na temat komunikacji, że znacznie*

łatwiej dzieciakom było znaleźć się w szkole poprzez te zajęcia, oni tak sądzą. Szczególnie ci rodzice, którzy drugie lub trzecie dziecko było, bo jak...

R.M: (...) A jeśli przy okazji mówimy o tej komunikacji, to w mojej szkole były też takie opinie rodziców, że chyba dzięki temu programowi łatwiej rodzice dogadują się ze swoimi dziećmi, bo te umiejętności komunikacji nie działa tylko w szkole, ona działa w różnych środowiskach, również w szkole. Może to przypadek, a może nie.

Główne wnioski – podsumowanie wyników badania SLWDP

Podsumowując tę część badania, **szkolni liderzy wsparcia dla przedsiębiorczości w swojej ocenie projektu „Zostać Przedsiębiorczym - program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” podkreślali szczególnie jego zalety oraz efekty, które często przerosły ich oczekiwania.** Owe korzyści, w ich mniemaniu, **dotyczyły głównie zmiany postaw i nastawienia uczniów.** Według ich opinii to właśnie w tym obszarze zaszły najdalej idące zmiany. **Uczniowie nabyli nowe umiejętności, które w chwili obecnej pozwalają im na lepsze odnalezienie się w grupie rówieśniczej, lepiej organizować swoje zajęcia.** Równie ważnym efektem jest **zacieśnienie integracji pomiędzy uczniami i nauczycielami.** Program, w ich odczuciu, **przełożył się także na lepszą komunikatywność uczniów,** nie tylko w szkole, ale także w kontaktach z rodzicami. **Zmieniła się w ich opinii motywacja młodzieży,** która częściej **wychodzi sama z inicjatywą,** interesuje się kolejnymi projektami. SLWDP podkreślali także **ogromną wagę dydaktyczną programu edukacyjnego, który pozwolił nauczycielom na pracę metodami warsztatowymi, pozwolił zdobyć doświadczenie niezbędne do prowadzenia obowiązkowych projektów edukacyjnych.**

W przypadku Szkolnych Liderów Wychowania Dla Przedsiębiorczości warto rozważyć kwestię dostępu do e-notesów. Z jednej strony ułatwiłoby to pracę tej części uczestników programu, z drugiej jednak należy zastanowić się, czy nie przyniesie to więcej szkód. Należy pamiętać, że część Liderów to dyrektorzy szkół, których ingerencja w osobiste notatki nauczycieli mogłaby ograniczyć funkcjonalność narzędzia e-notesu. Zapisywane tam oceny i uwagi mogłyby być zbyt zachowawcze. Wydaje się, że argument o wadze odpowiedzialności, w tym akurat kontekście, może być nadużyciem.

Ocena atrakcyjności produktu finalnego projektu „Zostać Przedsiębiorczym” na tle innych projektów tego typu, które funkcjonują na rynku edukacyjnym – desk research

Desk research ma za zadanie porównanie dostępnych na rynku projektów i programów skierowanych do gimnazjalistów, których celem jest edukowanie w zakresie przedsiębiorczości. Analizie poddane zostały te przedsięwzięcia, które adresowane są do młodzieży gimnazjalnej i zakładają kształtowanie u uczniów postaw przedsiębiorczych. Jej celem jest zaprezentowanie jak projekt „Zostać Przedsiębiorczym” i wypracowany w jego ramach produkt finalny prezentuje się na tle innych przedsięwzięć tego typu pod względem:

- kompleksowości pakietu dydaktycznego,
- możliwości autoanalizy mocnych i słabych stron uczniów,
- oferowanych narzędzi dla nauczyciela w zakresie analizy odnotowanych zachowań uczniów oraz kontroli nad prowadzeniem dokumentacji projektu edukacyjnego,
- możliwości przechowywania informacji w formie elektronicznej i upubliczniania przykładów dobrych praktyk,
- przygotowania nauczycieli do korzystania z pakietu w formie e-learningowej.

Współczesne tendencje rozwoju cywilizacyjnego, prowadzące do kształtowania się społeczeństwa informacyjnego, a także budowania gospodarki opartej na wiedzy wymagają przygotowania młodzieży do życia w dynamicznie zmieniających się warunkach społeczno-gospodarczych. Potrzeba jak najlepszego przygotowania uczniów do poruszania się na rynku pracy sprawiła, że na przestrzeni ostatnich lat realizowane były różne projekty i programy skierowane do gimnazjalistów mające na celu kształtowanie ich postaw przedsiębiorczych.

Wyrazem chęci unowocześnienia kształcenia jest zmiana podstawy programowej edukacji w zakresie przedsiębiorczości, która zaczyna się już w gimnazjum w ramach wiedzy o społeczeństwie i jest kontynuowana na poziomie szkoły ponadgimnazjalnej w ramach osobnego przedmiotu – podstaw przedsiębiorczości. Szczegółowe informacje odnośnie celów kształcenia znajdują się w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (opublikowane w Dzienniku Ustaw z dnia 28 sierpnia 2012 r., poz. 977). Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych zakłada, że szkoła powinna rozwijać u uczniów postawy warunkujące sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie. Chodzi m.in. o uczciwość, odpowiedzialność, poczucie własnej wartości, przedsiębiorczość, gotowość do podejmowania inicjatyw i pracy zespołowej, a także postawę obywatelską. Dzięki temu Rozporządzeniu na poziomie gimnazjalnym w zakresie nauczania włączona została edukacja ekonomiczna i podstawy przedsiębiorczości. (Alicja Pacewicz, Andrzej Waśkiewicz, *Komentarz do podstawy programowej przedmiotu wiedza o społeczeństwie [w:] Podstawa programowa z komentarzami, Tom 4. Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum. Historia i społeczeństwo, historia, wiedza*

o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia)

Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości, która jest inicjatorem projektu „**Zostać przedsiębiorczym**” realizuje także od 2004 roku program „**Ekonomia na co dzień, czyli decyduj o sobie**” przy współpracy z Narodowym Bankiem Polskim. Program ten jest odpowiedzią na rozporządzenie MEN z 2010 roku (znowelizowane 25 kwietnia 2013 r.) w sprawie pracy z uczniami metodą projektu i daje podstawy do kształtowania postaw w zakresie aktywnego spędzania wolnego czasu, wdrożenia do samodzielnego planowania i organizacji pracy własnej, kształtowania odpowiedzialności za podejmowane decyzje, czy planowania przyszłej kariery zawodowej. W trakcie zajęć uczniowie zapoznają się z podstawowymi mechanizmami gospodarki rynkowej, poznają elementarne terminy ekonomiczne, prawa konsumenta, rolę i działania różnych instytucji i instrumentów finansowych. Program ten opiera się na aktywnych metodach pracy z uczniem, odwołuje się bowiem do życia codziennego, wskazując podstawy ekonomii i ich wpływ na życie każdego obywatela. Założeniem tego programu jest inicjowanie oraz skutecznie wspieranie jakościowej zmiany w zakresie edukacji ekonomicznej i doradztwa zawodowego. Realizator zapewnia fachowe przygotowanie nauczycieli do wspierania rozwoju ucznia, podejmowania różnych form aktywności, czy wreszcie realizacji projektów edukacyjnych w środowisku szkolnym i lokalnym. Dostarcza także materiały edukacyjne oraz narzędzia dydaktyczne pozwalające w atrakcyjny i przystępny dla gimnazjalisty sposób realizować tematykę ekonomiczną i doradztwo zawodowe. Program „**Ekonomia na co dzień, czyli decyduj o sobie**” może być realizowany na lekcjach wiedzy o społeczeństwie, w ramach godzin wychowawczych, zajęć dodatkowych, zajęć z zakresu doradztwa zawodowego, kół zainteresowań, czy godziny „kartowej”. Zapewnia on kompleksowe przygotowanie nauczycieli, oferuje materiały edukacyjne, a co najważniejsze dostępny jest dla gimnazjów z terenu całej Polski. Warunkiem przystąpienia jest przesłanie karty zgłoszenia oraz udział w warsztatach prowadzonych przez trenera w regionie.

Fundacja Komandor natomiast jest realizatorem programu „**Akademia Przedsiębiorczości**” (dawniej „Pakiet Wrześniowy”), w ramach którego gimnazjaliści mają okazję zdobyć wiedzę z zakresu ekonomii, zarządzania, marketingu, czy prowadzenia działalności gospodarczej, a także wykorzystać ją w praktyce tworząc i rozwijając wirtualne mini przedsiębiorstwo. Projekt ten realizowany od 2001 roku, udostępniany jest bezpłatnie gimnazjom, a także szkołom pozostałych szczebli, świetlicom środowiskowym, placówkom opiekuńczym i innym instytucjom zainteresowanym jego realizacją na terenie całego kraju. Realizacja programu przewidziana jest na cały rok szkolny, podczas którego powinno zostać przeprowadzonych 19 multimedialnych jednostek lekcyjnych. W ramach „**Akademii Przedsiębiorczości**” uczniowie mają możliwość wzięcia udziału w konkursach organizowanych przez Fundację Komandor, dzięki czemu mają szansę wykorzystać zdobytą na zajęciach wiedzę i umiejętności. Mogą zgłosić swój udział w konkursie na najlepsze logo, a także stronę internetową stworzonego i prowadzonego przez siebie wirtualnego mini przedsiębiorstwa. Opiekunowie mogą liczyć na wsparcie merytoryczne ze strony organizatora. Na samym początku przechodzą internetowe szkolenie przygotowujące do realizacji programu, a także otrzymują materiały multimedialne pomocne do prowadzenia

zajęć. Fundacja Komandor, mająca 12-letnie doświadczenie w realizowaniu programu oferuje projekt dostępny wszystkim zainteresowanym instytucjom na terenie całej Polski.

Projektem o ogólnokrajowym zasięgu jest również inicjatywa realizowana od 2009 roku „**Młodzi Przedsiębiorczy**” skierowana do uczniów i nauczycieli szkół ponadpodstawowych, którego liderem jest Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej. Stanowi on wsparcie dla nauczycieli wiedzy o społeczeństwie w realizacji nowej podstawy programowej w dziedzinie gospodarki rynkowej, racjonalnego gospodarowania oraz przedsiębiorczości. Jego uczestnicy w pierwszym etapie poznają sposoby zarządzania własnym budżetem i innymi zasobami, mają okazję realizować zadania z zakresu przedsiębiorczości na platformie internetowej, a w drugim etapie stają przed zadaniem prowadzenia własnej wirtualnej firmy. Mają oni dostęp do lekcji multimedialnych, spotkań online z ekspertami, a cały program wieńczy ogólnopolska prezentacja najlepszych projektów uczniowskich połączona z warsztatami w siedzibie Narodowego Banku Polskiego. W czasie pracy nad projektami uczniowie uczą się jak planować i realizować działania zespołowe, zarządzać pracą swoją i innych, radzić sobie z zarządzaniem własnymi finansami, czy dokonywać świadomych wyborów konsumenckich. Ponadto program zakłada, że gimnazjaliści nauczą się współpracować z instytucjami i mediami, pozyskiwać sojuszników własnych działań, dysponować i zarządzać ograniczonymi zasobami oraz analizować ryzyko, a także korzystać z technologii informacyjno-komunikacyjnych niezbędnych do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Inicjatywa „**Młodzi Przedsiębiorczy**” realizowana jest już po raz czwarty, a poprzednie edycje przyniosły następujące publikacje: „Zakładamy i prowadzimy firmę – jak realizować projekty uczniowskie w szkole”, „Alfabet finansowy gimnazjalisty”, „Zarządzamy własnym budżetem – czyli jak kierować własnymi finansami”, „Jak zostać milionerem, czyli jak myśleć kieszenią?”.

Realizowane są również mniejsze projekty o zasięgu lokalnym, obejmujące tylko wybrane województwa albo dostępne wyłącznie w konkretnych miastach. Jednym z takich programów jest „**Akademia Młodego Ekonomisty**”, skierowana do gimnazjalistów, która prowadzona jest przez Fundację Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych wraz z lokalnymi partnerami: Szkołą Główną Handlową w Warszawie, Uniwersytetem Ekonomicznym w Katowicach i Poznaniu, Uniwersytetem w Białymstoku oraz Wyższą Szkołą Ekonomii i Prawa w Kielcach. Ideą projektu jest rozwijanie u młodzieży postaw i zachowań przedsiębiorczych oraz popularyzacja edukacji ekonomicznej oraz zachęcenie do zainteresowania się zagadnieniami gospodarczymi. Program działa w systemie semestralnym, gdzie każdy semestr obejmuje sześć spotkań, trwających 90 minut i składających się z wykładu, zajęć praktycznych oraz dyskusji w formie seminaryjnej. Problematyka zajęć koncentruje się wokół zagadnień z obszaru zarządzania, ekonomii, marketingu, historii gospodarczej, psychologii i etyki biznesu. Zajęcia prowadzone są bezpłatnie w siedzibach lokalnych partnerów, ale liczba uczniów jest ograniczona, a kwalifikacja na wykłady w przypadku dużej liczby zgłoszeń odbywa się w drodze losowania. Lekcje prowadzone są przez nauczycieli akademickich, ekspertów Fundacji Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych oraz specjalistów zewnętrznych. Po każdym spotkaniu na stronie internetowej publikowane są dostępne dla wszystkich materiały edukacyjne z wykładu, a po każdym semestrze uczniowie mogą wziąć udział w teście sprawdzającym nabytą przez nich wiedzę. Program obejmuje również serie fakultatywnych spotkań dla

rodziców z zakresu wychowania, kształtowania postaw przedsiębiorczych i edukacji ekonomicznej dzieci. „Akademia Młodego Ekonomisty” funkcjonuje od września 2008 roku w Warszawie, od 2010 roku w Katowicach, od 2011 roku w Poznaniu i Białymstoku, a od 2012 roku w Kielcach. Chociaż z roku na rok przybywa ośrodków realizujących program, to z racji na miejsce jego organizowania, beneficjentami mogą być gimnazjaliści tylko z pięciu polskich miast i okolic.

Z kolei projekt „Na Własne Konto” skierowany jest do gimnazjów z gmin wiejskich i miejsko-wiejskich oraz wychowanków świetlic środowiskowych w wieku gimnazjalnym z tych obszarów. Pierwsza edycja odbyła się w roku szkolnym 2012/2013, która została poprzedzona fazą pilotażu w 2011/2012 roku. Organizatorem projektu jest Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, a realizatorem Fundacja na Rzecz Rozwoju Wsi „Polska Wieś 2000” im. M. Rataja przy wsparciu finansowym Narodowego Banku Polskiego. Celem „Na Własne Konto” jest poszerzanie wiedzy ekonomicznej uczniów, kształtowanie postaw przedsiębiorczości oraz przekazywanie umiejętności świadomego planowania własnej ścieżki zawodowej. Założeniem programu jest zmniejszenie dysproporcji w zakresie znajomości narzędzi finansowych i przedsiębiorczych między młodzieżą miejską, a młodzieżą pochodzącą z terenów wiejskich. Nauczycielom i studentom, którzy prowadzą zajęcia w ramach programu zapewnione jest trzydniowe stacjonarne szkolenie. W wersji pilotażowej wzięło udział ponad 500 uczniów z 27 gmin. W ramach programu chętni uczniowie uczęszczają na dodatkowe lekcje z przedsiębiorczości oraz ogólnej wiedzy ekonomicznej. Zajęcia prowadzone są przez wytypowanych przez gminę nauczyciela oraz studenta podczas ferii zimowych. W drugim semestrze organizowane są zajęcia dydaktyczne z tworzenia biznesplanu, trwa przygotowanie prac konkursowych na najlepszą młodzieżową gazetę ekonomiczną. Autorzy najlepszych projektów zapraszani są na finał do Warszawy, który poprzedzony jest dwudniowymi warsztatami dziennikarskimi, podczas których uczniowie tworzą wspólnie gazetę ekonomiczną pod okiem doświadczonego dziennikarza i grafika. Program „Na Własne Konto” skierowany jest do młodzieży gimnazjalnej z terenów wiejskich i miejsko-wiejskich, dzięki czemu uczniowie z tego obszaru mogą rozwinąć swoje postawy przedsiębiorcze.

„Przedsiębiorczość drogą do nauki kreatywności i pracy zespołowej” to projekt realizowany przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego we współpracy Poznańskiego Akademickiego Inkubatora Przedsiębiorczości od 2012 roku. Jego celem jest wypracowanie i włączenie do głównego nurtu polityki subregionu pilskiego i całej Wielkopolski nowego modelu edukacji wraz z zestawem narzędzi do pobudzania twórczego myślenia oraz pracy zespołowej dzieci i młodzieży ze szkół podstawowych i gimnazjów z obszarów wiejskich. Projekt zakłada wykorzystanie przedsiębiorczości jako narzędzia do nauki twórczego myślenia oraz rozwijania umiejętności pracy zespołowej. Działania projektowe polegają na budowaniu postaw przedsiębiorczych wśród uczniów, począwszy od szkół podstawowych, z wykorzystaniem predyspozycji poszczególnych uczniów wynikających z ich profili inteligencji. Projekt realizowany jest w formie pilotażu w subregionie pilskim, ze względu na deficyt postaw kreatywnych na tym obszarze spowodowany czynnikami ekonomicznymi i historycznymi. Program ma za zadanie pobudzenie kreatywności, samodzielnego myślenia i pracy zespołowej poprzez przedsiębiorczość u uczniów szkół podstawowych i gimnazjów, a także zmniejszenie

nierówności jakości usług edukacyjnych, szczególnie pomiędzy obszarami miejskimi i wiejskimi. Cel ten ma zostać osiągnięty poprzez stworzenie podręcznika użytkownika modelu, arkusza oceny predyspozycji i preferencji uczniów, programów zajęć pozalekcyjnych, gry internetowej związanej z przedsiębiorczością dla gimnazjów, a także gry planszowej związanej z pracą zespołową i kreatywnością dla szkół podstawowych. Projekt realizowany jest od 2012 do 2014 roku, w tym do sierpnia bieżącego roku trwa testowanie modelu, zaś do marca 2014 roku przewidziane jest jego upowszechnianie.

Wyższa Szkoła Europejska im. ks. Józefa Tischnera realizuje od 2010 roku trzyletni projekt „**Żyj twórczo. Zostań M@T.e- MANIAKIEM**”. Celem jest zainicjowanie zmian w systemie edukowania młodzieży gimnazjalnej i licealnej z przedmiotów ścisłych – matematyki, informatyki/technologii informatycznej oraz przedsiębiorczości. Zamiarem projektu jest wypracowanie i wdrożenie do systemu edukacji na poziomie gimnazjum i liceum Kompleksowego Modelu Kształtowania Kompetencji Kluczowych. W jego powstaniu biorą udział naukowcy, nauczyciele i uczniowie, a dzięki współpracy z Uniwersytetem w Helsinkach, oparty jest na doświadczeniach fińskich specjalistów i ekspertów. Na Model składa się diagnoza i monitorowanie rozwoju kluczowych kompetencji, motywowanie uczniów oraz stworzenie i udostępnienie nowoczesnych i atrakcyjnych dla młodzieży pomocy naukowych. Testowanie produktów innowacyjnych w szkołach gimnazjalnych i licealnych miało miejsce w roku szkolnym 2011/2012 na grupie 1837 uczniów w województwach małopolskim, podkarpackim i lubelskim. W ramach programu przeszkoleni zostali również nauczyciele matematyki, informatyki oraz wychowawcy bądź pedagodzy w przypadku gimnazjów lub nauczyciele przedsiębiorczości w liceach wdrażający projekt „**Żyj twórczo. Zostań M@T.e-MANIAKIEM**”. Program realizowany jest w latach 2010-2013, a jego rezultatem oprócz wypracowanych systemów diagnozy kluczowych kompetencji (w tym przedsiębiorczości), systemu monitorowania ich rozwoju, a także motywowania uczniów są innowacyjne pomoce i materiały dydaktyczne. Scenariusze nieszablonowych lekcji, zestawy zadań, a także podręcznik trenera dostępne są bezpłatnie w formie publikacji na stronie projektu. Chociaż program jest realizowany tylko w trzech województwa, to z materiałów wypracowanych we współpracy z Uniwersytetem w Helsinkach korzystać mogą wszyscy zainteresowani.

„**Mobilna i Przedsiębiorcza Młodzież**” to projekt zrealizowany pod nadzorem Ministerstwa Edukacji Narodowej przez Centrum Edukacji Atut we współpracy z Wyższą Szkołą Służb Publicznych Asesor skierowany do uczniów przedostatnich klas Szkoły Podstawowej, Gimnazjum i Liceum. Ideą było wdrożenie kompleksowego programu nauczania w zakresie rozwijania umiejętności dokonywania wyboru własnej drogi edukacyjnej i zawodowej oraz rozwijania własnej przedsiębiorczości z wykorzystaniem nowoczesnych technologii. W początkowej fazie rekrutowano szkoły zainteresowane programem, powołano ekspertów do opracowania programu, prowadzono szkolenia dla nauczycieli – trenerów dotyczących poszczególnych elementów modułów i metody realizacji przedsięwzięcia. W 22 szkołach na terenie województwa dolnośląskiego (tj. w 8 szkołach podstawowych, 7 gimnazjach oraz 7 liceach) w roku szkolnym 2011/2012 realizowano program „**Mobilna i Przedsiębiorcza Młodzież**”.

„**Młody przedsiębiorca**” to projekt realizowany w latach 2004-2011 przez Fundację Edukacji Europejskiej skierowany do uczniów ostatnich klas gimnazjum z terenu powiatu wałbrzyskiego. Celem programu było

przygotowanie młodych ludzi do przyszłej aktywności zawodowej, rozbudzenie w nich postaw przedsiębiorczych, poszerzanie wiedzy i umiejętności w zakresie działań przedsiębiorczych. Zamierzeniem projektu było również kreowanie pozytywnego wizerunku samozatrudnienia jako alternatywy dla bezrobocia oraz poszerzanie wiedzy uczniów na temat aktywnych metod poszukiwania pracy. W trakcie realizacji przedsięwzięcia nauczyciele doskonalili się w edukacji przedsiębiorczości, dzięki czemu możliwe było likwidowanie zróżnicowań w systemie edukacji w gimnazjach w powiecie wałbrzyskim. W ramach projektu 20-osobowe grupy uczniów ostatnich klas gimnazjalnych z poszczególnych szkół uczestniczyły w jednodniowych warsztatach przedsiębiorczości. Dotyczyły one tematyki z zakresu ekonomii, a uczestnicy otrzymali szczegółowo opracowane materiały szkoleniowe urozmaicone ćwiczeniami i zadaniami zespołowymi. W ramach inicjatywy „**Młody przedsiębiorca**” organizowany był „Regionalny Turniej Przedsiębiorczości”, podczas którego wytypowana 3-osobowa reprezentacja uczniów z każdej szkoły brała udział w teście wiedzy dotyczącej tematyki warsztatów oraz prezentowała stworzone wcześniej biznesplany. Lokalny program edukacyjny pozwolił poszerzyć wiedzę gimnazjalistów z zakresu przedsiębiorczości, a także wyposażył ich w umiejętności niezbędne do aktywnego poszukiwania pracy.

Innym projektem była inicjatywa Świątokrzyskiego Centrum Innowacji i Transferu Technologii pt. „**Jestem aktywny – będę przedsiębiorcą**” realizowany w latach 2010-2012. Celem tego przedsięwzięcia było wypracowanie indukcyjnego modelu nauczania przedsiębiorczości na poziomie szkoły gimnazjalnej. W ramach projektu w 10 szkołach z województwa świętokrzyskiego i mazowieckiego powstały Szkolne Kluby Przedsiębiorczości. Ich działalność opierała się na odbywających się co tydzień, dwugodzinnych spotkaniach warsztatowych prowadzonych przez ekspertów TRIZ (Teoria Rozwiązywania Innowacyjnych Zadań) oraz przeszkolonych animatorów. Zajęcia w ramach Szkolnych Klubów Przedsiębiorczości prowadzone były w formie zabaw i warsztatów nastawionych na rozwiązywanie realnych problemów przedsiębiorców przy zastosowaniu metody TRIZ. Finałem projektu był konkurs przedsiębiorczości, podczas którego gimnazjaliści mieli okazję wykazania się zdobytą podczas zajęć warsztatowych wiedzą. Dzięki przedsięwzięciu „**Jestem aktywny – będę przedsiębiorcą**” gimnazjaliści mieli okazję w czasie dwóch semestrów uczestniczyć w atrakcyjnych zajęciach pozalekcyjnych oraz zatknąć się z realiami prowadzenia działalności gospodarczej poprzez wizyty w przedsiębiorstwach.

W województwie pomorskim od października 2012 roku do września 2013 roku realizowany jest projekt „**Ekonomia Solidarności**”, którego organizatorem jest Fundacja Centrum Solidarności. Program ten skierowany jest do członków organizacji pozarządowych oraz uczniów szkół ponadpodstawowych, a jego głównym założeniem jest nauka, promowanie i upowszechnianie idei oraz mechanizmów przedsiębiorczości społecznej. Pierwszym etapem objęci zostali członkowie NGO-sów, którzy odbyli szkolenie mające na celu zwiększenie wiedzy o ekonomii społecznej oraz promowanie dobrych praktyk w obszarze przedsiębiorczości społecznej. Program edukacyjny dla szkół ponadpodstawowych adresowany jest do 160 uczniów z terenu województwa pomorskiego, którego celem jest propagowanie i upowszechnianie idei i mechanizmów ekonomii społecznej wśród młodych ludzi, kształcenie wśród uczniów przyszłych liderów i animatorów środowisk lokalnych, a także poszerzanie wiedzy z zakresu przedsiębiorczości. W ramach programu uczniowie biorą udział w czterech

spotkaniach warsztatowych po 6-7 godzin lekcyjnych, podczas których poznają podstawowe pojęcia związane z ekonomią społeczną, funkcjonowaniem trzeciego sektora, a także tworzą wirtualne podmioty ekonomii społecznej w oparciu o diagnozę potrzeb swoich społeczności lokalnych. Najlepsze wirtualne podmioty zostaną nagrodzone na finale w Gdańsku przy udziale mediów i wszystkich uczestników projektu. **„Ekonomia Solidarności”** jest projektem o lokalnym zasięgu, który pozwala uczniom gimnazjów zapoznać się z podstawami przedsiębiorczości, a także daje możliwość wykorzystania zdobytej wiedzy przy tworzeniu wirtualnych podmiotów ekonomii społecznej.

Innym projektem o lokalnym zasięgu był **„Potrafię więcej”**, adresowany do uczniów szkół gimnazjalnych z terenu Sieradza zrealizowany od września 2008 roku do lipca 2010 roku. Celem programu było wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów, zmniejszenie dysproporcji w ich osiągnięciach oraz podnoszenie jakości kształcenia poprzez uatrakcyjnienie oferty edukacyjnej. Założono również, że pozwoli on na rozwijanie osobowości i sfery emocjonalnej, integrację młodzieży, rozwijanie aktywności i kreatywności, kształtowanie pozytywnych postaw społecznych młodzieży oraz wyrobienie w nich wytrwałości w pokonywaniu trudności, przedsiębiorczości, samodzielności oraz twórczego i logicznego myślenia. Co prawda projekt skierowany był przede wszystkim do młodzieży z rodzin dysfunkcyjnych, o niskich dochodach, czy osiągających słabe wyniki w nauce, ale mogli w nim wziąć udział wszyscy uczniowie z gimnazjów w Sieradzu, którzy pragnęli rozwijać swoje aspiracje i zainteresowania. Uczniowie mogli uczestniczyć w zajęciach dydaktyczno-wyrównawczych z przedmiotów humanistycznych i matematyczno-przyrodniczych, w zajęciach z zakresu techniki szybkiego uczenia się oraz zajęciach przygotowujących do egzaminu. Organizowano dla nich warsztaty z samorealizacji, samooceny, zajęcia integrujące, a także lekcje z zakresu technologii informacyjnej, kompetencji językowych oraz zajęcia rozwijające inicjatywność, a także kompetencje społeczno-obywatelskie. W przypadku projektu **„Potrafię więcej”** przedsiębiorczość była traktowana jako kompetencja, która może pomóc uczniom w pokonywaniu codziennych problemów i może przyczynić się do osiągnięcia przez nich lepszych wyników w nauce.

Realizowane były również przedsięwzięcia, których założeniem było rozwijanie wśród uczniów różnych kompetencji kluczowych, w tym przedsiębiorczości właśnie. Projekt **„Szkoła bliżej życia – program zajęć pozalekcyjnych w elbląskich szkołach ogólnokształcących”** zakładał wzbogacenie oferty szkolnej o zajęcia rozwijające umiejętności w zakresie kreatywności, samodzielności oraz komunikacji interpersonalnej. Program objął wszystkie publiczne szkoły podstawowe, gimnazja oraz licea ogólnokształcące w Elblągu. W każdej szkole odbywały się dodatkowe zajęcia z: matematyki, fizyki, przyrody, języka angielskiego, przedsiębiorczości oraz technologii informacyjno-komunikacyjnych. Założeniem było stworzenie elbląskiej młodzieży równych szans w zdobywaniu kluczowych umiejętności niezbędnych do funkcjonowania w gospodarce opartej na wiedzy. Starano się zapewnić uczniom warunki sprzyjające rozwijaniu twórczego myślenia, stosowania zintegrowanej wiedzy do rozwiązywania problemów, usprawnienia komunikacji, stylu uczenia się, produktywności oraz profesjonalnego rozwoju. W ramach projektu odbyło się 10 410 godzin zajęć dodatkowych, w których uczestniczyło 2649 uczniów z elbląskich szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Program sprawił, że uczniowie stali się bardziej samodzielnymi, nauczyli się lepiej porozumiewać z innymi oraz bardziej

świadomie planować swoją karierę edukacyjną i zawodową. Projekt „**Szkoła bliżej życia – program zajęć pozalekcyjnych w elbląskich szkołach ogólnokształcących**” realizowany był w roku szkolnym 2008/2009 r.

W edukacji szkolnej na poziomie gimnazjalnym bardzo ważne jest przygotowanie młodzieży do życia w zmiennych warunkach społeczno-gospodarczych, pobudzanie w nich chęci do podejmowania różnorodnych inicjatyw, angażowania się w życie lokalnej społeczności, wyrabianie poczucia odpowiedzialności za siebie i innych, czy wreszcie kształtowanie w młodych ludziach postaw przedsiębiorczych. Przedsiębiorczość należy rozumieć jako zespół cech osobowych człowieka, takich jak: aktywność, wytrwałość, inicjatywa, zapał do pracy, kreatywność, asertywność, pewność siebie i wiara we własne siły, samodyscyplina, uczciwość oraz skłonność do wyważonego ryzyka. To także szereg umiejętności, np. wyszukiwania i wykorzystywania szans, jakie stwarza rynek, stawiania i realizowania wyznaczonych sobie celów poprzez wytyczanie własnej ścieżki kariery zawodowej, planowania i organizowania własnej pracy, rozumienia związków przyczynowo-skutkowych, umiejętności z zakresu współpracy w zespole, skutecznej komunikacji interpersonalnej czy panowania nad stresem (Tomasz Rachwał, 2013, *O projekcie Jestem przedsiębiorczy*, Poznań).

Do tej pory zrealizowano szereg programów skierowanych do młodzieży gimnazjalnej mających na celu rozbudzenie w nich postaw przedsiębiorczych, poszerzenie wiedzy ekonomicznej, czy edukowanie ich w zakresie tworzenia własnych firm. Część z nich dostępna jest na terenie całej Polski („**Ekonomia na co dzień, czyli decyduj o sobie**”, „**Akademii Przedsiębiorczości**”, „**Młodzi Przedsiębiorczy**”), inne dedykowane są poszczególnym województwom (np. „**Żyj twórczo. Zostań M@T.e-MANIAKIEM**”), czy powiatom („**Młody przedsiębiorca**”). Programy dotyczące edukacji ekonomicznej i z zakresu przedsiębiorczości realizowane są w większych miastach, jak w przypadku „**Akademii Młodego Ekonomisty**”, w ramach której wykłady i warsztaty odbywają się w Warszawie, Katowicach, Poznaniu, Białymstoku i Kielcach lub w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich z całej Polski („**Na Własne Konto**”). Projekty edukacyjne skierowane do gimnazjalistów przybierają różną formę począwszy od całorocznego systemu zajęć w ramach lekcji wiedzy o społeczeństwie lub dodatkowych godzin lekcyjnych, przez wykłady organizowane weekendowo w szkołach wyższych, po jednodniowe warsztaty. Niektóre programy dostarczają narzędzi do pracy z uczniami metodą projektu lub są wsparciem dla nauczycieli wiedzy o społeczeństwie w realizacji nowej podstawy programowej w dziedzinie gospodarki rynkowej, racjonalnego gospodarowania oraz przedsiębiorczości. Część programów zapewnia również nauczycielom szkolenia stacjonarne lub internetowe, mające na celu zapoznanie z metodami pracy z uczniem, a także dostarcza nowoczesne i atrakcyjne dla młodzieży pomoce naukowe. „**Akademia Młodego Ekonomisty**” oferuje serię fakultatywnych spotkań dla rodziców z zakresu wychowania, kształtowania postaw przedsiębiorczych i edukacji ekonomicznej dzieci. Niektóre projekty skoncentrowane są przede wszystkim na przedsiębiorczości jako kluczowej kompetencji potrzebnej młodemu człowiekowi, a inne mają za zadanie rozwijanie w uczniu poczucia własnej wartości, czy odpowiedzialności, kształtując jednocześnie wiedzę z przedmiotów ścisłych bądź humanistycznych. Programy stawiają sobie za cel rozwijanie u młodzieży postaw i zachowań przedsiębiorczych oraz popularyzację wiedzy ekonomicznej zarówno poprzez teorię, jak i dając możliwość stworzenia oraz kierowania własnymi wirtualnymi przedsiębiorstwami. Różnorodność dostępnych

projektów edukacyjnych, warsztatów, czy szkoleń pozwala nauczycielom i dyrektorom szkół gimnazjalnych na wybór oferty dopasowanej do potrzeb uczniów, a rodziców zachęca do zaangażowania w rozwój własnych dzieci.

Porównując projekt „Zostać przedsiębiorczym” z innymi realizowanymi na przestrzeni ostatnich lat programami edukacyjnymi w zakresie przedsiębiorczości wskazać należy, że oferuje on **kompleksowy pakiet dydaktyczny**. Tylko w ramach programu „Ekonomia na co dzień, czyli decyduj o sobie” nauczyciele mają możliwość pracowania z uczniami metodą projektu, ale z analizy dostępnego materiału wynika, że żaden z pozostałych programów nie daje takiej możliwości. Niektóre oferują materiały multimedialne pomocne do prowadzenia zajęć albo udostępniają platformę internetową, na której młodzież może realizować zadania z zakresu przedsiębiorczości, ale takie udogodnienia nie są powszechne. **Żaden z zaprezentowanych programów nie daje uczniom możliwości autoanalizy mocnych i słabych stron. Analiza desk research pozwoliła stwierdzić, że żaden z konkurencyjnych projektów edukacyjnych obecnych na rynku nie oferuje narzędzi dla nauczyciela w zakresie analiz odnotowanych zachowań uczniów oraz kontroli nad prowadzeniem dokumentacji projektu edukacyjnego.** Nie wyklucza się, że istnieje możliwość funkcjonowania takich pomocy, ale na żadnej ze stron internetowych programów nie znaleziono informacji na ten temat. Przygotowanie nauczycieli do korzystania z oferowanego pakietu przebiega w większości przypadków w ramach szkoleń stacjonarnych, tylko „Akademia Przedsiębiorczości” udostępnia je w formie e-learningowej. Nie można jednoznacznie stwierdzić, które programy oferują przechowywanie informacji w formie elektronicznej, natomiast niektóre (np. „Młodzi Przedsiębiorczy” lub „Żyj twórczo. Zostań M@T.e- MANIAKIEM”) udostępniają publikacje bądź podręcznik trenera zawierające przykłady dobrych praktyk.

To, co wyróżnia program „Zostać przedsiębiorczym” na tle innych ofert edukacyjnych, to przede wszystkim bardzo rozległy system jego wdrażania, którym objęci są nie tylko uczniowie i nauczyciele, ale także Szkolni Liderzy Wychowania Dla Przedsiębiorczości oraz Regionalni Eksperti Projektów Uczniowskich. Wielostopniowość projektu pozwala z jednej strony na zapewnienie jak najwyższej jakości realizowania programu edukacyjnego poprzez wzajemną pomoc i doradztwo, a z drugiej daje uczestnikom wszystkich szczebli szansę na zdobycie nowych umiejętności i doświadczenia. **Oferowany nauczycielom e-notes pozwalający na odnotowywanie zachowań uczniów, obserwację zmian w ich postawie jest narzędziem innowacyjnym na polskim rynku edukacyjnym, a jego przydatność została wielokrotnie podkreślona przez badanych. Na uwagę zasługuje również fakt, że produkt finalny „Zostać Przedsiębiorczym” pozwala nie tylko na zdobycie wiedzy, ale kładzie również nacisk na poszerzenie u uczniów umiejętności miękkich, takich jak integracja, komunikatywność czy kreatywność, które są niezbędne do funkcjonowania we współczesnym świecie i poruszania się na rynku pracy.** Dzięki wieloletniemu doświadczeniu Fundacji Młodzieżowej Przedsiębiorczości (od 22 lat dział na polskim rynku edukacyjnym w zakresie kształtowania postaw przedsiębiorczych, edukacji ekonomicznej i finansowej młodzieży) w prowadzeniu podobnych inicjatyw gwarantuje ona wysoką jakość oferowanych programów oraz narzędzi, a także zapewnia fachowe przygotowanie do wdrażania programu i pomoc na każdym etapie realizacji.

Wnioski i rekomendacje

Lp.	Wniosek	Rekomendacja	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia
1	Projekt „Zostać Przedsiębiorczym” przynosi zakładane rezultaty.	Należy promować produkt na szeroką skalę.	Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości i placówki oświatowe	<p>Organizacja konferencji podsumowującej projekt, gdzie zaprezentowane zostaną efekty projektu i produkt finalny.</p> <p>Warto zaprezentować również najlepsze projekty uczniowskie realizowane w ramach programu „ZP”.</p> <p>Propagowanie i reklamowanie efektów projektu na stronach internetowych dotyczących przedsiębiorczości, w mediach czy na stronach internetowych szkół.</p> <p>Wykorzystanie Regionalnych Ekspertów Projektów Uczniowskich, ich zaangażowania i wiedzy dla</p>

				promowania programu w placówkach oświatowych i mediach.
2	Projekt „Zostać Przedsiębiorczym” wraz z multimedialnym pakietem dydaktycznym (pakiet programów interaktywnych „Jestem-mogę być”, program interaktywny „Działajmy Razem” oraz e-notes) są pomocnymi narzędziami w podwyższaniu jakości kształcenia w zakresie przedsiębiorczości.	<p>Należy monitorować stronę techniczną działania platformy internetowej.</p> <p>Należy rozważyć możliwość aktualizowania (w oparciu o pojawiające się nowe rozwiązania technologiczne) platformy internetowej poprzez wprowadzanie nowych form (gier edukacyjnych, zabaw, filmów), które urozmaicałyby ofertę dla uczniów.</p>	Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości oraz Instytucja administrująca platformę	<p>Kontynuowanie kontroli nad prawidłowością działania narzędzi informatycznych.</p> <p>Dostosowanie szaty graficznej strony internetowej do oczekiwań uczniów.</p> <p>Uaktualnianie oferty na platformie internetowej poprzez różne formy ćwiczeń i zadań – forma gier edukacyjnych, symulacji, filmów dostosowanych do wieku uczniów i poruszających istotne dla nich problemy.</p>
3	Efekty działania produktu mogłyby zostać wzmocnione przez dodatkowe bodźce motywujące uczniów.	<p>Należy rozważyć dodatkowe nagradzanie najlepszych uczniów realizujących projekty uczniowskie.</p> <p>Ewentualnie należy rozważyć organizację konkursu z nagrodami na najlepszy projekt</p>	Placówki oświatowe korzystające z produktu finalnego	Można nagradzać uczniów dodatkowymi punktami dodawanymi do ocen z zachowania, ewentualnie wręczaniem

		uczniowski.		dyplomów poświadczających udział w projekcie. W miarę możliwości finansowych warto wręczyć tym osobom upominki czy też zorganizować wycieczkę integracyjną, opublikować kartę projektu na stronie internetowej szkoły.
4	Deklaracje większości uczniów i nauczycieli wskazują, iż uczestnictwo w projekcie „ZP” wpłynęło na zmianę planów edukacyjnych uczniów. Nauczyciele deklarują bardziej bezpośrednio niż uczniowie, iż chodzi o wzrost zainteresowania kierunkami o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy.	Należy zadbać o realizację działań służących budzeniu świadomości potrzeby kształtowania umiejętności kluczowych wśród uczniów i nauczycieli.	Placówki oświatowe korzystające z produktu finalnego	Organizacja wizyt dla uczniów na uczelniach prowadzących studia w zakresie kierunków o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy (ewentualnie pokazy filmów edukacyjnych pokazujących zajęcia na tego typu kierunkach).
		Dostępność programu jest jednakowa dla obu płci. Należy jednak zwrócić większą uwagę na kwestię zróżnicowania płci w kontekście przyszłego wyboru „kierunków o kluczowym znaczeniu dla gospodarki”. Należy położyć większy nacisk na promocję tego typu	Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości oraz placówki doskonalenia nauczycieli	W szkoleniu e-learningowym zwrócić uwagi nauczycieli na wpływ programu na kształtowanie kompetencji kluczowych z punktu widzenia

		kształcenia wśród dziewcząt.		funkcjonowania w gospodarce opartej na wiedzy. Systemowe wdrażanie nauczycieli do systematycznej pracy z wykorzystaniem narzędzi interaktywnych.
			Placówki oświatowe korzystające z produktu finalnego	Wprowadzenie zajęć/szkolenia przeprowadzanego przez specjalistów z dziedziny <i>gender</i> promujących równość płci (ewentualnie pokaz filmu edukacyjnego); Spotkanie z kobietami prowadzącymi lokalny/regionalny/ogólnopolski biznes lub wykładowczyniami z uczelni wyższych (zachęcenie poprzez pozytywny wzorzec).
5	Efekty działania programu mogłyby zostać wzmocnione przez intensywniejsze włączenie rodziców.	Należy rozważyć intensywniejsze informowanie rodziców na każdym etapie programu o jego działaniu oraz tym, na czym polega uczestnictwo uczniów w projekcie	Placówki oświatowe korzystające z produktu finalnego	Zachęcanie rodziców do korzystania z zakładki informacyjnej dla rodziców na platformie internetowej.

1
0
1

6	<p>Program „Zostać Przedsiębiorczym” przynosi dodatkowe efekty w postaci wzrostu integracji grupowej.</p>	<p>Należy rozważyć promocję programu również pod tym kątem, szczególnie w przypadku klas pierwszych.</p> <p>Realizować projekty wzmacniające i wykorzystujące zbudowaną więź między uczniami oraz nauczycielami i uczniami.</p> <p>Należy rozważyć włączenie programu do pracy wychowawczej gimnazjum.</p>	<p>Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości oraz placówki oświatowe korzystające z produktu</p>	<p>Zawarcie informacji o realizacji programów sprzyjających integracji w materiałach promocyjnych.</p> <p>Wprowadzenie pól do indywidualizacji zapisów obserwacji uczniów w obszarach współpracy w zespole, umiejętności interpersonalnych, trudności interpersonalnych w e- notesie.</p> <p>Kontynuacja programu w klasach II i III.</p> <p>Propagowanie i reklamowanie efektów projektu w zakresie pracy wychowawczej na stronach internetowych i, w mediach czy na stronach internetowych szkół</p>
7	<p>Deklaracje większości nauczycieli, REPU oraz SLWDP wskazują, że program „Zostać Przedsiębiorczym” wraz z pakietem multimedialnym</p>	<p>Należy wykorzystać wiedzę, ćwiczenia, narzędzia do pracy w klasach wyższych przy realizacji obowiązkowych projektów uczniowskich.</p>	<p>Placówki oświatowe korzystające z produktu</p>	<p>Kontynuacja programu w klasach II i III.</p> <p>Przeprowadzenie szkoleń dla nauczycieli, którzy nie brali udziału w</p>

1
0
2

<p>pozwała podnieść jakość pracy nauczyciela w kontekście współczesnych wymagań stawianych oświacie.</p>			<p>projekcie by nabyli umiejętności wdrażania uczniów do realizacji projektów uczniowskich</p>
	<p>Należy wykorzystać poznane metody projektowe do pracy z uczniami na zajęciach dodatkowych/pozaszkolnych.</p>		<p>Możliwość organizacji różnych typów zajęć pozaszkolnych.</p>

ZAŁĄCZNIK NR 1

Cele		Pytania badawcze
Główny	Szczegółowe	
<p>Ocena wpływu projektu „Zostać Przedsiębiorczym” (oraz skonstruowanego dla jego potrzeb multimedialnego pakietu dydaktycznego dla uczniów/uczennic oraz nauczycieli/nauczycielek) na podwyższenie jakości kształcenia w zakresie przedsiębiorczości w gimnazjum oraz rozbudzenie zainteresowania uczniów/uczennic gimnazjów kontynuowaniem nauki na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy.</p>	<p>Ocena tego, czy i w jakim stopniu u nauczycieli/nauczycielek nastąpił wzrost poziomu i zakresu umiejętności wdrażania do praktyki szkolnej zajęć ukierunkowanych na kształtowanie postaw przedsiębiorczych oraz czy nastąpiła zmiana charakteru ich motywacji do podejmowania tego typu działań (z zewnętrznej na wewnętrzną oraz pogłębienie motywacji).</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ W jakim stopniu uczestnictwo w projekcie wpłynęło na wprowadzanie przez nauczycieli zajęć ukierunkowanych na kształtowanie postaw przedsiębiorczych? ■ Jakie działania związane z kształtowaniem umiejętności i motywacji do wdrażania zajęć ukierunkowanych na kształtowanie postaw przedsiębiorczych do praktyki szkolnej zaplanowano dla nauczycieli/nauczycielek w ramach programu „Zostać Przedsiębiorczym”? ■ Jakie doświadczenia zdobyli nauczyciele/nauczycielki dzięki tym działaniom i uczestnictwu w programie „Zostać Przedsiębiorczym”? Czy ich doświadczenia uległy zmianie w porównaniu z sytuacją przed przystąpieniem do programu? Jak oceniają te zmiany? ■ Czy dzięki uczestnictwu w programie zmieniły się umiejętności nauczycieli/nauczycielek w zakresie wprowadzania do praktyki szkolnej zajęć ukierunkowanych na kształtowanie postaw przedsiębiorczych? Jaki jest poziom i zakres tej zmiany? ■ Co motywuje nauczycieli/nauczycielki do wprowadzania zajęć sprzyjających kształtowaniu postaw przedsiębiorczych? Czy jest to motywacja wewnętrzna czy zewnętrzna? Czy zmienił się charakter tej motywacji pod wpływem programu „Zostać Przedsiębiorczym” i czy zmiana ta przebiegała zgodnie z założeniami programu (z zewnętrznej na wewnętrzną)? Czy motywacja do wprowadzania tego rodzaju zajęć pogłębiła się wśród badanych? Co jest przyczyną rozbieżności między prezentowanym charakterem motywacji i jej poziomem a założeniami programu? ■ Jakie odstępstwa od założeń programu można zauważyć w trakcie realizacji działań w zakresie wdrażania do praktyki szkolnej zajęć ukierunkowanych na kształtowanie postaw przedsiębiorczych przez kadrę dydaktyczną biorącą udział w programie? Jakie są pozytywne odstępstwa (efekty nadprogramowe) oraz negatywne odstępstwa? ■ Jak nauczyciele/nauczycielki oceniają trwałość efektów programu? Jakie czynniki ich zdaniem mogłyby podnieść trwałość efektów projektu? Czy efekty programu są widoczne po zakończeniu w nim uczestnictwa?

Cele		Pytania badawcze
Główny	Szczegółowe	
<p>Ocena wpływu projektu „Zostać Przedsiębiorczym” (oraz skonstruowanego dla jego potrzeb multimedialnego pakietu dydaktycznego dla uczniów/uczennic oraz nauczycieli/nauczycielek) na podwyższenie jakości kształcenia w zakresie przedsiębiorczości w gimnazjum oraz rozbudzenie zainteresowania uczniów/uczennic gimnazjów kontynuowaniem nauki na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy.</p>	<p>Ocena tego, czy i w jakim stopniu nastąpił wzrost częstotliwości i czy poszerzył się zakres wykorzystywania przez nauczycieli/nauczycielki zasobów platformy internetowej (jak warsztaty e-learningowe, konsultacje na forum internetowym) a także czy wzrosła umiejętność kształcenia na odległość.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Czy uczestnictwo w projekcie wpłynęło na większą częstotliwość wykorzystywania przez badanych nauczycieli/nauczycielki platformy internetowej (w postaci warsztatów e – learningowych oraz konsultacji na forum internetowym)? ■ W jakim stopniu uczestnictwo w projekcie wpłynęło na wzrost umiejętności kształcenia na odległość? ■ Jakie działania zostały zaplanowane w programie „Zostać Przedsiębiorczym” w celu kształtowania umiejętności i nawyku wykorzystywania platformy internetowej oraz kształcenia na odległość wśród kadry dydaktycznej? ■ Czy działania te wpłynęły na zdobycie przez nauczycieli nowych doświadczeń w tym zakresie? Jakie nowe doświadczenia zdobyli? ■ Czy działania te sprawiły, że zwiększyła się częstotliwość i zakres wykorzystywania przez nauczycieli/nauczycielki zasobów platformy internetowej, czy zwiększyły się umiejętności nauczycieli/nauczycielek w kształceniu na odległość (jak wpłynęły te działania na częstotliwość i zakres wykorzystywania tych umiejętności)? ■ Czy zmiany wywołane przez działania projektowe są zgodne z założeniami programu (jakie są ewentualne przyczyny rozbieżności)? ■ Jakie odstępstwa od założeń programu można zauważyć w trakcie realizacji działań w zakresie kształtowania umiejętności nawyku wykorzystywania zasobów i narzędzi internetowych oraz kształcenia na odległość przez kadry dydaktyczną biorącą udział w programie? Jakie są pozytywne odstępstwa (efekty nadprogramowe) oraz negatywne odstępstwa? ■ Jak badani oceniają zawartość merytoryczną i formę (czytelność i zrozumiałość

Cele		Pytania badawcze
Główny	Szczegółowe	
		<p>przekazywanych treści, rozplanowanie w czasie, atrakcyjność, łatwość obsługi itp.) programu nauczania „Zostać Przedsiębiorczym”? Czy program spełnił ich oczekiwania czy uzyskali to, czego potrzebowali?</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Jakie problemy (i czy w ogóle) pojawiały się podczas realizacji programu i korzystania z poszczególnych elementów multimedialnego pakietu dydaktycznego? Dlaczego one się pojawiły? ■ Na ile program zajęć przygotowany w ramach „Zostać Przedsiębiorczym” był pomocny i przydatny nauczycielom/nauczycielkom w prowadzeniu zajęć dotyczących przedsiębiorczości? Czy i w jakim stopniu nauczyciele/nauczycieli są zadowoleni z tego programu? ■ Czy w ocenie nauczycieli program „Zostać Przedsiębiorczym” oraz jego elementy był przydatny dla uczniów/uczennic?
<p>Ocena wpływu projektu „Zostać Przedsiębiorczym” (oraz skonstruowanego dla jego potrzeb multimedialnego pakietu dydaktycznego dla uczniów/uczennic oraz nauczycieli/nauczycielek) na podwyższenie jakości kształcenia w zakresie przedsiębiorczości w</p>	<p>Ocena tego, czy i w jakim stopniu u nauczycieli/nauczycielek nastąpił wzrost poziomu oraz czy poszerzył się zakres umiejętności związanych z planowaniem, wdrażaniem, badaniem i doskonaleniem działań wychowawczych z wykorzystaniem elektronicznego systemu e-notesu.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ W jakim stopniu badani nauczyciele/nauczycielki wykorzystują elektroniczny system e – notesu? ■ Czy możliwość korzystania z niego wpłynęła na wzrost poziomu umiejętności związanych z planowaniem, wdrażaniem, badaniem i doskonaleniem działań wychowawczych? ■ Jakie działania zostały zaplanowane dla nauczycieli/nauczycielek w celu kształtowania umiejętności związanych z planowaniem, wdrażaniem, badaniem i doskonaleniem działań wychowawczych z wykorzystaniem narzędzi elektronicznych? ■ Czy działania te wpłynęły na zdobycie przez nauczycieli nowych doświadczeń w tym zakresie? Jakie nowe doświadczenia zdobyli? ■ Czy działania te sprawiły, że zwiększyła się częstotliwość i zakres wykorzystywania przez

Cele		Pytania badawcze
Główny	Szczegółowe	
gimnazjum oraz rozbudzenie zainteresowania uczniów/uczennic gimnazjów kontynuowaniem nauki na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy.		<p>nauczycieli/nauczycielki narzędzi elektronicznych w ich pracy dydaktyczno-wychowawczej?</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Czy zmiany wywołane przez działania projektowe są zgodne z założeniami programu (jakie są ewentualne przyczyny rozbieżności)? ■ Jakie odstępstwa od założeń programu można zauważyć w trakcie realizacji działań w zakresie kształtowania umiejętności planowania, wdrażania, badania i doskonalenia działań wychowawczych z wykorzystaniem elektronicznego systemu e-notesu? Jakie są pozytywne odstępstwa (efekty nadprogramowe) oraz negatywne odstępstwa?
Ocena wpływu projektu „Zostać Przedsiębiorczym” (oraz skonstruowanego dla jego potrzeb multimedialnego pakietu dydaktycznego dla uczniów/uczennic oraz nauczycieli/nauczycielek) na podwyższenie jakości kształcenia w zakresie przedsiębiorczości w gimnazjum oraz rozbudzenie zainteresowania uczniów/uczennic gimnazjów kontynuowaniem nauki na	Ocena tego, czy i w jakim stopniu u uczniów/uczennic nastąpił wzrost poziomu i zakresu umiejętności związanych z realizacją projektów uczniowskich oraz czy i w jakim stopniu nastąpił wzrost poziomu motywacji do podejmowania tego typu działań oraz czy zmienił się jej charakter takiej motywacji (nastąpiło pogłębienie, zmiana motywacji z zewnętrznej na wewnętrzną).	<ul style="list-style-type: none"> ■ Jak badani uczniowie/uczennice oceniają poziom i zakres swoich umiejętności związanych z realizacją projektów uczniowskich po uczestnictwie w programie „Zostać Przedsiębiorczym”? ■ Jakie działania zostały zaplanowane dla uczniów/uczennic w zakresie kształtowania umiejętności i motywacji związanych z realizacją projektów uczniowskich w ramach programu? ■ Czy działania te wpłynęły na zdobycie przez uczniów/uczennice nowych doświadczeń w tym zakresie? Jakie nowe doświadczenia zdobyli? ■ Co motywuje uczniów/uczennice do brania udziału w realizacji projektów uczniowskich? Czy jest to motywacja wewnętrzna czy zewnętrzna? Czy zmienił się charakter tej motywacji pod wpływem programu „Zostać Przedsiębiorczym” i czy zmiana ta przebiegała zgodnie z założeniami programu (z zewnętrznej na wewnętrzną)? Czy motywacja do wprowadzania tego rodzaju zajęć pogłębiła się wśród badanych? Co jest przyczyną rozbieżności między prezentowanym charakterem motywacji i jej poziomem a założeniami programu?

Cele		Pytania badawcze
Główny	Szczegółowe	
<p>kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy.</p>		<ul style="list-style-type: none"> ■ W jakich projektach uczniowskich brali udział uczniowie/uczennice w ramach programu „Zostać Przedsiębiorczym”? W jakich działaniach w ramach projektów brali udział? Czy przed przystąpieniem do programu ZP brali udział w innych projektach uczniowskich: jakie to były projekty, ile ich było i jakie zadania wykonywali uczniowie? ■ Jakie odstępstwa od założeń programu można zauważyć w trakcie realizacji działań w zakresie realizacji projektów uczniowskich przez uczniów/uczennice? Jakie są pozytywne odstępstwa (efekty nadprogramowe) oraz negatywne odstępstwa? ■ Jak uczniowie/uczennice oceniają trwałość efektów programu? Jakie czynniki ich zdaniem mogłyby podnieść trwałość efektów projektu? Czy efekty programu są widoczne po zakończeniu w nim uczestnictwa? ■ Na ile program nauczania „Zostać Przedsiębiorczym” był zrozumiały, dobrze rozplanowany, atrakcyjny dla uczniów/uczennic? Czy był dostosowany do ich potrzeb?
<p>Ocena wpływu projektu „Zostać Przedsiębiorczym” (oraz skonstruowanego dla jego potrzeb multimedialnego pakietu dydaktycznego dla uczniów/uczennic oraz nauczycieli/nauczycielek) na podwyższenie jakości kształcenia w zakresie przedsiębiorczości w</p>	<p>Ocena tego, czy i w jakim stopniu u uczniów/uczennic nastąpił wzrost poziomu i zakresu umiejętności analizowania predyspozycji i planowania dalszej pracy nad ich rozwijaniem oraz kształtowania postawy przedsiębiorczej ukierunkowanej na wzrost zainteresowań uczniów/uczennic kontynuacją</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Jak badani uczniowie/uczennice oceniają posiadane umiejętności analizowania własnych predyspozycji i planowania dalszej pracy nad ich rozwijaniem? ■ Jakie działania zostały zaplanowane dla uczniów/uczennic w zakresie kształtowania umiejętności analizowania własnych predyspozycji i planowania dalszej pracy nad ich rozwijaniem oraz umiejętności kształtowania postawy przedsiębiorczej ukierunkowanej na wzrost zainteresowań kontynuacją kształcenia na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy? ■ Czy działania te wpłynęły na zdobycie przez uczniów/uczennice nowych doświadczeń w tym zakresie? Jakie nowe doświadczenia zdobyli? Jak porównują je z wiedzą i doświadczeniami na ten temat, które posiadali wcześniej?

Cele		Pytania badawcze
Główny	Szczegółowe	
<p>gimnazjum oraz rozbudzenie zainteresowania uczniów/uczennic gimnazjów kontynuowaniem nauki na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy.</p>	<p>kształcenia na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy z wykorzystaniem programu komputerowego „Jestem – mogę być” (JMB).</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Czy zmiany wywołane przez działania projektowe są zgodne z założeniami programu (jakie są ewentualne przyczyny rozbieżności)? ■ Czy uczestnictwo w projekcie wpłynęło na wykształcenie/wzrost postawy przedsiębiorczej wśród biorących w nim udział uczniów/uczennic? W jaki sposób się to przejawia, poprzez jakie działania? Czy uczniowie/uczennice wykazywali się taką postawą przed przystąpieniem do programu? Czy zmiana odnotowana w tym zakresie była zgodna z założeniami programu „Zostać Przedsiębiorczym”? Jakie były ewentualne rozbieżności i czym mogły być spowodowane? ■ Czy uczniowie/uczennice przystępujący/przystępujące do realizacji programu „Zostać Przedsiębiorczym” mają zamiar kontynuować swoją edukację na studiach wyższych? Jakie kierunki preferują i dlaczego? Jaka część z nich zainteresowana jest kontynuacją kształcenia kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy? Czy udział w programie „Zostać Przedsiębiorczym” miał wpływ na zmiany preferencji uczniów/uczennic? W jaki sposób wpłynął na te preferencje? ■ Jakie odstępstwa od założeń programu można zauważyć w trakcie realizacji działań w zakresie kształtowania umiejętności analizowania własnych predyspozycji i planowania dalszej pracy nad ich rozwijaniem przez uczniów/uczennice oraz umiejętności kształtowania postawy przedsiębiorczej ukierunkowanej na wzrost zainteresowania uczniów/uczennic studiowaniem na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy? Jakie są pozytywne odstępstwa (efekty nadprogramowe) oraz negatywne odstępstwa?

Cele		Pytania badawcze
Główny	Szczegółowe	
<p>Ocena wpływu projektu „Zostać Przedsiębiorczym” (oraz skonstruowanego dla jego potrzeb multimedialnego pakietu dydaktycznego dla uczniów/uczennic oraz nauczycieli/nauczycielek) na podwyższenie jakości kształcenia w zakresie przedsiębiorczości w gimnazjum oraz rozbudzenie zainteresowania uczniów/uczennic gimnazjów kontynuowaniem nauki na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy.</p>	<p>Ocena tego, czy i w jakim stopniu u uczniów/uczennic nastąpił wzrost poziomu i zakresu umiejętności związanych z planowaniem, sprawdzaniem i dokumentowaniem podejmowanych działań z wykorzystaniem programu komputerowego „Działamy razem” (DR).</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ W jakim stopniu uczestnictwo w projekcie wpłynęło na umiejętność związaną z planowaniem, sprawdzaniem i dokumentowaniem podejmowanych działań? ■ Jakie działania zostały zaplanowane dla uczniów/uczennic w zakresie planowania, sprawdzania i dokumentowania podejmowanych działań w ramach programu „Zostać Przedsiębiorczym”? ■ Czy działania te wpłynęły na zdobycie przez uczniów/uczennice nowych doświadczeń w tym zakresie? Jakie nowe doświadczenia zdobyli? Jak można to porównać z wiedzą i doświadczeniami na ten temat, które posiadali wcześniej? ■ Czy wykorzystywany w projekcie program „Działamy razem” wpłynął na wzrost tych umiejętności wśród uczniów/uczennic? W jakich działaniach można to zauważyć? ■ Czy ewentualne zmiany wywołane przez działania projektowe są zgodne z założeniami programu (jakie są ewentualne przyczyny rozbieżności)? ■ Jakie odstępstwa od założeń programu można zauważyć w trakcie realizacji działań w zakresie kształtowania umiejętności planowania, sprawdzania i dokumentowania podejmowanych działań przez uczniów/uczennice? Jakie są ewentualne pozytywne odstępstwa (efekty nadprogramowe) oraz negatywne odstępstwa?
<p>Ocena atrakcyjności programu na tle innych programów tego typu, które funkcjonują na rynku edukacyjnym.</p>		<p>Jak prezentuje się projekt „Zostać Przedsiębiorczym” na tle innych programów tego typu pod względem:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ kompleksowości pakietu dydaktycznego, ■ możliwości autoanalizy mocnych i słabych stron uczniów, ■ oferowanych narzędzi dla nauczyciela w zakresie analizy odnotowanych zachowań

Cele		Pytania badawcze
Główny	Szczegółowe	
		uczniów oraz kontroli nad prowadzeniem dokumentacji projektu edukacyjnego, <ul style="list-style-type: none">możliwości przechowywania informacji w formie elektronicznej i upubliczniania przykładów dobrych praktyk,przygotowania nauczycieli do korzystania z pakietu w formie e-learningowej

1
1
1

ZAŁĄCZNIK NR 2

Zróźnicowanie oceny projektu „Zostać Przedsiębiorczym- program edukacyjny z multimedialnym pakietem dydaktycznym dla gimnazjum” ze względu na miejscowość, w której pracują nauczyciele

Można zauważyć pewne zróźnicowanie ocen projektu ze względu na to, w jak dużej miejscowości pracują badani (w jakiej miejscowości znajduje się szkoła, w której pracują). **Oceny różnych wymiarów projektu wypadają dla całego przedsięwzięcia pozytywnie. Najbardziej przychylni projektowi są badani pochodzący z małych miast i wsi oraz z miast średniej wielkości. Mniej skłonni do najwyższych ocen są respondenci z dużych miast.** Najsilniejsze związki (silne zależności – V Kramera równe 0,32 i więcej) zaobserwowano w przypadku ustosunkowania się do właściwego zaplanowania projektu od strony organizacyjnej; akceptacji tego, czy projekt zakończył się sukcesem (czy osiągnięty został cel w postaci wzrostu poziomu przedsiębiorczości wśród młodzieży w nim uczestniczącej); tego, czy istnieje potrzeba wdrażania rozwiązań zastosowanych w ramach projektu we wszystkich szkołach w Polsce; oraz zgody na to, że projekt charakteryzował się wysokim stopniem przystępności.

Z opinią, że projekt został właściwie zaplanowany od strony organizacyjnej zdecydowanie zgodziło się 91% badanych z najmniejszych miejscowości, 91% ze średnich oraz 51% badanych z dużych miast (jednak trzeba zwrócić uwagę, że poziom zdecydowanej zgody był najwyższy u badanych z najmniejszych miejscowości – 68%, przy 48% - miejscowości średnie oraz 0 – duże miasta). Natomiast 18% badanych z dużych miast zdecydowanie nie zgodziło się ze stwierdzeniem, że projekt był właściwie zaplanowany od strony organizacyjnej (2% osób z małych miejscowości i nikt z miejscowości średnich).

Różnice były widoczne także przy rozstrzygnięciu o tym, czy według badanych projekt zakończył się sukcesem (tzn. czy osiągnięty został cel w postaci wzrostu przedsiębiorczości wśród młodzieży). W większości zgodzili się z taką oceną badani z małych i średnich miejscowości (odpowiednio 94% oraz 74% z nich), natomiast taką opinię wyraziło 53% badanych z dużych miast.

Podobnie wygląda zróźnicowanie ocen badanych w przypadku zauważania potrzebny wdrażania rozwiązań zastosowanych w ramach projektu we wszystkich szkołach oraz oceny, czy projekt charakteryzował się wysokim stopniem przystępności. Wyższy poziom zgody wyrażali badani z małych i średnich miejscowości (odpowiednio 52% oraz 39% zdecydowanej akceptacji stwierdzenia, iż istnieje potrzeba wdrażania rozwiązań projektowych we wszystkich szkołach; oraz 57% i 61% zdecydowanej akceptacji dla stwierdzenia, że projekt charakteryzował się wysokim stopniem przystępności) niż badani z dużych miast (24% zdecydowanej akceptacji dla pierwszego

stwierdzenia oraz 19% dla drugiego stwierdzenia). Szczegółowe dane dotyczące akceptacji stwierżeń związanych z projektem przez badanych z różnych miejscowości przedstawia tabela nr Z8.1.

Tabela nr Z8.1 **Wielkość miejscowości, gdzie siedzibę ma szkoła a ocena projektu**
(wielkość miejscowości: 1 – do 10 tysięcy mieszkańców, 2 – od 10 do 150 tysięcy, 3 – powyżej 150 tysięcy)

Stwierdzenie	Zdecydowanie się zgadzam (5)			4			3			2			Zdecydowanie się nie zgadzam (1)			VK
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	
Tematyka projektu była zgodna z Pana/Pani oczekiwaniami	66	61	35	30	30	47	4	9	18	0	0	0	0	0	0	0,19
Właściwie zaplanowano projekt od strony organizacyjnej	68	48	0	23	43	51	6	4	18	0	4	12	2	0	18	0,42
Produkt finalny projektu stanowi adekwatną odpowiedź na problemy związane z kształtowaniem postaw przedsiębiorczych młodzieży	72	65	29	23	22	41	2	13	24	2	0	6	0	0	0	0,28
Uczestnictwo w projekcie pozwoliło osiągnąć zauważalne i potrzebne zmiany na lepsze w procesie edukacji w zakresie przedsiębiorczości	53	44	29	40	35	41	6	17	12	0	4	12	0	0	6	0,27
Istnieje potrzeba wdrażania rozwiązań zastosowanych w ramach projektu we wszystkich szkołach w Polsce	52	39	24	44	26	41	4	35	24	0	0	6	0	0	6	0,35
Dzięki uczestnictwu w projekcie pogłębił/ła Pan/i swoją wiedzę i zdobył/a umiejętności przydatne w pracy zawodowej	68	57	41	26	30	53	6	9	6	0	0	0	0	4	0	0,21
Projekt charakteryzował się wysokim stopniem przystępności (nie miał/a Pan/i problemu z realizacją żadnego z jego etapów)	57	61	19	36	22	44	4	13	31	2	0	6	0	4	0	0,32
Projekt był oryginalny, (wprowadził innowacyjne rozwiązania w zakresie kształtowania postaw przedsiębiorczych uczniów)	55	64	24	36	23	47	4	9	29	2	4	0	2	0	0	0,29
Projekt zakończył się sukcesem, osiągnięty został cel w postaci wzrostu poziomu przedsiębiorczości wśród młodzieży w nim uczestniczącej	60	57	0	34	17	53	6	22	35	0	0	6	0	4	6	0,40
Narzędzia zaproponowane w projekcie (e-notes, programy interaktywne) były przyjazne dla użytkowników, łatwe w stosowaniu	60	44	12	23	35	53	13	17	12	2	4	12	2	0	12	0,31

(0,19 – związek słaby, 0,42 – silny, 0,28 – dość silny, 0,27 – dość silny, 0,35 – silny, 0,21 – przeciętny, 0,32 – silny, 0,29 – dość silny, 0,40 – silny, 0,31 – silny)

Ocena projektu i elementów pakietu dydaktycznego przez uczniów a wielkość miejscowości

Analiza pokazała, iż na ocenę poszczególnych elementów programu oraz efektów ich zastosowania w ramach projektu „Zostać przedsiębiorczym” wpłynęło to, w jak dużej miejscowości znajduje się szkoła, do której uczęszczają uczniowie. Uczniowie ze szkół mających siedzibę w małych i średnich miejscowościach bardziej pozytywnie oceniają swój udział w projekcie i efekty tego udziału niż uczniowie z dużych miast. Choć generalnie przeważają oceny pozytywne, to większa skłonność do najwyższych ocen uwidoczniła się wśród uczniów ze szkół z mniejszych miejscowości.

W tabeli Z8.2 przedstawione są dane, które pokazują, iż oceny celujące oraz bardzo dobre częściej wystawiane były przez uczniów z małych i średnich miejscowości (odpowiednio 60% oraz 56% badanych) niż przez osoby z dużych miast (34%).

Tabela Z8.2 Ocena atrakcyjności programu a wielkość miejscowości, w której szkoła ma siedzibę

Ocena	Wielkość miejscowości		
	Do 10 tysięcy	Od 10 do 150 tysięcy	Powyżej 150 tysięcy
1	1%	2%	8%
2	2%	3%	6%
3	8%	10%	21%
4	29%	29%	31%
5	45%	37%	27%
6	15%	19%	7%

(V Kramera=0,2; zależność słaba)

Podobne tendencje można zauważyć, gdy analizuje się ocenę pakietu programów „Jestem-mogę być” oraz ocenę programu „Działamy razem”. Tutaj różnice pomiędzy uczniami widać zwłaszcza w najwyższych ocenach programów. Pakiet programów „Jestem-mogę być” oceniło zdecydowanie dobrze 34% badanych z małych miejscowości oraz 37% respondentów z średniej wielkości miast oraz jedynie 10% uczniów z dużych miast. Niemal identycznie przedstawiają się różnice przy ocenie programu „Działamy razem”, który zdecydowanie pozytywne oceny wzbudził wśród 32% uczniów małych miejscowości, 35% badanych z średniej wielkości miast oraz 10% uczniów z dużych miast.

Tabela Z8.3 Ocena pakietu programów interaktywnych „Jestem-mogę być” a wielkość miejscowości, w której szkoła ma siedzibę

Ocena	Wielkość miejscowości		
	Do 10 tysięcy	Od 10 do 150 tysięcy	Powyżej 150 tysięcy
Zdecydowanie dobrze	34%	37%	10%
Raczej dobrze	63%	56%	71%
Raczej źle	2%	5%	14%
Zdecydowanie źle	1%	2%	5%

(V Kramera=0,2; zależność słaba)

Tabela Z8.4 Ocena programu interaktywnego „Działamy razem” a wielkość miejscowości, w której szkoła ma siedzibę

Ocena	Wielkość miejscowości		
	Do 10 tysięcy	Od 10 do 150 tysięcy	Powyżej 150 tysięcy
Zdecydowanie dobrze	32%	35%	10%
Raczej dobrze	65%	58%	71%
Raczej źle	2%	6%	15%
Zdecydowanie źle	1%	1%	4%

(V Kramera=0,2; zależność słaba)

Większe lub mniejsze różnice między badanymi można również zauważyć, kiedy oceniają oni różne aspekty programu. Największa różnica ($VK=0,31$, zależność silna) ujawniła się przy ocenie przez uczniów tego, czy program „Zostać Przedsiębiorczym” był skuteczny. W ocenie 92% uczniów z małych miejscowości oraz 82% uczniów z średniej wielkości miejscowości program był skuteczny. Badani z dużych miast nie byli co do tego zgodni – 59% respondentów z dużych miast uznało, że program był skuteczny, natomiast 41% było odmiennego zdania.

Dość silną zależność ($VK=0,27$) zaobserwowano przy ocenie tego, czy program „Zostać Przedsiębiorczym” jest potrzebny. Wraz ze wzrostem wielkości miejscowości maleje poziom zgody na takie stwierdzenie. Badani

z małych miejscowości widzieli taką potrzebę w 91%, uczniowie ze średniej wielkości miejscowości w 84%, natomiast respondenci z dużych miast zgodzili się z tym w 62%.

Mniejsze różnice dostrzegane są przy ocenie dwóch pozostałych aspektów programu „Zostać Przedsiębiorczym”, a zatem jego oryginalności oraz dobrej organizacji. Z oryginalnością programu zgodzili się w znacznej większości uczniowie małych miejscowości (89%) oraz średnich miejscowości (84%), a także 66% badanych z dużych miast (zależność jest przeciętna, VK=0,21). Słaba zależność (VK=0,18) widoczna jest przy ocenie ostatniego aspektu, czyli dobrej organizacji programu. W tym wypadku można zauważyć jedynie niewielkie różnice pomiędzy trzema grupami badanych: uczniowie z małych miejscowości znów zgadzali się taką oceną w najwyższym stopniu – 95%, jednak znaczna większość uczniów z średnich miejscowości (90%) oraz dużych miast – 81% także uważała, że program „Zostać Przedsiębiorczym” pozwalał dobrze zorganizować zajęcia.

Tabela Z8.5 Ocena różnych aspektów programu „Zostać Przedsiębiorczym” a wielkość miejscowości, w której szkoła ma siedzibę

ASPEKT PROJEKTU	TAK			NIE			VK (siła związku)
	Do 10 tysięcy	Od 10 do 150 tysięcy	Powyżej 150 tysięcy	Do 10 tysięcy	Od 10 do 150 tysięcy	Powyżej 150 tysięcy	
„ZP” był potrzebny, przydatny dla osób takich jak Ty	91%	84%	62%	9%	16%	38%	0,27
„ZP” był skuteczny (nauczyłeś się nowych rzeczy, zdobyłeś nowe umiejętności)	92%	82%	59%	8%	18%	41%	0,31
„ZP” był oryginalny (proponował coś nowego)	89%	84%	66%	11%	16%	34%	0,21
„ZP” pozwalał dobrze zorganizować zajęcia	95%	90%	81%	5%	10%	19%	0,18

